

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY kultúry a turizmu ročník 5 – číslo 2

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc. – predseda
Prof. PhDr. Jozef Vladár DrSc.
Prof. PhDr. Alžbeta Uhrínová – Hornoková, PhD.
Doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD.
Doc. PhDr. Marwan Al-Absi, Csc.

Šéfredaktor:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
E-mail: llenovsky@ukf.sk

Zodpovedný redaktor:

PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:

autori a PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.

Technický redaktor:

PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke:

Liptovská Teplička (Kurpaš 2012)

Adresa redakcie:

Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu
FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Tel.: 037/64 08 361
E-mail: dbacova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.
Neprešlo jazykovou úpravou.
Náklad: 200 ks

Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:
EV3217/09

ISSN 1337-7760

Tlač zabezpečuje:

FORPRESS
NITRIANSKE
TLAČIARNE

Obsah:

Editorial.....03

Príspevky

Janka Hečková

Slovensko na križovatke veľkých ciest staroveku –
Dunajská cesta.....03

Zuzana Beňušková

Výskumný projekt „Liptovská Teplička“.....07

Jaroslav Čukan

Liptovská Teplička - medzilokálne kontakty.....09

Ladislav Lenovský

Kolektívna pamäť verus folklorizmus –
poznámky k transformácii kalendárnych obyčají
v Liptovskej Tepličke 15

Michal Kurpaš

Cestovný ruch ako faktor rozvoja a využívania kultúrneho
dedičstva v obci Liptovská Teplička 20

Michala Dubsá – Boris Michalík

Kultúrne dedičstvo v optike aktuálnej
spoločenskej potreby..... 24

Marcel Mudrák

Hudba verus hudobná komercializácia..... 28

Tomáš Kučírek

Cestovný ruch a beduíni v jordánskej Petre..... 31

Marian Žabenský

Vplyv cestovného ruchu na tradičný spôsob života
v Nepále.....35

Katarína Kompasová

Slow food – protiklad ponuky fast food reštaurácií..... 39

Recenzie

Lucia Záhumenská – Andrea Molnárová – Ivana

Šusteková
Slovakia in close-up / Landeskunde der Slowakei (Jana
Hučková) 41

Anna Kováčová – Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová (zost.)

Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života
v Dabaši-Šáre (Jana Ambrózová).....42

Katarína Rácová

Trenčín pohľadom Mateja Bela (Marcel Mudrák).....44

Správy

Interní doktorandi Katedry manažmentu kultúry
a turizmu obhajovali dizertačné práce..... 45

Svetový deň turizmu.....45

Marketing kultúrneho dedičstva v kontexte
konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu.....46

Slovakia in Close-up, Landeskunde der Slowakei –
nové učebnice 47

Editorial

Kontexty kultúry a turizmu dovŕšili päť rokov, redakcia pripravila už 10. číslo. Časopis sa dostal do povedomia odbornej verejnosti i študentov, lebo obsahuje poučné aj zaujímavé čítanie pre každého. Stal sa výhodným výmenným artiklom pri získavaní vzácnych publikácií, je cenným darom pri príležitostných návštevách aj vedeckých podujatiach. S vyprofilovanou štruktúrou, spravidla atraktívnou aj vynovenou grafickou úpravou, reprezentuje pracovisko i autorov. Aj obsah prítomných stránok dokazuje opodstatnenosť názvu a interdisciplinárneho zamerania časopisu. Opäť pokračuje seriál o starovekých cestách kultúrneho importu na naše územie. Nosný tematický blok predstavujú príspevky z úvodných terénnych výskumov v Liptovskej Tepličke. Nasledujú aktuálne pojednania o postavení kultúry v spoločenskej praxi, kde je pertraktované aj kultúrne dedičstvo v pozícii komerčného artikla. Atraktívne sú príklady z geografického priestoru Slovenska, no zvlášť zo Strednej Ázie a Blízkeho východu. Pred blokom recenzií o najnovších publikáciách našich kolegov a správ o aktivitách Katedry, sú objasnené termíny, súvisiace s trendami v súčasnej gastronómii. Vzhľadom na spomínané jubileum Kontextov kultúry a turizmu obsahuje prítomné číslo aj netradičnú, osobitnú prílohu s abecedným zoznamom autorov, ich doterajších štúdií a materiálových príspevkov podľa ročníkov a čísel.

Jaroslav Čukan

Slovensko na križovatke veľkých ciest staroveku – Dunajská cesta

Janka Hečková

Kľúčové slová:

Rímska ríša, Dunajská cesta, barbaricum, obchod

Abstract:

History of Roman communication infrastructure replicates 12 centuries lasting history of the Roman state from small village to an empire. Although in the broader historical consciousness mainly Roman military clashes with Central Danube barbarians stuck, in fact, periods of peaceful coexistence dominated, which also positively influenced the development of business relationships. Important long-distance route passing through the Central Danube – the Danube Route – also significantly contributed to their intensity.

Dunajská cesta. Za významom známejšej Jantárovej cesty (publikované v minulom čísle – pozn. red.) nezaostáva ani Dunajská. Transport tovarov i osôb tu prebiehal loďami po rieke, aj suchozemskou trasou. Jej priebeh je totožný s hraničnou líniou Rímskej ríše, známej ako Limes Romanus. Slovo limes je viacvýznamové: pôvodne sa ním označovala cesta, poľná medza, neskôr hranica. Limes Romanus dnes v širšom slova zmysle znamená pevninskú hranicu Rímskej ríše v celkovej dĺžke viac než 5 000 km od Hadrianovho, poťažne Antoninovho valu v Británii, cez viaceré jeho úseky v Európe po Čierne more, ázijskú trasu vedúcu k Červenému moru a cez severnú Afriku až k Atlantickému oceánu. V užšom slova zmysle sa ním označujú len tie hranice, ktoré netvorili toky riek a preto museli byť chránené umelými bariérami - fortifikáciami. V tomto zmysle použil prvýkrát slovo limes najvýznamnejší rímsky historik Publius Cornelius Tacitus (Annales, I, 1, 50) v druhej polovici 1. storočia. V súčasnosti prebieha proces vytvorenia cezhraničného celosvetového projektu Hranice Rímskej ríše, ktorý ašpiruje na zápis do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva v rámci UNESCO. Hadrianov a Antoninov val v Británii takýto zápis získali už v roku 1987, nemecký limes v roku 2008 (Breeze – Jilek – Thiel – Harmadyová – Rajtár – Schmidtová, 2008:5).

Koncepcia ríšskych hraníc je dielom prvého rímskeho cisára Augusta (vládol v rokoch 27 pred n. l. – 14 n. l.) a jeho zahraničnopolitického poradcu, priateľa a zaťa Marca Vipsania Agrippu. Augustovou ambíciou bolo zabezpečiť jadro ríše vytvorením takej hraničnej línie, ktorú by chránila nielen sila armád, ale aj prírody. Moria a veľké riečne toky s množstvom bočných ramien a močiarov boli z tohto hľadiska ideálne. V európskom vnútrozemí tomuto ideálu zodpovedali rieky Rýn a Dunaj. Po Rýn rozšíril územie ríše už Gaius Iulius Caesar v priebehu známeho ťaženia v Galli v prvej polovici 1. storočia pred n. l. Dobytie a obsadenie území až po Dunaj sa stalo prvoradou úlohou pre Augusta,

Caesarovho prasynovca a dediča. Na anexii niektorých oblastí sa podieľal Augustus osobne, iné v jeho mene získali najbližší spolupracovníci a členovia rodiny. Významnú úlohu v tomto smere zohrali nevlastní synovia Augusta Tiberius a Drusus. V rodiacom sa novom politickom systéme, ktorého protagonistom bol ich otčim, sa nevdojak stali figúrkami v zložitej hre o nástupníctvo. Patrili k ľuďom, ktorým Augustus dôveroval a poveroval ich dôležitými úlohami na vojenskom i diplomatickom poli. Takmer súčasne s faktickým ovládnutím Norického kráľovstva sa ich zásluhou zmocnili Rímania aj západoalpských oblastí, kde vznikli provincie Raetia a Vindelicia. Tiberiovi, od roku 11 pred n. l. aj zaťovi cisára Augusta, sa po mnohých šarvátkach s miestnymi kmeňmi podarilo dobyť územie medzi Sávou a Drávou, zabezpečiť ho troma légiami a otvoriť tak cestu k postupnému zabratiu oblasti až po stredný Dunaj. Drusus sa angažoval najmä na západe, kde sa vďaka tlaku germánskych kmeňov na Rýn situácia zdramatizovala tak výrazne, že Augustus pojal úmysel územie nad Rýnom dobyť, pacifikovať a ako provinciu Germaniu pričleniť k Rímskej ríši. Je vysoko pravdepodobné, že vzhľadom na neprebádanosť germánskeho vnútrozemia mala táto koncepcia spočiatku len hmlisté kontúry a zreteľnejšie obrysy nadobudla až postupne. Budovanie systému legionárskych vojenských táborov na riekach Lippe a Lahn svedčí o pevnom úmysle obsadiť územie natrvalo a vnútiť mu rímsku správu. Celý plán zmaril Publius Quinctilius Varus, poverený správou dobytého teritória. Jeho necitlivý prístup k domorodcom a násilné presadzovanie rímskych noriem do ich zaužívaného životného štýlu viedli k rozsiahlemu protirímskemu povstaniu, ktoré vyvrcholilo porážkou troch rímskych légii v Teutoburskom lese v roku 9 n. l. Tá znamenala krach ambiciózneho plánu a realistické stiahnutie sa na pôvodnú rýnsku líniu.

Limes romanus. Augustova koncepcia ríšskych hraníc zahŕňala samozrejme aj ich vojenskú ochranu. Rozmiestnenie légii a pomocných jednotiek v pohraničí bolo v tom čase novinkou a okrem prvotného cieľa aj reakciou na očakávané dlhé obdobie občianskych vojen a na obavu zo zneužitia armády vo vnútropolitických sporoch. Limes Romanus tvorila sústava vojenských táborov légii a pomocných jednotiek, strážnych veží a iných oporných bodov spojených limitnou cestou. Bol to živý organizmus vyvíjajúci sa v čase, citlivo reagujúci na aktuálne potreby ríše a podnety spoza hraníc. Severopánónsky limes lemoval juhozápadné Slovensko v dĺžke približne 250 km a už od konca 1. storočia patril k úsekom s najväčšou koncentráciou vojsk. V období iulsko-claudovskej dynastie (27 pred n. l. – 68 n. l.) tu však fungovali len štyri tábory: Vindobona (dn. Viedeň), Carnuntum (dn. Petronell – Bad Deutsch-Altenburg), Arrabona (dn. Győr) a Brigetio (dn. Komárom – Szőny). Carnuntum sa v písomných prameňoch spomína k roku 6, archeologicky je tábor doložený až k polovici 1. storočia, vojenská kontrola tohto strategického bodu však zrejme bola nepretržitá už od čias, kedy Rímania získali Norické kráľovstvo. Všetky tieto tábory boli drevozemného typu. Ich štvoruholníkový priestor

bol vymedzený fortifikáciou v podobe vyhlbených priekop a z takto získanej hliny navrhnutých valov, doplnených palisádou z drevených kolov. Vnútornú zástavbu tvorili drevené baraky alebo stany, ako stavebný materiál sa používali aj nepálené tehly. K existujúcim táborom z predchádzajúceho obdobia pribudli za vlády Domitiana (81 – 96) a jeho následníkov ďalšie. Ucelenú koncepciu v podobe siete sčasti už kamenných legionárskych táborov (castra) a auxiliárnych castellov dal stredodunajskému limitu cisár Traianus (98–117), skúsený vojvodca a rozvážny politik. S jeho menom je späté aj administratívne rozdelenie Pannonie na dve časti. Západná časť – Horná Pannonia (Pannonia Superior) mala centrum v Carnunte, hlavným mestom Dolnej Pannonie (Pannonia Inferior) bolo Aquincum (dn. Budapešť). Za Traiana a jeho nástupcov sa v pohraničí, susediacom s územím juhozápadného Slovenska, sústredilo mimoriadne veľké množstvo vojakov, podľa dostupných prameňov až 27 596. Kľúčovými opornými centrami stredodunajského pohraničného systému sa stali štyri legionárske tábory, z toho tri na germánskom úseku (Vindobona, Carnuntum, Brigetio). Už v predchádzajúcom období boli tieto strategicky dôležité body chránené posádkami, s výnimkou Carnunta menšími. Príchod légii ich vojenský potenciál znásobil. Vo Vindobone bola umiestnená X. légia, v Carnunte XV. a od roku 114 XIV. légia, v Brigetiu I. légia Adiutrix. Priestor medzi táborami légii vyplňali tábory pre pomocné jednotky. Budovali sa opäť na miestach významných z vojenského hľadiska: pri brodoch, ústiach riek a pod. Ich hustota závisela od terénu – tam, kde sama príroda vytvárala bariéry (močiare, husté lesy, vysoké brehy), boli posádky rozmiestnené vo väčších vzdialenostiach, na miestach ohrozenia bola ich koncentrácia väčšia. Strategicko-taktickými dôvodmi sa riadila aj dislokácia útvarov podľa ich charakteru: légie sa spravidla obklopovali kavalériou ako jednotkami rýchleho nasadenia a niektoré úseky chránili špecialisti, napr. lukostrelci – sagittarii (Krekovič 2001:103–107). Líniu stredodunajského limitu otvára tábor v Klosterneuburgu (antický názov neznámy). Medzi Vindobonou a Carnuntom boli tábory vo Schwechate (Ala Nova), Fischamende (Aequinoctium) a Höfleine (antický názov neznámy). Medzi Carnuntom a Brigetiom boli v Bratislave – Rusovciach (Gerulata), Mosonmagyaróvári (Ad Flexum), Barátföldpuszte (Quadrata), Győri (Arrabona), Ács – Vaspuszte (Ad Statuas) a Ács – Bumbukúte (Ad Mures). Medzi Brigetiom a Vacovským ohybom sú tábory doložené v Almásfüzitő (Odiavum), Nyergesújfalu (Crumerum), Esztergome (Solva) a Dunabogdányi – Váradok (Cirpi) (Hečková 2005:51).

Malý pohraničný styk. Budovanie trvalých vojenských pevností na pravom brehu Dunaja dodalo nový rozmer aj výmenným kontaktom. V blízkosti táborov totiž vznikali civilné osady (vicus, canabae) pod vojenskou správou, časom aj skutočné mestské sídla, ktorým cisári udeľovali status municipií a colonií. Usadzovali sa v nich obchodníci, markytáni a remeselníci slúžiaci potrebám vojska i civilného obyvateľstva, ale aj veteráni s rodinami. Práve tieto pritáborové osady, municipiá a colonie sa stali dôležitými strediskami výmeny

a obchodu s barbarskými susedmi. Predpokladáme, že v určené trhové dni sem prichádzali barbari z blízkeho okolia a výmenou za svoj tovar či kúpou za rímske mince získavali žiadané výrobky. Objavil sa teda nový fenomén – malý pohraničný styk, prostredníctvom ktorého sa do barbarského vnútrozemia dostával najmä lacnejší tovar už aj z panónskych dielní (keramika). Mestá pri táboroch ležiacich na križovatkách dôležitých komunikácií boli aj centrami diaľkového obchodu. V Carnunte sa obchodovalo s dobytkom, koňmi a až do 4. storočia aj s otrokmi. Podobnými obchodnými veľkocentrami boli aj Vindobona, Brigetio a Aquincum, z ktorých sa do barbarika distribuovali výrobky zo západných provincií. Tieto územia sa vďaka podpore cisárov stali nielen hospodársky sebestačné, ale svojou produkciou vytlačili aj italských kupcov z ich tradičných trhov, medzi iným i z Podunajska. V Pannonii už v 2. stor. prevládali medzi importmi výrobky gallských a porýnskych dielní: terra sigillata, emailované predmety, terakoty, sklenené nádoby a pod. Nadviazanie kontaktov s Porýním sa prejavilo v intenzívnom využívaní Dunaja ako riečnej obchodnej trasy a vzrastom významu na nej ležiacich trhových miest. Lode prepravcov tovaru smerovali cez Vindobonu, Carnuntum a Brigetio do Aquinca, ktoré sa stalo centrom obchodníkov zo západných provincií ríše.

Rímski obchodníci, sídliači v civilných pritáborových osadách či v mestských obchodných uzloch Pannonie, sa neuspokojovali len s vykupovaním tovaru, ktorý prinášali Germáni na dostupné trhoviská, ale podnikali tiež obchodné výpravy do barbarského vnútrozemia. Aký bol celkový charakter týchto výprav? Ako ďaleko na sever viedli pravidelné obchodné spojenia? To sú otázky, ku ktorým sa antické písomné pramene vyjadrujú len veľmi skúpo. Odpoveď hľadáme v archeologických nálezoch a ich interpretácii.

Rekonštrukcia siete obchodných trás. Cestná sieť v naddunajskom priestore sa utvárala tisícročia ako súčasť prirodzenej, geografickými podmienkami ovplyvnenej, sídliskovej štruktúry. Jej hlavné trasy viedli pozdĺž veľkých riek, ich brody slúžili ako mosty na prechod na druhú stranu. Úseky ohrozované záplavami sa využívali len pri nízkom stave vody, v opačnom prípade bola komunikácia presmerovaná na bezpečný breh, alebo do bezpečnej vzdialenosti. Prechod horami umožňovali priesmyky, ktoré sú spolu s brodmi veľkých riek pri rekonštrukcii diaľkových trás určujúce. Na rozdiel od rímskych, ktoré boli premysleným staviteľským dielom, cesty v barbariku vznikli vychodením. V schodnom a prejazdnom stave ich udržiavalo priebežné používanie s občasnými nevyhnutnými sanačnými zásahmi. Prírodné dominanty slúžili ako cestné orientačné body a tiež, tak ako na rímskom území mílniky, na určovanie vzdialeností.

Pre úspešné obchodné i vojenské prenikanie Rimanov na sever bola znalosť miestnych komunikácií nevyhnutná. Pri rekognoskácii terénu iste využívali služby informátorov a sprievodcov z radov domorodcov. Údaje o cestách, orientačných bodoch, významných sídlach a vzdialenostiach medzi nimi si zaznamenávali kupci do svojich itinerárov, ktoré sa stali dôležitým zdrojom informácií pre logistickú prípravu

rímskej armády, ale aj podkladom pre prácu antických geografov. Využil ich aj známy alexandrijský zemepisec, astronóm, matematik a fyzik Klaudios Ptolemaios (100-170) pri koncipovaní svojho návodu na zostavenie mapy rímskeho sveta s okolím. Jeho dielo *Geógrafiké hyfégésis* predstavuje sumár 8.000 údajov o geograficky významných jednotkách (pohoria, rieky, sídla) s lokalizačnými súradnicami. Časť jednotiek sa viaže aj k naddunajskému priestoru, s ich verifikáciou a identifikáciou v teréne sú však problémy. Ptolemaios pracoval s informáciami rôznej hodnoty a z rôzneho časového obdobia. Kupecké itineráre síce boli výbornými praktickými príručkami sui generis, ale akademickému bádateľovi, ktorý nepoznal tieto končiny z autopsie, nemohli poskytnúť údaje dostatočne presné na odbornú fixáciu v teréne. Preto, i napriek úsiliu historikov a archeológov, ostáva jeho dielo využiteľné pre interpretáciu dobových pomerov len čiastočne. Je však dôležitým svedectvom o tom, ako významne sa rozšírili poznatky antického sveta o barbarskom vnútrozemí.

Postupným budovaním táborov na Dunaji sa popri Bratislavskej bráne otvárali aj ďalšie vstupy do barbarského vnútrozemia. Významným obchodným uzlom sa stalo Brigetio, ku ktorému sa, práve tak ako ku Carnuntu, zbíhali cesty z rímskej i germánskej strany. K postupu na sever sa využívali starobylé trasy vedúce pozdĺž tokov Hrona, Váhu a Nitry. Odbočkami z nich sa bolo možné napojiť na Jantárovú cestu. Predpokladá sa, že obchodníci využívali aj cesty vychádzajúce z menších posádkových osád, ako boli Gerulata či Arrabona. Prihodné prírodné podmienky takejto hypotézy podporujú.

Charakter obchodných výprav a organizácia obchodu. Existenciu karavánových expedícií na diaľkových trasách dokladá správa Plinia Staršieho. Nemožno si ich predstaviť bez sprievodcov znalých miestne pomery a primeranej ozbrojenej ochrany. V barbarskom vnútrozemí sa však obchodníci a priekupníci pohybovali aj jednotlivito alebo v menších skupinkách so skromnejším sprievodom. Početný výskyt rímskych výrobkov a mincí na sídliskách a pohrebiskách dokazuje, že najmä naddunajská oblasť bola obchodníkmi bežne navštevovaná. Významnú úlohu pri organizácii obchodu zohrávali obchodné faktórie a trhové strediská. Hlavným odberateľom luxusnejšieho rímskeho tovaru bola germánska šľachta, v rukách ktorej sa kumulovala aj kúpna sila. V tejto súvislosti je významný výrok Tacita o peňažnej podpore svébskych kráľov (Germania 43). Peniaze, podľa niektorých aj v podobe pravidelných subsidií (Dobiáš 1964:178) mohli nahradiť vecné dary známe z predchádzajúceho obdobia (Tacitus, Germania 15). Aristokracia zrejme zaručovala cudzím obchodníkom i potrebnú záštitu, ba v rezidencii kráľa bolo možno počítať aj s trvalejšou prítomnosťou rímskych podnikateľov. Vhodným priestorom pre obchod boli aj kultové miesta, kde sa v pravidelných termínoch schádzala komunita pri príležitosti obetných slávností. Tam mal oddávna každý dobrú príležitosť vymeniť si vlastné výrobky za iné produkty či suroviny a rímsky obchodník so svojím tovarom tu bol iste vítaný.

Komodity, ktoré boli predmetmi obchodu, identifikujeme vďaka archeologickým a písomným prameňom, ale aj dedukciou. Bronzové nádoby, výrobky zo skla, stolový keramický riad z provincií, súčasti odevu a šperky, rímske mince - to sú hmatateľné doklady tejto aktivity z rímskej strany. Môžeme však predpokladať, že do barbarika sa dovážali aj dnes nepostihnuteľné tovary, ako olej, víno, látky, korenie a pod. Ako protihodnotu Germáni okrem jantáru ponúkali najmä otrokov, ale aj kožušiny, kože, med, perie, stavebné drevo, dobytok, kone, vlasy germánskych žien na parochne a príčesky pre rímske ženy.

Prelomovým obdobím pre rímsko-barbarské vzťahy boli tzv. markomanské vojny (166 – 180). Dramaticky postihli limitný priestor, mestá na Dunajskej (aj Jantárovej) ceste. Nepriateľský pomer sa odzrkadlil v oficiálne proklamovanom narušení obchodných stykov - zákazom navštevovať rímske trhy alebo vysídlením bezpečnostnej zóny, čím sa znemožnil malý pohraničný styk. Vpády barbarov poškodili viacero táborov, ktoré po úspešnej protiofenzíve bolo potrebné rekonštruovať, alebo nanovo prestavať. Ťažké boje, ktoré museli Rimania podstúpiť na svojej i barbarskej pôde, viedli aj k zmene celkovej koncepcie limitného systému. Dokladom nového prístupu bolo vybudovanie hraničného castella na ľavej strane Dunaja v Iži ako predmostia legionárskeho tábora v Brigetiu. Prvý, ešte drevozemný tábor s kasárenskými barakmi postavenými z nepálených tehál, vznikol po uzavretí mieru s Germánmi v roku 175. Jeho posádka mala za úlohu kontrolovať dôležitú oblasť pri ústí Váhu a dohliadať na dodržiavanie podmienok mieru. Prekvapivým útokom barbarov bol tábor v roku 179 dobytý a vypálený. K jeho znovupostaveniu došlo až po markomanských vojnách za vlády cisára Commoda v rámci rozsiahleho projektu stavebnej obnovy pohraničných pevností. Podľa výsledkov archeologických výskumov tak vznikla impozantná pevnosť zabierajúca plochu vyše 3 hektárov. Súčasťou hradieb bolo 20 veží. Vonkajšiu stranu tábora chránila sústava priekop. Vnútorňa pozostávala z veliteľskej budovy, kasární, kúpeľov, stajní, horrea (systému sýpok), dielní, studne a pecí na chlieb. Všetok stavebný materiál sa prepravoval loďami z opačnej strany Dunaja, len množstvo kameňa na hradby sa odhaduje na 10 000 m³ (Rajtár 2000:34 - 38). Pravidelný lodný kontakt s Brigetiom dokladajú aj nálezy potopených prepravovaných nákladov, ktoré sa získali pri úprave dna rieky. Ľavobrežné predmostia, možno tiež castelly, mali aj legionárske tábory v Carnunte (Stopenreuth) a Vindobone (Wien – Leopoldau).

Vojnový stav spôsobil, že obchodníkov na Dunajskej aj Jantárovej ceste vystriedali armády. Lode na Dunaji privádzali obilie pre rímske vojská, ktorých sa v tomto priestore sústredilo pozoruhodné množstvo (v istej etape konfliktu tvorila okupačná armáda na našom území až päťinu ozbrojených síl celej ríše). Na plynulé zásobovanie vojakov dohliadal z poverenia cisára Marca Aurelia (161 – 180) Marcus Valerius Maximianus. V konflikte s Germánmi zožal chválu za zabitie náčelníka Naristov Valaona a velil aj špeciálnej jazdeckej jednotke kopijníkov z Arrabony. V roku 175 tiahol spolu

s cisárom potlačiť vzburu Avidia Cassia ako veliteľ jazdeckých oddielov Markomanov, Naristov a Kvádov, s ktorými bol len v tom roku uzavretý mier. Keď sa boje obnovili, stál už na čele I. a neskôr II. légie Adiutrix. S vexiláciou tejto légie prezimoval v roku 179 v Laugaritiu, dnešnom Trenčíne, kde dal na počesť víťazstva cisárov do skaly vytesať oslavný nápis (Hečková 2005:73). Po odznení bojov sa rímsko-barbarské vzťahy opäť upravili.

Obchodné kontakty sa obnovili. S istotou to platí pre malý pohraničný styk, ktorého intenzitu dokladá vybavenie germánskych domácností. Postupne sa však Rímska ríša prepadla do vlečúcej sa krízy, ktorá postihla všetky oblasti života. Zmeny zasiahli aj barbarské územia, ktoré, v protiklade k situácii na rímskej strane Dunaja, zažívali ekonomický rozmach. Zároveň zvyšovali vojenský tlak na oslabené provincie. Hoci sa pomery v ríši rozsiahlymi reformami podarilo skonsolidovať, pôvodne čulý ruch Dunajskej a Jantárovej cesty sa už nepodarilo udržať v plnom rozsahu. Aktivity na Jantárovej ceste poznamenal úpadok miest, Dunajská cesta utrpela v dôsledku rozkladu limitnej siete. Keď chcel cisár Valentinianus (364 – 375) na svojej inšpekčnej ceste Podunajskom prenocovať v Carnunte, našiel ho v ruinách (Ammianus Marcellinus, Res gestae XXX, 5,1 - 4). Rekonštruovaním a dopĺňaním limitnej sústavy sa Rimania snažili obnoviť a posilniť svoje pozície v tomto priestore naposledy. Vznikli nové auxiliárne tábory Esztergom-Hidegteleöskereszt, Castra ad Herculem (dn. Pilismarót) a Pone Navata (dn. Visegrád). Okrem toho sa vybuďovala hustá sieť viac ako 30 strážnych veží (burgi, thurmae), ktoré doplnili obrannú sústavu. V tomto období vzniklo aj commercium – strážnica, ktorá verná svojmu menu bola predurčená slúžiť aj ako trhové miesto pre obchod s Germánmi. Nápisná správa z roku 371 o vybudovaní Commercii je tiež jedným z posledných svedectiev o ešte jestvujúcich barbarsko-rímskych obchodných vzťahoch. Dve pevnosti vznikli i v predpolí severopannónskeho limitu – Szob a Verőce-Kismaros. Rozsiahlou stavebnou úpravou prešiel aj castell v Iži.

Záver. V 5. storočí sa pod náporom barbarských kmeňov vláda Rimánov v strednom Podunajsku skončila. Nie všetky centrá na Dunajskej a Jantárovej ceste však boli opustené, niektoré žili ďalej. Veľké légiové castra svoj charakter čiastočne zmenili ešte za Rímskej ríše, po vojenskej reforme v 3. storočí. Počet vojakov v útvere sa vtedy niekoľkonásobne zmenšil, ich nároky na priestor sa úmerne znížili a nevyužívaná časť areálu bola daná k dispozícii civilistom. Tí potom udržali život v pôvodných táboroch aj v obdobiach, keď limes už dávno stratil svoj vojenský účel. Iný osud postihol centrá, ktoré sa po odchode Rimánov ďalej nevyužívali. Tie postupne chátrali, kameň a tehly z ich stavieb si rozobrali ďalšie generácie budovateľov nových sídiel. Niektoré z nich sa stratili tak dôkladne, že ich znovuoobjavenie je výsledkom intenzívneho pátrania archeológov (Musilová – Turčan a kol. 2010), podobne ako v prípade rekonštrukcie systémov Dunajskej a Jantárovej cesty.

Pramene a literatúra:

AMMIANUS MARCELLINUS: *Res Gestae*.PLINIUS MAIOR GAIUS: *Naturalis historia*.PTOLEMAIOS KLAUDIOS: *Géografiké hyfégesis*.TACITUS PUBLIUS CORNELIUS: *Ab excessu Divi Augusti (Annales)*.TACITUS PUBLIUS CORNELIUS: *De origine, situ, moribus ac populis Germanorum (Germania)*.BREEZE, David, J. – JILEK, Sonja – THIEL, Andreas – HRMADYOVÁ, Katarína – RAJTÁR, Ján – SCHMIDTOVÁ, Jaroslava: *Frontiers of the Roman Empire. Grenzen des Römischen Reiches. Hranice Rímskej ríše. Slovakia. Slowakei. Slovensko. Nitra 2008*.DOBIÁŠ, Josef.: *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů. Praha 1964*.HEČKOVÁ, Janka: *Rimania & Germáni na strednom Dunaji. Nitra 2005*.KREKOVIC, Eduard: *Some comparisons between Germanic and Sarmatian Limes in Pannonia. In: Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 52. Budapest 2001, s.103-107*.MUSILOVÁ, Margaréta – TURČAN, Vladimír a kol.: *Rímske pamiatky na strednom Dunaji od Vindobony po Aquincum. Bratislava 2010*.RAJTÁR, Ján: *Kastel v Iži – hraničná pevnosť na Dunaji. In: Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo 3. Bratislava 2000, s. 34-38*.

Kontakt:

Prof. Janka Hečková, CSc.
 Katedra histórie FF UKF v Nitre
 Štefánikova 67
 949 01 Nitra
 E-mail: jheckova@ukf.sk

Výskumný projekt „Liptovská Teplička“¹

Zuzana Beňušková

Kľúčové slová:

Liptovská Teplička, terénny výskum, transformácia kultúry

Abstract:

The paper deals with the ethnological research project carried out in Liptovská Teplička. The project involves the ethnologists from the Department of Ethnology and Ethnomusicology and from the Department of Culture and Tourism Management in Nitra. The aim is to map the evolution of lifestyles from the second half of the 20th century on the background of political, economic and social changes within society.

¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA 1/0656/11 Sociokultúrny vývin v obci Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia.

Etnológovia na FF UKF v Nitre sú zastúpení na Katedre etnológie a etnomuzikológie a na Katedre manažmentu kultúry a turizmu (KMKaT). Tematicky sú zameraní rôznorodo, aby saturovali rôzne požiadavky študijných programov. Nie je preto ľahké nájsť výskumné témy, na ktorých by participovali kolektívne, navyše, časť vedecko-výskumnej práce sa deje v spolupráci s inými etnologickými inštitúciami, kde možno nájsť odborníkov špecializovaných na podobné problémy. Predsa je však jeden typ etnologických prác, ktoré dokážu zjednotiť univerzitných etnológov na spoločnom vedecko-výskumnom objekte - lokálne alebo regionálne monografie. Pre tento typ publikácií je výhodný kolektív rôznorodo zameraných odborníkov, ba prizývajú sa aj ďalší z blízkych disciplín, aby bol obraz o skúmaných lokalitách čo najkomplexnejší. Takúto prax uplatňovala bratislavská katedra etnológie na FiF UK od 60. rokov 20. storočia. Výsledkom je niekoľko kolektívnych etnologických monografií (napr. Rača, Vajnory, Záhorská Bratislava, Stará Turá, Horná Cirocha, Gemer a Malohont). Podobným smerom sa orientuje aj katedra etnológie v Trnave na UCM, ktorá vyprodukovala už celý rad lokálnych monografií v úzkej spolupráci s obcami (napr. Ružindol, Buková, Nesluša, Smolenice). Podobnou cestou, avšak za hranicami Slovenska, sa ubera aj KMKaT FF UKF v Nitre, ktorá v spolupráci s predstaviteľmi zahraničných Slovákov vydala niekoľko lokálnych monografií z Rumunska a Srbska (napr. Borumlak a Varzaľ, Butín, Erdevík, Pivnica, Boľovce). Na katedre etnológie v Nitre vznikol rad piesňových zbierok z etnomuzikologických výskumov M. Járeka (napr. z obcí Voznica, Lefantovce a Sokolníky, Veľká Dolina, Malé Zálužie, Dolný Ohaj, Skýcov), na ktorých participovali všeobecnejšími vstupnými informáciami aj ďalší kolegovia (charakteristika lokality či hudobno-spevného regiónu). Tieto publikácie však nemožno označiť ako lokálne monografie. Prvým monografickým výskumom tejto katedry je projekt *Socio-kultúrny vývin v obci Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia*, ktorý je v rokoch 2011-2012 riešený v rámci grantovej agentúry VEGA. Iniciátorom bola Katedra etnológie a etnomuzikológie², avšak myšlienka terénneho výskumu na Slovensku zaujala aj kolegov z KMKaT, ktorí sa do výskumného projektu zapojili od druhého roku jeho priebehu. Členmi riešiteľského kolektívu sú aj doktorandi a z prostredia mimo UKF aj K. Nováková z UCM v Trnave.

Inšpiráciou pre vznik tohto projektu bola:

1. monografia Liptovská Teplička z roku 1973, ktorá obsahovala tradičnú kultúru a okrajovo aj obdobie socializmu,
2. kolektívny výskum študentov etnológie v Liptovskej Tepličke v roku 2009,
3. zaujímavý vývin tejto koncovej obce, ktorá získala roku 2007 titul Dedina roka.

Formulácia zamerania výskumu bola v žiadosti o grant VEGA nasledovná:

„Cieľom je zmapovať vývin spôsobu života od druhej polovice 20. storočia na pozadí politických, ekonomických

² Zodpovedná riešiteľka projektu je Z. Beňušková.

a sociálnych zmien v spoločnosti. Dôraz bude na sledovaní zmien zamestnaneckej štruktúry obyvateľstva, stratégiách prežitia jednotlivcov a rodín, formovaní lokálnych sociálnych štruktúr po roku 1989, kohéziu obyvateľov a ich participáciu na komunálnom živote, kultúrnych aktivitách obce, osobitostiach a efekte regionálneho vzdelávania na miestnej základnej škole, integráciu rómskej komunity a formovanie lokálnej identity. Lokalita bola zvolená ako príklad úspešnej obce v znevýhodnených geografických podmienkach. Predstavuje konglomerát modernizačných procesov so zachovávaním a využívaním ľudových tradícií, ktoré sú jedným z prostriedkov k dosahovaniu širokospektrálnych cieľov.“

Výskumné otázky, ktoré sme si pri tvorbe tohto projektu kládli, teda smerujú k pokračovaniu zhromažďovania informácií o vývine spôsobu života v Liptovskej Tepličke od polovice 20. storočia do súčasnosti, čo znamená najšť podtémy, na ktorých sa dá tento vývin aplikovať tak, aby bolo možné identifikovať integrujúce a dezintegrujúce činitele lokálnej komunity, stratégie prežitia, dynamiku fungovania kultúrnych javov, zistenie, či a ako sa zlomové obdobia v politických dejinách odrazili v sociokultúrnej zmene. Medzi tieto podtémy patrí:

1. Sociálna stratifikácia obce, jej dynamika, dôsledky na kohéziu lokálneho spoločenstva.
2. Vývin zamestnaní s akcentom na poľnohospodárstvo, zmeny stratégií v závislosti od spoločensko-politických pomerov a prostredia v EÚ.
3. Duchovná kultúra – obyčaje životného a kalendárneho cyklu, analýza fungovania príp. zániku tradičných foriem, ich transformácia, revitalizácia, vznik nových.
4. Materiálna kultúra, odievanie, stravovanie, bývanie, doprava v procese zmien.
5. Sociálna otvorenosť obce – chalupárstvo, turizmus, kultúrne aktivity, participácia na rozvojových projektoch.
6. Sociálna kultúra – organizácia spoločenského života lokality, inštitúcia rodiny, náboženské inštitúcie.
7. Uchovávanie kultúrnych tradícií – projekt regionálnej výchovy v škole, folklórne kolektívy, spoločenské podujatia, medzigeneračná transmisia tradícií.
8. Rómska komunita - faktory inklúzie a exklúzie.

Jednotlivé témy sa vzájomne prelínajú, preto ich vnímame ako pomocné pracovné tematické okruhy a jednotliví riešitelia majú priestor pre vlastné vymedzenie aj metodické a metodologické experimentovanie. Určitú výhodu tohto vedeckého projektu vidíme práve v možnosti hľadania optimálnych prístupov pri uchopení etnológie skúmanej lokality v nedávnej histórii. Neviaže nás žiadna objednávka na štandardnú monografiu aj keď obec Liptovská Teplička by novšiu monografiu uvítala. Má o nej svoje predstavy i okruh už overených autorov. Participáciu na takejto monografii uvítame, avšak vnímame ju ako druhoplánový produkt z nášho výskumu, ktorý by nemal obmedzovať autorský tím.

Hlavným výstupom projektu by mala byť kolektívna vedecká monografia o Liptovskej Tepličke, ktorá pravdepo-

dobne nebude systematicky pokývať všetky oblasti spôsobu života, ako sme zvyknutí, ale v rámci štúdia vybraných problémov priblíži kultúru a spôsob života obyvateľov obce na pozadí meniaceho sa politického diania. Parciálnymi výstupmi projektu sú štúdie v domácich a zahraničných časopisoch a zborníkoch.

Ako už naznačuje názov projektu, akcent bude kladený na časový úsek od polovice 20. storočia po súčasnosť, teda na obdobie budovania socializmu, postsocialistické transformačné obdobie, vstup do Európskej únie a život v obci na pozadí európskeho vývinu až do roku 2013, keď projekt bude ukončený.

Metódy zberu informácií sa vzhľadom na špecifickosť a aktuálnosť tém tiež rozširujú. Popri interview považujeme za dôležité priame pozorovanie, analýzu internetových zdrojov, filmovej dokumentácie, ktorou obec disponuje vďaka vlastnému televízному štúdiu, školského časopisu a tvorivých pomôcok alternatívnej školy zameranej na regionálnu kultúru, dôsledne vedenej kroniky obce. V rámci výskumu je súčasťou zberu informácií aj foto a videodokumentácia pre ilustračné a edukačné účely.

Prvý rok výskumného projektu bol venovaný príprave výskumu, sumarizovaniu študentských výskumov z Liptovskej Tepličky z roku 2009, sprístupneniu publikovaných prác o Liptovskej Tepličke a archívnych materiálov členom riešiteľského kolektívu, prvý kontakt so skúmaným terénom. (Vzhľadom na študentský výskum, ktorého sa zúčastnili aj pedagógovia, už nešlo u viacerých členov výskumného tímu o celkom prvý kontakt s terénom.) Uskutočnili sa dva kolektívne výskumy, jeden v júni a druhý v novembri 2011. V rámci informačného systému EDU bol jeden blok e-learningového systému dočasne vymedzený na zdieľanie poznatkov z výskumu členom riešiteľského kolektívu. Druhý rok riešenia projektu sa nesie v znamení terénnych výskumov, no vznikli už aj prvé čiastkové publikačné výstupy. Tretí kolektívny výskum v rozšírenom riešiteľskom kolektíve sa uskutočnil v januári 2012, keď mali výskumníci možnosť na vlastnej koži zažiť, ako sa žije v Liptovskej Tepličke keď termometer ukazuje -24 °C. Aj takáto výskumná skúsenosť prispieva k pochopeniu spôsobu života v lokalite, ležiacej vyše 900 m nad morom, kde je síce pekné prostredie, no podmienky pre život sú nepriaznivé aj v súčasnej dobe. Liptovská Teplička je raj pre umeleckých fotografov a turistov, ale podmienky prežitia komplikujú nekompromisné predpisy EÚ vo vzťahu k ekológii, hospodárska kríza, presadzovanie záujmov finančných skupín, ktoré okliešťujú dobre naštartovaný rozvoj obce a niekedy aj mrznúca nafta v autobusoch, ktoré vozia ľudí do práce. O týchto problémoch však návštevníci obce spravidla nevedia. Pri sviatočných príležitostiach, akými sú napríklad augustové folklórne slávnosti, sa obec javí ako romantický kúsok tradičného Slovenska, nedotknutý problémami okolitého sveta.

Výskum voľne nadväzuje na výskumy z prelomu 60. a 70. rokov 20. storočia. V roku 1969 sa tu uskutočnil druhý medzinárodný etnografický seminár, pri ktorom okresní

a miestni činitelia navrhli pripraviť národopisnú monografiu obce. Po trojročnom výskume Katedry etnografie a folkloristiky UK v Bratislave sa študentské výskumné materiály a výskumy pedagógov a prizvaných spoluautorov podarilo pretaviť do monografie, vydanej v roku 1973. Zameraná je na tradičné formy kultúry, no súčasťou je aj časť o socializme, ktorá je na obdobie kedy monografia vznikla, až prekvapujúco obsažná. Jej problém je torzovitý – zachytáva informácie do 60. rokov a to informácie exaktné (zväčša ide o demografické údaje, vrátane zamestnania), alebo príliš pozitívne až oslavne dokumentujúce rozvoj a modernizáciu obce. To znamená, že ich v našom projekte budeme reflektovať, bude ich treba doplniť a kriticky prehodnotiť. Pre Liptovskú Tepličku bol prelomový rok 1961, kedy bola vybudovaná cesta cez Štrbu do Popradu a popri lesnej železnici do Liptovského Hrádku sa otvorili obyvateľom obce nové možnosti dochádzania do práce i do škôl. Táto skutočnosť zmenila administratívnu príslušnosť Liptovskej Tepličky, z Liptova sa cesty jej obyvateľov za prácou presunuli na Spiš. Obec sa zároveň viac otvorila okolitému svetu, čo malo vplyv na celý rad vnútorných aj vonkajších sociálnych väzieb. Ďalším významným prelomom bol rok 1975, kedy vzniklo Jednotné roľnícke družstvo. Dovtedy tu žili prevažne samostatne hospodáriaci roľníci, keďže vzhľadom na vysokú polohu a nízku bonitu pôdy nebol zo strany štátu veľký tlak na združštenie. Dôsledky udalostí z roku 1989 len postupne vstupovali do života obyvateľov Liptovskej Tepličky. Významné pre obec bolo predvstupové obdobie do EÚ, keď vzniklo viacero úspešných projektov. Vrchol svojho rozvoja zažívala v prvej dekáde tretieho tisícročia, keď vyhrala celoslovenskú súťaž Chotár roka (2006), súťaž Obec roka (2007) a do tretice obsadila druhé miesto v medzinárodnej súťaži Európska cena obnovy dediny (2008). Úspešne tu už viac rokov funguje alternatívna základná škola zameraná na regionálnu výchovu. Graduujúcim problémom je neustále sa rozrastajúca rómska komunita, v ktorej sa kumuluje veľká časť sociálne odkázaných obyvateľov obce. Smelým plánom obce v rozvoji turizmu bola ranou pod pás demontáž zariadení lyžiarskej zjazdovky, ktorú vedenie v dobrej viere predalo súkromnej firme, ktorá sa po prvotnej investícii rozhodla skoncentrovať svoje podnikanie do iných, väčších lyžiarskych centier. Liptovská Teplička sa pre ňu stala nezaujímavá.

Úlohou výskumného tímu bude objasniť sociálne a kultúrne procesy, ktoré v obci prebehli od polovice 20. storočia, vytvoriť voľné pokračovanie etnológie Liptovskej Tepličky a nájsť adekvátne metodické prístupy na priblíženie spôsobu života v novšej histórii a v súčasnosti, aplikovateľné aj pri iných výskumoch v iných lokalitách.

Kontakt:

Doc. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.
Katedra etnológie a etnomuzikológie
FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
E-mail: zbenuskova@ukf.sk

Liptovská Teplička - medzilokálne kontakty¹

Jaroslav Čukan

Kľúčové slová:

medzilokálne kontakty, terénny výskum, výmena kultúrnych hodnôt, kultúrna zmena, kontexty kultúry

Abstract:

Interlocal contacts of Liptovská Teplička inhabitants are an important part of their social life. They derive from family relationships, economic, social and cultural activities. They represent a broad contextual social, economic, cultural and political dimension. They are related and blend together with informal and institutionalized family, neighbour, professional, group, confessional and ethnic relations. They are performed on the level of individuals (as their personal interests and activities), individualities as group members, or they are a part of broader social contacts. Despite the fact that field research is not finished, the findings about the interregional contacts of Teplička inhabitants are surprising even now.

Náhodné, zriedkavejšie alebo pravidelné stretnutia príslušníkov rôznych lokálnych spoločenstiev/kultúr sú významnou zložkou spoločenského života. Často súvisia, alebo sa dokonca prelínajú s neformálnymi aj inštitucionalizovanými vzťahmi rodinnými, príbuzenskými, susedskými, profesijnými, spolkovými, konfesionálnymi, či etnickými. Prebiehajú na úrovni jednotlivcov ako ich osobných záujmov a aktivít, týkajú sa individualít ako členov skupín, alebo sú súčasťou širších spoločenských/skupinových kontaktov. Predstavujú rozsiahly kontextuálny rozmer sociálny, ekonomický, kultúrny a aj politický. Vo všetkých prípadoch podmieňujú vznik špecifických sociálnych situácií rôznej dĺžky a intenzity akulturačného pôsobenia, čo závisí od toho, či jednotlivé dôvody/príčiny kontaktov sú postačujúce ako samostatné (napríklad účasť na svadbe v rámci príbuzenskej skupiny, príležitostná návšteva kamaráta z vojenskej služby, súťažné či recipročné/priateľské vystúpenie folklórnej skupiny/športového oddielu/spolku), alebo sa vyznačujú viacvrstvosťou (napríklad ekonomická aktivita na jarmoku spojená s príležitostnou návštevou príbuzných, návšteva príbuzných spojená s priadkami a tancom).

Napriek tomu, že medzilokálne kontakty sú všeobecne rozšírenou súčasťou každodenného aj sviatočného života, ako samostatný kultúrny jav doteraz nenašli v kultúrnej antropológii, s niekoľkými výnimkami, osobitný odraz a študijný priestor. Neznamená to, že ešte neboli skúmané ako vedecký problém - nejde však len o samotné migrácie, ale aj o to, akým spôsobom a v akých súvislostiach sa stali predmetom záujmu antropológov. Už difuzionisti rekonštruovali migračné cesty, respektíve medzilokálne kontakty

¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA 1/0656/11 Sociokultúrny vývin v obci Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia.

ako rozhodujúci predpoklad akulturácie a exogénnej kultúrnej zmeny. Boasov americký historizmus bol založený na súpisoch a triedení kultúrnych prvkov ako autochtónnych alebo importovaných produktov, lebo podstatu a zmysel kultúrnych javov, respektíve spoločné a diferenciacné v kultúre, vysvetľoval on a jeho žiaci definovaním neopakovateľnej histórie medzilokálnych kontaktov. V tomto zmysle by bolo možné pokračovať v antropologických vertikálach od raných štádií vývoja spoločnosti/kultúry aj v najširšie chápaných priestorových horizontoch. Medzilokálne kontakty sú základom dionízkeho vzoru kultúry na príklade Kwakiutlov, ktorý charakterizovala na americkom severozápade Ruth Benedictová. Aj funkcionalisti predstavovali príklady svojho „učenia“ a prezentovali svoje predstavy o funkcii kultúrnych javov neraz práve prostredníctvom medzilokálnych kontaktov. Jeden z najznámejších príkladov Bronislawa K. Malinowského z prostredia Trobriandských ostrovov tiež nebol primárne smerovaný na medzilokálne kontakty, ale na objasnenie obradného výmenného obchodu kula ako súčasti jeho funkcionálnej analýzy. Treba podotknúť, že podobných ekonomických aktivít, spojených s migráciami, ktoré súvisia s rivalitou a so spoločenskou prestížou, možno len v Melanézii vymenovať niekoľko a tento kultúrny jav má viaceré interpretácie. Julian H. Steward využil kontakty medzi kultúrnymi systémami opačne – na zdôvodnenie teórie kultúrnej ekológie – ani občasné stretnutia Šošonov s préríjnymi indiánmi neboli dostatočné k tomu, aby zberači z pomedzia Nevadskej púšte a Skalnatých hôr prebrali niektoré technológie spôsobu života od préríjnych lovcov, lebo formovanie všetkých oblastí ich spôsobu života a imanentnej kultúry súviselo s prírodným prostredím a bolo ním determinované/podmienené. Ewa Nowicka sleduje medzilokálne kontakty ako stimul vlastného sebauvedomenia, skupinovej identity, Ladislavovi Lenovskému tiež nešlo o migrácie a medzilokálne kontakty, ale o charakteristiku špecifickej kultúry kúpeľného mesta, ktorého prosperita však predpokladá nepretržitý sled návštev a kontaktov domácich poskytovateľov služieb kúpeľného cestovného ruchu a kúpeľných hostí². Boris Michalík viackrát charakterizoval spolkovú činnosť konkrétnych lokálnych spoločenstiev v plnom rozsahu práve prostredníctvom medzilokálnych kontaktov.³ Podobných príkladov je možné predstaviť bez väčších problémov ľubovoľný počet. V prípade návštev rodiska, prípadne starej vlasti prarodičov a hľadania svojich koreňov, čo nie je v ostatných desaťročiach ojedinelým javom v najširších priestorových reláciách, tiež nejde v prvom pláne o medzilokálne kontakty, ale o predpoklad/súčasť genealogického cestovného ruchu.

V súvislosti s výskumom zachovávaní a rozvíjania etnokultúrnych tradícií v prostredí slovenských enkláv na Dolnej zemi sa zameriavame aj na metodiku, analýzu a interpretáciu medzilokálnych kontaktov ako špecifického kultúrneho javu. Doteraz sme absolvovali takto orientované terénne výskumy v lokalitách so slovenskými minoritami v rumunskom Baná-

te, v Srijeme, Báčke, chorvátskej Slavónii aj v kultúrnej oblasti medzi Dunajom a Tisou na území Maďarska. Kontakty samotné a odhaľovanie širokého komplexu ich najrôznejších kontextov je cieľom, a zároveň prostriedkom ku komparácii a identifikovaniu aj vysvetľovaniu neopakovateľných kultúrnych hodnôt v konkrétnych lokálnych spoločenstvách. Presne sme poukázali na dôsledky dlhodobých medzilokálnych kontaktov ochotníckych divadelných súborov Erdevíka a Liptovského Hrádku, konkrétne je charakterizovaná napríklad aj spolupráca medzi slovenskými kultúrnymi i inými záujmovými spolkami vo Vojvodine, vrátane stretávania v rámci organizovaných podujatí, predmetom záujmu sa stali aj opakované vzájomné priateľské návštevy slovenských študentov zo zahraničia a ich kolegov zo Slovenska počas ich niekoľkoročného pobytu na Slovensku. Štúdium etnokultúrnych a etnokonfesionálnych relácií lokálnych spoločenstiev v inoetnickom obklúčení si vyžaduje osobitné metodologické prístupy a prináša špecifické výsledky.

V snahe overiť vhodnosť metodologického postupu a vyskúšať netradičné zameranie etnologického štúdia medzilokálnych kontaktov v podmienkach materského národa, sme využili príležitosť zúčastniť sa opakovaného kolektívneho terénneho výskumu v Liptovskej Tepličke, ktorý je súčasťou vedeckovýskumných aktivít Katedry etnológie a etnomuzikológie FF UKF v Nitre. Úvodom treba konštatovať, že naznačený prístup umožnil už po krátkom pobyte v teréne získať poznatky, ktoré sa neobjavili ani v kolektívnej národopisnej monografii o tejto obci, situovanej v stredoslovenskej horskej kultúrnej oblasti, z druhej polovice minulého storočia. Cieľom prítomnej štúdie je predstaviť čiastkové výsledky výskumu medzilokálnych kontaktov v kontexte s kultúrnymi tradíciami Liptovskej Tepličky, v komparácii s uvedenou monografiou, a naznačiť jeho ďalšie smerovanie.

Kontakty medzi príslušníkmi rôznych lokálnych spoločenstiev sú jednými z mnohých faktorov formovania kultúry. Vzhľadom na špecifickosť/neopakovateľnosť prostredí, ani v jednom prípade nie je možné vymenovať všetky, nikdy nie sú identické, v každom jednom prípade majú odlišnú intenzitu, priebeh, v porovnaní s ostatnými predstavujú inú akulturačnú relevantnosť, pôsobia v rozdielnych kontextoch a zasahujú rôzne sociálne štruktúry. Všetky uvedené parametre sa menia v procese historického vývoja.

Aký komplex medzilokálnych kontaktov bol faktorom formovania a súčasťou tradičnej kultúry Liptovskej Tepličky, zdanlivo izolovanej v prostredí na severovýchode pohoria Nízkyh Tatier? Čo ich determinovalo a ako sa prejavujú v kultúrnom systéme? K akým zmenám dochádza v čase, ktorý len v priebehu 20. storočia priniesol vysťahovalectvo sociálno-ekonomického aj politického charakteru, výstavbu lesnej úzkokolajnej železnice, no aj hospodársku krízu, dve svetové vojny, politický prevrat, znamenajúci začiatok etapy budovania socializmu s masívnou industrializáciou Slovenska, socializáciou živností a kolektivizáciou poľnohospodárstva? Čo znamenal nasledovný politický prevrat, ktorý priniesol opätovnú privatizáciu, devastáciu boľstne

² Bližšie LENOVSÝ 2009.

³ Pozri bližšie MICHALÍK 2012:51-54.

zakladaného, no výrazne prosperujúceho socialistického poľnohospodárstva, priestor pre voľnú súťaž, neraz spojenú s podvodmi a nekalými praktikami, najviac postihujúcu tých, ktorí boli zvyknutí na statočnú prácu a čestný život? Všetky spomenuté faktory, ich dôsledky a okolnosti, no aj nezamestnanosť, strata sociálnych istôt, menej prostriedkov do školstva a kultúry, zmenu hodnotových orientácií, odkladanie riešenia problémov etnických minorít, aj mnohé ďalšie, našli svoj odraz vo všetkých oblastiach spôsobu života Liptovskej Tepličky, vrátane medzilokálnych kontaktov, odvíjajúcich sa z príbuzenských vzťahov, ekonomických aktivít, od možnosti vzdelávania a spoločensko-kultúrnej záujmovej činnosti.

Pred terénnym výskumom v Liptovskej Tepličke, a na základe predchádzajúcich skúseností, sme predpokladali, že medzilokálne kontakty obyvateľov obce súvisia predovšetkým s príbuzenskými väzbami. Dôkladnejšie štúdium však poukazuje na nejednoznačnosť takejto hypotézy a na striedavosť relevantnosti determinujúcich faktorov v súvislosti so zmenami ekonomickej a politickej situácie v obci v kontexte makroekonomických a politických zmien v ostatných desaťročiach.

Výrazným ukazovateľom **medzilokálnych kontaktov, odvíjajúcich sa od príbuzenstva**, je sobášnosť. Na Matričnom úrade obce Liptovská Teplička sme získali relevantné údaje o sobášoch obyvateľov obce v cielené volených časových úsekoch, ktoré sú dostatočné k objasneniu vývojovej tendencie sledovaného javu od prelomu 19. a 20. storočia po súčasnosť a obsahujú údaje zo všetkých fáz politického a ekonomického fungovania spoločnosti. Takéto konštatovanie je platné aj napriek tomu, že všetky svadby/sobáše Tepličanov sa nekonali v rodnej obci a teda nie sú zaznamenané v miestnych matričných dokumentoch. Počty cudzích ženíchov nasvedčujú, že Tepličanky sa spravidla vydávali doma. Boli to však hlavne tie, ktorých rodiny boli v dedine ekonomicky aj sociálne ukotvené a viazané konformnosťou s lokálnym spoločenstvom. Netýkalo sa to štátnych zamestnancov (horár, učiteľ), obyvateľov židovského pôvodu a Rómov, ktorí tvoria v rámci Liptovskej Tepličky osobitnú sociálnu, etnickú a priestorovo-rezidenčnú subjednotku.

V rokoch 1898 – 1902 je v matrike⁴ zaznamenaných 83 sobášov, v 80 prípadoch boli sobáše medzi obyvateľmi Liptovskej Tepličky (LT). Zo 166 sobášených bolo 161 obyvateľov LT, 2 nevesty a 3 ženisi majú miesto narodenia inde ako v LT (3,01%). Sú to zväčša obyvatelia horárni v okolí obce, lebo lesníci ako štátni zamestnanci migrovali podľa pridelenia a ako miesto narodenia majú uvedené napríklad horáreň Kolesárky, Svarín, Vyšná Boca. Objavujú sa aj príslušníci židovských rodín. Pamäť informátorov už nesiahá do takej hĺbky, aby v celom rozsahu objasnila napríklad priebeh adaptácie nevesty z Budapešti v tomto časovom úseku v geografickom, sociálnom, konfesionálnom a etnokultúrnym priestore Liptovskej Tepličky. Zaujímavé je tiež, že zo všetkých rodičov sobášených (332) bolo len 9 narodených

na inom mieste ako v LT (2,71%). Svedčí to o lokálnej endogamii ako pravidle, ktoré v tomto období vyplývalo z miestnych noriem, priestorovej izolovanosti obce a minimálnej migrácii obyvateľstva.

V rokoch 1923 – 1926 je v matrike⁵ uvedených 63 sobášov, v 58 prípadoch boli sobáše medzi obyvateľmi Liptovskej Tepličky. Zo 126 sobášených bolo 121 obyvateľov LT, 5 ženíchov má miesto narodenia na inom mieste (3,96%) - Abovce, Liptovský Hrádok, Milbach, Vikartovce a horáreň Biely Potok pri LT.

V rokoch 1945 – 1948 je v tej istej matričnej knihe evidovaných 74 sobášov. 67 sobášov bolo lokálne endogamných. 9 ženíchov a 3 nevesty majú uvedené iné miesto narodenia, alebo bydliska ako LT (8,10%). Medzi nimi registrujeme aj osoby s iným miestom narodenia, no žijúcimi v LT – ide o učiteľov a obchodníkov. V tomto časovom úseku sa v LT vydala jedna obyvateľka Heľpy, narodená v Tvrdošíne a oženil jeden obyvateľ LT, narodený v Heľpe. Z iných lokalít narodenia alebo bydliska sú spomenuté Farkašovce, Jaklovce, Jelšava, Kravany, Okoličné, Podtúreň, Richnava, Švermovo, Vitanová. Väčšinou súvisia s migrovaním Rómov. Žiadna z uvedených lokalít miesta narodenia, respektíve bydliska manželského partnera, s výnimkou Heľpy, sa doteraz nevyskytovala a ani v jednom prípade nebola uvedená viac ako jeden raz.

V prvej polovici 20. storočia tvorili manželskí partneri z iných lokalít od 3,01% do 8,1%. Znamená to, že príbuzenstvo nebolo podnetom, či dôvodom k masívnejším, opakujúcim sa medzilokálnym kontaktom obyvateľov obce, ktoré by boli predpokladom k vytvoreniu kultúrnych vzorov ako reakcie na tento jav.

V rokoch 1960 – 1964 je v matričnej knihe⁶ evidovaných 64 sobášov. Zo 128 manželských partnerov bolo 23 cudzích (17,96%), čo predstavuje v porovnaní s predchádzajúcim obdobím niekoľkonásobný nárast. Podstatne vzrástol počet neviest, ktoré sa vydali do LT a počet manželských partnerov s iným miestom narodenia a trvalým bydliskom, ktorí sa zosobášili v LT, prvý raz presiahol 10%. Lokálne endogamné manželstvá prvýkrát od konca 19. storočia dosahujú menej ako 50%, v roku 1964 bolo v LT dokonca viac exogamných (10) ako endogamných (8) sobášov. V súvislosti so štátnou doktrínou budovania socializmu, s industrializáciou, podporou kultúry a vzdelanosti pracujúcich, sa výrazne narúša izolovanosť obce. Vďaka zavedeniu autobusovej dopravy do LT (1961) vznikli možnosti cestovania mládeže do škôl, dospelých za prácou mimo obec, postupne sa rozvíjali pravidelné kontakty v organizovanej sieti kultúrnych, športových, hasičských a rôznych iných spolkových podujatí. Okrem príležitostných lokalít manželských partnerov (Košice, Vranov, Rajec, Dolné Kočkovce, Brno) sa začína prejavovať administratívne začlenenie LT do okresu Poprad (od roku 1960) a presmerovanie autobusových liniek z Liptovského Mikuláša a Liptovského

⁴ Matrika sobášených od r. 1895 do 1906. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

⁵ Matrika sobášených od r. 1923 do 1949. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

⁶ Matrika sobášených od r. 1950 do 1981. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

Hrádku do Popradu. Kontakty s obyvateľmi Spiša začínajú prevládať aj z dôvodu uprednostňovania zamestnania najmä vo Vagónke Poprad a Chemosvite vo Svite. Objavujú sa manželskí partneri z Liptova (2 nevesty z Východnej, 1 ženich z Dovalova, Liptovského Mikuláša, aj z Ružomberka), ale zo sobášnych lokalít registrujeme aj 4 razy Vikartovce a 1 raz Spišské Bystré, Spišské Tomášovce, Spišský Štvrtok, Vlkovce, Hanisku, Lendak, Mengusovce, Vyšné Ružbachy a opäť aj Hľpu. V súvislosti s touto horehronskou obcou treba konštatovať, že oproti predpokladom nebola Kráľova hoľa takou prekážkou, ktorá by znemožňovala obojstranné, pomerne intenzívne medzilokálne kontakty so *Zaholcami*.

Roky 1987 – 1989 možno považovať za koniec éry politickej, ekonomickej aj kultúrnej prestavby spoločnosti na socialistickú. Kultúrny systém sa v priebehu 40 rokov postupne prispôboval socialistickým premenám a tento zlomový proces a časový úsek je východiskom ku komparácii s prvou polovicou 20. storočia, ale aj s nasledujúcim vývojom. Až koncom roka 1989 dochádza k politickému prevratu, privatizácii a transformácii všetkých oblastí spôsobu života vo verejnom aj v súkromnom sektore. V tomto období je v matričnej knihe⁷ zaznamenaných 57 sobášov. Zo 114 manželských partnerov malo trvalý pobyt v LT 87, cudzích neviest a ženichov bolo 27 (23,68%). Pôvod neviest má široký priestorový rozptyl (od ZSSR po Martin a Piešťany), pričom len dve pochádzajú zo Spiša – (Poprad a Vikartovce) a dve z Liptova (Liptovský Mikuláš a Východná). Z 20 sobášených ženichov z iných lokálnych spoločenstiev bolo 17 z 11 spišských obcí (Spišské Bystré – 4, Vikartovce – 2, Poprad – 2, Svit – 2, Batizovce, Gánovce, Hranovnica, Kravany, Letanovce, Osturňa a Tatranská Polianka – 1). Zvyšní traja sú z iných regiónov (Ružomberok, Kokava nad Rimavicou a Pohorelá).

Sobášnosť v 2. polovici 20. storočia má v porovnaní s predchádzajúcim obdobím zvýšenú tendenciu k medzilokálnym vzťahom. Vznikli predpoklady k intenzívnejším príbuzenským kontaktom najmä so spišskými obcami, ktorých obyvatelia dochádzajú za prácou, vzdelaním a službami do Svitú a Popradu. V tomto zmysle možno predpokladať kultúrnu reakciu – nový kultúrny jav podmienil vznik a formovanie nových kultúrnych vzorov, súvisiacich s pravidelnými či príležitostnými návštevami príbuzných mimo vlastného lokálneho spoločenstva, no zároveň poukazuje aj na viacdimenzionálnu výmenu kultúrnych hodnôt (lokálne aj konfesionálne exogamné manželstvá, návštevy príbuzných).

Posledným obdobím získavania údajov z miestnej matriky boli roky 2007 – 2011⁸. Prostredníctvom 63 zaznamenaných sobášov vstúpilo do manželstva 126 osôb, z ktorých bolo 99 obyvateľov LT. Z 27 partnerov z iných lokalít (21,42%) pokračuje trend vyššieho počtu ženichov (20), ktorí sú väčšinou z vyššie registrovaného spišského okolia

(15), respektíve z rôznych slovenských miest, kde sa dievky z LT zoznámili so svojimi partnermi v priebehu štúdia alebo pracovného pobytu (Prievidza, Brezno, Trnava, Prešov). (Pre úplnosť a aktuálnosť javu dodávame, že so ženichom z Hranovnice sa nevesta z LT zoznámila v rámci zamestnania v zahraničí.) Zo 7 sobášených cudzích neviest sú 4 Rómky (Ostrava, Švábovce, Vikartovce, Vydrník), zvyšnými lokalitami sú Batizovce, Svarín a Liptovský Mikuláš. Tento časový úsek nepriniesol v porovnaní s predchádzajúcim výraznejšiu zmenu, ak neberieme do úvahy aj niektoré nové lokality príchodu ženichov (Chminianska Nová Ves, Mengusovce, Štrba, Šuňava, Ždiar) ktoré sa doteraz v štatistikách neobjavili. Príchod manželských partnerov do LT súvisí v prvých rokoch tohto časového úseku s ekonomicou aj kultúrnou prosperitou obyvateľov obce v kontexte s rozvíjajúcim sa turizmom. V závere sa začína prejavovať útlm turizmu v obci v súvislosti s nefunkčnosťou lyžiarskych vlekov. Priženie sa potenciálnych podnikateľov v cestovnom ruchu prestalo byť atraktívne. Zmenšuje sa počet vnukov a vnučiek, ktorí využívali všetky školské prázdniny a dovolenky na návštevu starých rodičov, lebo mohli lyžovať, sledovať alebo aktívne sa zúčastniť rôznych sprievodných športových a spoločenských podujatí. Prívätne ubytovanie ešte pred niekoľkými rokmi využívali stovky pravidelných návštevníkov, ktorých spájali s domácimi trvalé priateľstvá. Príbuzenské a spoločenské aktivity úzko súvisia a pre úplnosť aj správnu interpretáciu je potrebné ďalej sa nimi zaoberať v najrôznejších kontextoch.

Medzilokálne kontakty, odvíjajúce sa od ekonomických aktivít, do 70. rokov minulého storočia bezprostredne súvisia najmä s chovom dobytká a prácami v lesnom hospodárstve. Ešte začiatkom 70. rokov 20. storočia chovali Tepličania 1355 kusov dobytká, z toho 449 kráv. Tento počet z roka na rok výrazne klesal, predovšetkým po kolektivizácii poľnohospodárstva v obci v roku 1975⁹. Kravy sa pásli od konca mája do polovice októbra na pasienkoch okolo dediny, jalovice a voly vyhánali od začiatku júna do polovice septembra na hole, kde bol na samopaši aj dobytok z horehronských dedín (Pohorelá, Hľpa, menej Telgárt) a pastieri aj majitelia statku sa príležitostne stretávali na Budnárke aj na Lapinove. Z dôvodu osvieženia chovu dochádzalo k príležitostnej výmene jalovic, kráv a juncov, no aj ťažných volov.

Prvým výrazným impulzom systematických kontaktov obyvateľov z oboch strán Kráľovej hole bola výstavba lesnej úzkokolajnej železnice v období 1. svetovej vojny. Na jej budovaní mali podiel ruskí vojnoví zajatci. Výstavba železnice ešte znásobila ťažbu dreva a s ňou súvisiace aktivity v horách. V nízkotatranských dolinách od Liptovskej Tepličky po Čierny Váh a Kráľovu Lehotu vznikli pri horárňach najskôr drevorubačské koliby, neskôr baraky pre

⁷ Matrika sobášených od r. 1982 do 1994. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.

⁸ Matrika sobášených od r. 1995. Matričný úrad obce Liptovská Teplička. Výskum sme uskutočnili v januári 2012.

⁹ V roku 1973 poklesol počet kusov dobytká medziročne o 116 kusov na 1239, na konci roka 1975 bolo v LT 482, v roku 1977 422 (244 kráv a 178 jalovic), o rok už len 267 kráv. (Obecná kronika Liptovská Teplička od roku 1954 do roku 2006. Obecný úrad Liptovská Teplička)

drevorubačov, furmanov a lesné robotníčky. Na Kolesárky, do Hlbokého, Ráztok, Dikule, Benkova, Ždiarskej a iných dolín sa odchádzalo na týždňovky. Desiatky, v niektorých obdobiach aj stovky Tepličanov ťažili drevo, odkŕovali, vysádzali stromčeky a vykonávali rôzne iné práce pre Lesný závod v Liptovskom Hrádku najčastejšie so spolupracovníkmi z Vikartoviec, no aj z Východnej a Šuňavy. V Nižnom Chmelenci aj vo Svaríne robievali Tepličania s Východňanmi aj Hybänmi, v Dikuli bývali Tepličanky so ženami z Pohorelej i z Helpy a do Ráztok aj do Staníkova tiež pravidelne prichádzali Helpianky aj Pohorelky. Zo vzdialených dolín sťahovali - *štrajchali* drevo k železničke aj furmani z Helpy a Hyb na koňoch, z Pohorelej s volmi. Východňania začali ako prví upúšťať od používania ťažnej sily zvierat a v lesoch začali s traktormi.

V barakoch boli robotníci väčšinou rozdelení podľa dedín, ale pri práci, pri varení aj pri večerných rozprávaniach, spevoch a tancoch sa všetci navzájom dobre spoznali a Tepličania dokážu charakterizovať povahové črty aj kultúrne špecifiká všetkých, s ktorými trávili dlhé mesiace alebo aj roky¹⁰. Dievky a ženy z Pohorelej a Helpy sporadicky prichádzali do LT k svojim kamarátkam, hlavne v prípade nepriaznivého počasia, keď v sobotu neodchádzali domov. Postupne vznikali pevné priateľské väzby, ktoré vysvetľujú, prečo v LT evidujeme sobáš s Hroncami, no aj Tepličanov v horehronských dedinách.

Pobyty v lesných robotníckych barakoch a podobné poľnohospodárstvo, orientované na dobytkárstvo, determinovali nebývalý rozvoj priekupníctva - špecifického kultúrneho javu, ktorý sa v priebehu 20. storočia rozvinul medzi LT a Horehroním aj napriek takej horskej prekážke, akú Kráľova hoľa a hrebeň Nízkyh Tatier reálne predstavujú. Na medziregionálne ekonomické aktivity, súvisiace s dobytkom a koňmi, no aj s *dohánom*, ktorý do Tepličky nosili *Zaholci*, nadväzovali ďalšie transakcie s obyvateľmi okolitých obcí na pomedzí Liptova a Spiša. Stali sa tiež predpokladom neskorších medzilokálnych, inštitucionalizovaných, kultúrnych a spoločenských kontaktov medzi obcami na severnej a južnej strane Kráľovej hole.

Nepodarilo sa nám získať informácie o situácii pred 1. svetovou vojnou, ale počnúc medzivojnovým obdobím odchádzali kupovať dobytok a kone hlavne Tepličania na Horehronie. Po predaji starých volov na výsek chodili cez hole pravidelne kupovať mladé, kone kupovali takmer výlučne kvôli priekupníctvu, kravy a jalovice obyčajne pre vlastnú potrebu. Nešlo o žiadne náhodné, či ojedinelé príležitosti, ale o rozšírený a prepracovaný kultúrny jav, ktorý ako súčasť kultúrneho systému pretrval do poslednej štvrtiny 20. storočia v kontexte s povinnosťou odovzdávať mäso ako súčasť kontingentov¹¹. Z pôvodnej snahy získať finančný prospech sa stala v 2. polovici 20. storočia nevyhnutnosť a chodili

všetci muži s výnimkou príslušníkov najstaršej generácie, ktorí už nevládali. V súvislosti s obdobím budovania socializmu všeobecne v rámci Slovenska registrujeme oslabovanie, či zánik tradičných kultúrnych hodnôt, priekupníctvo pod Kráľovou hoľou malo odlišný priebeh.

Cesta z Tepličky do Pohorelej, Šumiaca, Helpy, Polomky alebo na Telgárt trvala približne 5 hodín. Záležalo to od ročného obdobia a počasia – v zime často išli až cez Vernár a Hranovnicu. V Pohorelej bol menší výber. Pohorelcov považujú za dobrých, ako bratov, ale odmeranejších, ako sú napríklad Telgártci. V Telgárte bolo do 2. svetovej vojny výhodnejšie kupovať, lebo dobytok dovážali *od Maďarov* a kupovalo sa tam za najlepšiu cenu. Každý išiel tam, kde mal známych, s kým sa dobre poznal z roboty, s kým mal najlepšie predchádzajúce skúsenosti. Tepličania dokážu vymenovať rodinných známych, ku ktorým pravidelne chodievali – napríklad v Pohorelej Mateja Petrušku, Jana Petrušku, Štefana Halušku, všeobecne známym priekupníkom tam bol Tomáš Kuklica, ktorý dokonca niekedy prišiel kupovať voly aj do Tepličky. Z Telgártu najčastejšie spomínajú Černáka a Krišku. Niekoľkí *Zaholci* dokonca prišli do Tepličky aj na svadbu. Dôležité bolo aj to, kto poznal ktorú cestu a kde na Tepličke býval, ktorá cesta bola najvýhodnejšia. Išlo sa okolo obeda, do večera navštívili 5 – 6 maštali, vybral sa dobytok alebo kôň, zjedнала sa cena, peniaze sa vyplatili na stôl, vypil sa oldomáš a ráno na svitaní sa išlo domov. Zjednávanie ceny trvalo niekedy aj hodinu, po *rukovačke* pili oldomáš doma u toho, kto predával. Ráno sa všetci počkali a domov šli spolu. Ak bol sneh, vrátili sa až večer, cesta späť s dobytkom trvala dlhšie. V prípade možnosti využívali cestu, ktorú vyjzdili horehronskí furmani. Na retiazke viedol jeden chlap jeden, najviac dva kusy. Ak dobytok, najmä kravy nevládali, povzbudzovali ich chlebom, ktorý polievali pálenkou. Cez hole chodili najmenej dvaja – traja a vždy šiel aspoň jeden taký, ktorý tam už bol a vedel, u koho sa zastaviť, kto poradí, kde majú býky, kravy, kone, alebo voly. Ak šiel niekto prvý raz, boli v Tepličke *prekupci*, ktorí sa vyznali a poznali ľudí aj maštale (Mucha, Štefan a Jano Kubinovci). Kto bol menej skúsený, pozýval priekupníkov aj na jarmoky – voly privádzali z Tisovca, vodili do Levoče, kone kupovali vo Vikartovciach, Hranovnici, Spišskom Bystrom (*Kubachy*), kone aj dobytok vo Vernári, zriedkavejšie vo Východnej aj vo Važci, ale ťažné voly prichádzali kupovať Važťania aj Štrbania do Tepličky. Prasiatka na výkrm kupovali v Spišskej Sobote, Jezerskom, Bachledove, na Liptove v Gôtovanoch, Smrečanoch a v Dúbrave. S ovcami Tepličania nekupčili, v prípade potreby *vyčarovali* vo Vikartovciach alebo v Kravanoch.

Vzhľadom na klimatické podmienky v horskom teréne sa v Tepličke urodí obilie aj zemiaky, no ovocie bolo potrebné kupovať. Napríklad jablká privážali na koňoch do Tepličky Štrbänia, ktorí si dokázali dopestovať pre seba aj na predaj. Jablká, hrušky aj slivky vozili na vozoch pod plachtou z Hrabušíc aj zo Štiavniku a ovocie vymieňali za ovos alebo jačmeň. Tepličanky pravidelne kupovali jablká v Rejdovej

¹⁰ Ženy najčastejšie spomínajú rozdiely vo varení (halušky, mäsové guľky), muži odlišnosti v odeva a povahových črtách.

¹¹ Podľa záznamu z Obecnej kroniky mali v roku 1973 gazdovia z LT odovzdať štátu 2.500q hovädzieho mäsa, v roku 1974 už 2.900q.

a Hankovej. Pešo sa na cestu vybralo 5 – 8 žien, zriedkavejšie aj muži, ovocie niesli vo vreciach v batohoch na chrbte a odrastení chlapci ich už čakali pod Škutovou a tovar im pomohli odnieť domov.

Ešte v 40. rokoch minulého storočia prichádzal na miestny bitúnok mäsiar Lesák z Kráľovej Lehoty, miestni kováči robievali aj vo Vikartovciach. Tepličania sa stretávali s obyvateľmi Vikartoviec aj Kravian vo Vikartovskom mlyne, vlnu predávali do výkupu v Liptovskom Mikuláši, čiernu vlnu na kapce zvykli kupovať v Liptovskej Porúbke, *kramplovať* vlnu chodili do Štrby aj do Ľubice. Do začiatku 60. rokov 20. storočia prichádzali na miestnu valchu aj z Vikartoviec, Kravian, zo Smežian aj zo Štrby. Keď sa stratila voda a *foluš* predali do Slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre, preorientovali sa na valchy v Hybiach a ešte na konci 90. rokov chodili spracovávať vlnu aj autami do Heľpy. Do Hýb išli najskôr lesnou železničkou do Kráľovej Lehoty a odtiaľ autobusom, keď železničku zrušili, niesli vlnu vo vreciach do Štrby na stanicu a odtiaľ cestovali vlakom. *Fóluš* bol aj v Spišskom Bystrom, no s kvalitou súkna nebola spokojnosť.

Príležitostne sa Tepličania stretávali so Štrbanmi. V prvej polovici 20. storočia vozili miestni furmani židovským obchodníkom tovar zo železničnej stanice, (cestou do Štrby prichádzali pravidelne do kontaktu s obyvateľmi Šuňavy), v Štrbe kupovali vápno a keďže muži zo Štrby a Važca pracovali na železnici, Tepličania chodili pravidelne do týchto dedín kosiť lúky za slaninu aj za peniaze. Počas týždňoviek mali príležitosť dobre sa s nimi spoznať. Nové postroje na kone kupovali v Poprade, kachle na pec, tehlu a cement si doviezli na úzkokolejnej *mašinke* z Liptovského Hrádku, od 60. rokov autami z Popradu. Mašinku využívali aj na dochádzku do Drevoskladu v Liptovskej Porúbke a na Pílu v Liptovskom Hrádku, kde tiež pracovali predovšetkým s robotníkmi z Liptovskej Porúbky. Lesní robotníci mali lekára v Liptovskom Hrádku. Tepličania kosievali letisko v Petre a seno si tiež nakladali na *mašinku* v Liptovskom Hrádku. Túto dopravu využívali aj keď kosili za pätinu pre Štátne lesy na Čiernom Váhu a ženy príležitostne využívali utorkovú osobnú dopravu na nákup chleba a iných potravín v Liptovskom Hrádku.

V rokoch 1940 - 1942 pracovali desiatky teplických drevorubačov pri kalamite v Ľubici spoločne s Vikartovčanmi a Lendačanmi, podobnú brigádu absolvovali spoločne s Vikartovčanmi v Hronci. V súčasnosti pracujú niekoľko mužov aj pri ťažbe štrku v Batizovciach spoločne s Batizovčanmi, Štolanmi a Šuňavcami.

Medzilokálne kontakty obyvateľov Liptovskej Tepličky odvíjajúce sa od spoločenských a kultúrnych aktivít nemožno študovať bez kontextov s predchádzajúcimi. Priateľské vzťahy Tepličanov a Pohorelcov vznikli vďaka spoločnej práci v lesoch, prehĺbili sa prostredníctvom priekupníctva s dobytkom a koňmi. Do polovice 20. storočia zvykli chodiť Pohorelci a Tepličania spoločne na púť do Levoče. *Zaholci* prišli k večeru do Tepličky, u svojich priateľov prespali a ráno odišli spoločne na púť. Aj cestou späť sa vyspali v Tepličke, po príchode z kostola a slávnostnom obede domáci odprevadili procesiu až ku krížu za dedinou. Vďaka týmto známostiam vznikli aj príbuzenské vzťahy a príležitostné návštevy v rámci významných rodinných udalostí, hoci sobáše evidujeme hlavne medzi manželskými partnermi z Tepličky a Heľpy. Kráľova hoľa však bola priveľkou prekážkou napríklad pre účasť na tanečných zábavách alebo na odpustoch, pešo bolo možné navštevovať sa nanajvýš s obyvateľmi Vikartoviec a Kravian. Vďaka do-

prave motorovými vozidlami sa obnovili predchádzajúce kontakty s obyvateľmi Telgártu. Tepličania sa tam zúčastňujú folklórnych slávností pod Kráľovou hoľou, Telgártčania prichádzajú začiatkom augusta na slávnosti do Liptovskej Tepličky. Spoločne sa stretávajú na FF vo Východnej, na FSP v Detve aj na iných folklórnych podujatiach.

Zmena administratívneho začlenenia do okresu Poprad a do Východoslovenského kraja spôsobila okamžité preorientovanie množstva medzilokálnych kontaktov z Liptovského Mikuláša, respektíve z Liptovského Hrádku a z Liptova do Popradu a na bližšie aj vzdialenejšie dediny na Spiši. Prvomájové sprievody, okresné a krajské súťaže a prehliadky, recipročné príležitostné vystúpenia všetkých kategórií ochotníckych divadelníkov, folklórnych telies a iných záujmových skupín, spoločenských organizácií združených v Národnom fronte, športových družstiev a hasičov znamenali najmä od 60. rokov do 90. rokov minulého storočia mnohonásobné intenzívne medzilokálne kontakty v priebehu celého kalendárneho roka a týkali sa všetkých vekových skupín a sociálnych vrstiev obyvateľstva. Po zániku spoločného roľníckeho družstva a ukončenia éry budovania socializmu množstvo dedinských spoločenských organizácií a ich aktivít, ktoré už nadobudli charakter tradícií, z rôznych dôvodov zaniklo, alebo sa postupne transformovali ich ciele, funkcie aj formy. Podrobnejší výskum a porovnávanie ukázu, aký je pomer počtu príležitostí k medzilokálnym kontaktom a ich reálny stav v druhej polovici 20. storočia a v prítomnosti.

Predpokladom každodenných stretnutí, participácie na spoločných kultúrnych podujatiach, exkurziách aj viacdňových výletoch, bolo od roku 1975 spoločné roľnícke družstvo Liptovskej Tepličky so Štrbou. O intenzite medzilokálnych kontaktov svedčí aj to, že z Tepličky cestovalo do práce v družstve do Štrby niekoľko desiatok ľudí denne.

V súčasnosti prichádza do Tepličky najviac príbuzných a známych na odpust, ktorý je 24. júna, na Jána. Vďaka možnostiam dopravy, štúdiu a zamestnávaniu sa mimo obce, sa v Tepličke každoročne objavuje čoraz širšie príbuzenstvo zo všetkých častí Spiša, z celého Slovenska, vrátane niekoľkých *Zaholcov*, aj zo zahraničia. Vývoj medzilokálnych kontaktov úzko súvisí aj s trhom práce a v ostatných desaťročiach je nerovnomerný.

Medzilokálne kontakty predstavujú zaujímavý kultúrny jav a dôležitý faktor formovania kultúry. V Liptovskej Tepličke prinesie dôkladnejšie štúdium naznačených kon-

textov aj charakteristiku kultúrnych stereotypov, ktoré si Tepličania vyprofilovali o obyvateľoch iných dedín na základe porovnávania povahových črt, odievania a vzhľadu, rozdielov v príprave jedál a v stravovaní, nárečí aj iných kultúrnych zvláštností. Priestor k štúdiu ponúkajú napríklad aj folklórne prejavy, najmä spomienkové rozprávanie a rozprávanie zo života, súvisiace s priekupníctvom, s prácou v lesoch a so životom v barakoch. Už teraz sú zistenia o medziregionálnych kontaktoch príslušníkov lokálnych spoločenstiev na opačných stranách Nízkych Tatier prinajmenšom prekvapujúce.

Literatúra a pramene:

- BENEDICT, R.: *Wzory kultury*. Warszawa 1999.
 LENOVSÝ, L.: *Kultúra kúpeľného mesta*. Nitra 2009.
 MICHALÍK, B.: *Slováci a spolková činnosť v priestore Dolnej zeme*. In: *Nový život*. 2012, 64, č. 3 – 4, s. 51 – 54.
 MICHÁLEK, J. a kol.: *Liptovská Teplička*. Poprad – Košice 1973.
 NOWICKA, E.: *Świat człowieka – świat kultury*. Systematyczny wykład problemów antropologii kulturowej. Warszawa 2000.
 SOUKUP, M.: *Kulturologická reflexe Melanésie (Antropologická perspektiva)*. Habilitačná práca. Nitra 2011.
 SOUKUP, V.: *Dějiny antropologie*. (Encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie). Praha 2004.
 COLLINS, R. (ed.): *The Native Americans. The Indigenous People of North America*. New York 1991.
Matrika sobášených od r. 1895 do 1906. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.
Matrika sobášených od r. 1923 do 1949. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.
Matrika sobášených od r. 1950 do 1981. Matričný úrad obce Liptovská Teplička. *Matrika sobášených od r. 1982 do 1994*. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.
Matrika sobášených od r. 1995. Matričný úrad obce Liptovská Teplička.
Obecná kronika Liptovská Teplička od roku 1954 do roku 2006. Obecný úrad Liptovská Teplička.

Informátori:

- Štefan Fendek (nar. 1923)
 Štefan Janík (nar. 1931)
 Mária Janíková, rod. Milanová (nar. 1936)
 Peter Madač (nar. 1942)
 František Matejkov (nar. 1938)
 Anna Matejková (nar. 1942)
 Štefan Sakmáry (nar. 1921)

Kontakt:

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.
 KMKaT FF UKF v Nitre
 Štefánikova 67
 949 74 Nitra
 E-mail: jcuca@ukf.sk

Kolektívna pamäť verzus folklorizmus – poznámky k transformácii kalendárnych obyčají v Liptovskej Tepličke¹

Ladislav Lenovský

Kľúčové slová:

kalendárne obyčaje, folklorizácia, terénny výskum, transformácia, regrút

Abstract:

Calendar customs are recorded in collective memory of the inhabitants of Liptovská Teplička and in the repertoire of local folklore institutions as well. Many original and archaic habits have been preserved only in the memories of senior citizens and are no longer practiced today. Other customs are still realized in a reduced form, in a family environment or only presented by folklore groups, children and youth groups or school-children. The local customary traditions were enriched with various imports brought by the folk movement in Slovakia during the second half of the 20th century, due to the process of collectivization, educational activities of cultural institutions and contemporary trends. Some original features had disappeared and foreign aspects have been adopted – without embarrassment, they both legitimately represent the village of Teplička and its inhabitants.

Úvod. Na prelome januára a februára tohto roku som sa zúčastnil niekoľkodňového terénneho výskumu, či skôr prieskumu, v obci Liptovská Teplička. Obec patrí do kategórie nazývaných ako rázovité, čo predikuje istý stupeň zachovávaní kultúrnych tradícií s príchutou štylizácie. Zachovávanie samo osebe však predstavuje pomerne širokú škálu foriem existencie tradičných kultúrnych prvkov a komplexov. Na jednej strane sú to obyčaje, ktoré sa realizujú vo svojom prirodzenom prostredí, všetkými príslušníkmi lokálneho spoločenstva a predstavujú súčasnú podobu lokálnej obyčajovej kultúry. Zväčša ich považujeme za autentické, v rámci ekológie kultúry ide o jej prvú existenciu. Okrem toho sú tu obyčaje organizované špecializovanými inštitúciami a inštitútmi, ktorým spoločenstvo delegovalo legitimitu vykonávať ich. Nie sú záležitosťou všetkých Tepličanov, ale reprezentujú ich. Nerealizujú sa vo svojom pôvodnom prostredí, ide skôr o folklorizmus ako o folklór. Tento typ aktivít sa označuje ako druhá existencia folklóru. Okrem tohto faktu, ktorý bude potrebné brať na zreteľ pri zbere materiálu, jeho deskripcii a najmä pri jeho interpretácii, je tu aj stratifikácia originality. Mnohé obyčaje sú pôvodné, pamätajú si ich len najstarší obyvatelia a dnes sa už nerealizujú. Iné sa realizujú v redukovanej podobe, len v rodinnom prostredí, alebo naopak, len prostredníctvom inštitúcií

¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA 1/0656/11 Sociokultúrny vývin v obci Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia.

a inštitútov (folklórnej skupiny, detského súboru, skupiny regrútov, detí v škole a pod.). Súčasťou lokálnych obyčajových tradícií sa stali aj importy prijaté prostredníctvom folklórneho hnutia na Slovensku v priebehu druhej polovice 20. storočia, vplyvom kolektívizácie, osvetovej práce a dobových trendov v manažmente kultúry. Mnohé pôvodné zaniklo, cudzie bolo prijaté za vlastné – bez rozpakov a úplne legitímne reprezentujúce Tepličku a Tepličanov. Z tohto dôvodu bude nevyhnutné veľmi precízne interpretovať zistené skutočnosti a objasniť okolnosti tradičnosti, autenticity, difúzie a adaptácie jednotlivých sviatkov, úkonov a aktivít. Na problémy budúcej analýzy a interpretácie bude potrebné myslieť už pri terénnom výskume a fáze deskripcie. O tom, čo je teplické, rozhodujú Tepličania prijatím za svoje. Vplyv folklorizácie a globálnych trendov vo vývoji interpretačných príležitostí a spôsobov, organizačných, personálnych, ale aj funkčných okolností existencie kalendárnych obyčají v Liptovskej Tepličke je dôležitým predmetom záujmu, ak ten má mať charakter vedeckej interpretácie. Aktívne zachovávanie kultúrnych tradícií v Liptovskej Tepličke je podmienené nielen entuziazmom členov príslušných inštitúcií, ale aj silnou lokálnou identitou a motiváciou Tepličanov. Pre tých, ktorí ich zaznamenávajú, je nevyhnutný stupeň odbornosti. A pre tých, ktorí ho analyzujú a interpretujú, vedeckosť, ktorá musí zodpovedať otázky kde, kedy, ako a prečo. Aby sa nestalo, že obyčaj, alebo jej súčasť, bude prezentovaná ako pôvodná len preto, že bude mať nádech starobylosti a podporu lokálneho spoločenstva. Ambíciou výskumu obyčajových tradícií v Liptovskej Tepličke, vzhľadom na možnosti a stanovené ciele, nie je ich úplná deskripcia, ale hľadanie špecifik, odhalenie determinantov ich transformácie s akcentom na priblíženie súčasného stavu.

Základnými metodologickými východiskami sú heuristika (štúdium miestnej kroniky, súkromných archívov, záznamov kalendárnych obyčají na audiovizuálnych nosičoch a pod.) a terénny výskum – interview (rozhovory s miestnymi obyvateľmi, predstaviteľmi miestnej samosprávy a kultúrnych inštitúcií). Nevyhnutným a dobrým východiskom je monografia obce Liptovská Teplička (Michálek a kol. 1973), ktorá okrem iného poskytuje prehľad o stave rodinných a kalendárnych obyčají v kapitolách o rodinnom a spoločenskom živote (Jozef Ušák, s. 85-95) a zvykosloví (Zora Vanovičová, s. 97-120), čiastočne aj v častiach o ľudovom rozprávaní (Viola Tvrdoňová, s. 121-148), o ľudovej inštrumentálnej hudbe (Ladislav Leng, s. 149-162) a tradičnej pohybovej kultúre (Kliment Ondrejka, s. 163-225). Obsah týchto častí je výsledkom odborného spracovania dobových informácií získaných z „prvej ruky“ – terénnym výskumom – z výpovedí niektorých obyvateľov. Bude zaujímavé porovnávať túto situáciu s ďalším vývojom a súčasnosťou, ktorá je čiastočne zachytená v archíve miestnej televízie na záznamoch o kultúrnych podujatiach a obyčajoch v obci. Ďalším dôležitým zdrojom lokálnych informácií je miestna kronika (rukopis 1954-2006, elektronická verzia 2006-2009), ktorá poskytuje údaje o or-

ganizovaných podujatiach a udalostiach. Môžu sa objaviť širšie súvislosti.² Ambíciou prítomného príspevku je podať správu o stave prebiehajúceho výskumu, priniesť čiastočné informácie, ktoré sú skôr východiskom k ďalšiemu výskumu ako závermi v danej problematike. Otázok je v tejto chvíli viac, ako odpovedí. V súvislosti s ďalším výskumom budú presne formulované a doterajšie poznatky pravdepodobne aj čiastočne reinterpretované.

Folklórne hnutie v Liptovskej Tepličke významne ovplyvňuje zachovávanie kultúrnych tradícií. Folklórny súbor Jánošík, založený v roku 1953 pri miestnej základnej škole ako krúžok ľudovoumeleckej tvorivosti, sa v roku 1974 pretransformoval na Folklórnu skupinu Tepličan. Pozostáva z tanečnej zložky (približne 10 párov vo veku 15-25 rokov), spevackej zložky (ženská spevácka skupina vo veku 40-70 rokov a mužská - prevažne päťdesiatnici, jeden sedemdesiatnik). Predníkom ľudovej hudby je Pavol Janík, dopĺňajú ho žiaci miestnej ZUŠ a František Pražko (52 rokov), ktorý hrá na heligónke. Nahradili predchádzajúcu muziku teplických Rómov. Kultúrnu činnosť organizuje OZ Priatelia folklóru, ktoré je financované obcou. V Tepličke pôsobí aj detský folklórny súbor Turnička ako krúžok pri CVC v miestnej základnej škole. Pozostáva z 37 detí vo veku od 5 do 14 rokov, najmä dievčat.³

Dôležitým faktorom udržania tradícií a príležitosťou ich prezentácie sú miestne **folklórne slávnosti**, ktoré sa konajú vždy v prvý augustový víkend od roku 1995. Vtedy Liptovskú Tepličku navštívi 2500 návštevníkov denne, počas jedného ročníka približne 5-6 tisíc. Slávnostnej nedeľnej omše v amfiteátri sa zúčastňuje asi 1000 veriacich. Miestne ubytovacie kapacity sú plne obsadené. Na tomto tradičnom podujatí býva v krojovanom sprievode približne 300 účastníkov.⁴ Od základnej školy celou dedinou po amfiteáter idú miestni obyvatelia, predstavujúci hrabačky, lesných robotníkov a roľníkov, s príslušným náradím, za nimi ďalší účastníci slávností. Trasa je lemovaná ukážkami tradičných remesiel, prác, poľnohospodárskym náradím, strojmi a produktmi domácej výroby, vystavenými v predných častiach dvorov a v oknách predných izieb. Slávnosti sú významným faktorom mobilizácie lokálneho spoločenstva a udržiavania lokálnej identity.⁵

Vynášanie Moreny je tradičným kalendárnym podujatím v Liptovskej Tepličke. Prostredníctvom folklórnej skupiny a detského folklórneho súboru sa koná nepretržite už približne 30 rokov, pravidelne 3 týždne pred Veľkou nocou. Morena sa vynáša na smrtnú nedeľu, zvanú aj šúľková (tradične sa varili šúľance⁶ so strúhankou, nasladko). *Po litániách sa dievki stretli pri krčme, hore záhradami, aj tricať dievok,*

² O rozmanitosti prameňov k štúdiu kultúrnych tradícií bližšie Čukan 1997.

³ Katarína Fedorová, kultúrny referát obce

⁴ Katarína Fedorová, kultúrny referát obce

⁵ Potrebné analyzovať DVD fotkyfspb2010 (archív miestnej televízie).

⁶ Šúľance sa tradične varia v celom mikroregióne Pramene Hornádu a Čierneho Váhu – vo Vikartovciach, Spišskom Bystrom, Kravanoch, Liptovskej Tepličke, Vernári, Gánovciach a Šuňave.

za nimi deti, aj také päť ročné, aj chlapci malí. (žena, 1943) Pôvodne chodili dievky s Morenou poza dedinu (*po íreku, až dolu, gu cigáňom, na nižní koňec*), čo malo komornejší a obradovejší charakter. V súčasnosti ide sprievod vždy cez dedinu, od Obecného úradu ku krížu na most, čo má skôr reprezentatívno-zábavný, ako obradový charakter. Tam Morenu vyzlečú, zapália a hodia do vody. Jej odev (biely) pôvodne obliekli dievke, ktorá sa má vydať. Vynášanie Moreny bolo oficiálnou záležitosťou dievok, nie dievčat, i keď aj tie sa ho pasívne zúčastňovali. Pôvodne išli dievky následne ku gazdinám po výslužku (vajčka, múka, cukor a ďalšie suroviny), ktorú použili na podvečerné posedenie u jednej z nich, ako sa vopred dohodli. V súčasnosti sa koná posedenie v spoločenskom dome, kde je pohostenie pečivom a čajom. Zúčastňuje sa ho približne 30 ľudí. Vynášanie Moreny po II. sv. vojne nahradilo predchádzajúce chorovody. Najstaršie Tepličanky si ich ešte pamätajú, v repertoári ich má aj miestna folklórna skupina, mimoscénicky sa však už nevyskytujú.

Svätenie bahniatok sa koná 2 týždne pred Veľkou nocou, na kvetnú nedeľu. Bahniatka si obyvatelia dávali pod strechu ako ochranu pred búrkou a bleskami. V súčasnosti toto pretrvalo vo forme zvyku ako ozdoba interiéru. *To sa dá do vázičky, to je posvätné.* (žena, 1943)

Veľkonočné obdobie je dobrým príkladom prelínania sa obyčaji z rodinnej, verejnej a inštitucionalizovanej sféry. Na Zelený štvrtok kňaz v kostole symbolicky umýva nohy mužom ako Ježiš Kristus svojim učeníkom. Dbá sa na to, aby medzi vybratými boli zastúpení poslanci obecného zastupiteľstva a muž z každej ulice, v minulosti to bývali aj miništranti. Na svätú omšu sa zvoní posledný krát, zvony sa zaviazu až do Veľkonočnej nedele. V tomto období ich nahrádzajú rapkáče a klopačky. Deti vo veku 5-7 rokov sa v počte 10-15 s nimi pred kostolom schádzali dopoludnia, okolo desiatej hodiny, potom na obed aj večer. Behali po dedine, rapkali a kloпали. V domácnostiach sa spravidla varili krúpy, ale aj mäso. Na Veľký piatok je celý deň pôst.⁷ Tradične sa varili polievky a kaše z hrachu, bôbu a šošovice, v súčasnosti aj kapustnica, niektorí sa postili len kávou meltou. V minulosti sa chodili kúpať mladé ovce (*jarki*) do potoka, ženy umývali v potoku drevený riad, o čom sa ale vie už len z rozprávania najstarších Tepličanov. *Umývali sa hrnce a drevený riad, na maslo čo bol, a čo nosili chlapi do slógu. Navarili vodu s popolom a tým čistili. Alebo aj na Zelení štvrtok.* (muž, 1942) Na Veľký piatok bývala *okovka* - bača chodil po domácnostiach značiť ovce, aby si ich každý majiteľ pri pasení počas roka poznal, keďže v jednom stáde ich bývalo aj 500. V tento deň si evidoval, kto koľko oviec vyženie. Ženy dávali pastierom naturálie (*sípali zbožia do okovki*) - jarec, ovos, ale aj klobásy a peniaze. Pastieri používali pre tento účel špeciálnu koledu. Naturálie dostával aj hrobár. Biela sobota je chápaná ako cirkevný sviatok - poklona pri Božom hrobe. Veľkonočná nedeľa znamená pre Tepličanov zmŕtvychvstanie Ježiša Krista. Pred prvou omšou je posviacka jedál (v košíku sú varené vajcia, údené mäso,

šunka, klobása, chlieb). Podobná posviacka je aj v septembri, po zbere úrody. II. omšu na Veľkonočnú nedeľu navštevujú regrúti (vysvetlenie ďalej) vždy v bielom kroji, dievčatá vo sviatočnom, *so širokými rukávmi* a partami na hlavách. Tradičné oblievanie na Veľkonočný pondelok sa stále zachováva.⁸ Skoro ráno chlapci v malých skupinách (v súčasnosti niekedy v sprievode svojich otcov) oblievajú vodou, častejšie však voňavkou, všetky ženy z rodiny a susedstva. Mládenci zas vo svojich skupinách polievajú najmä vodou, zriedkavejšie aj voňavkou, dievky (z rodiny, spolužiačky, frajerky). Pôvodný čas oblievačky od skorého rána do omše sa rozšíril na celé dopoludnie. Podľa možností sa tradične využíva aj voda z potoka. Podľa výpovedí najstarších, ráno ponúkali mládenčov-oblievačov len pálenkou, zatiaľ čo dnes je rozšírené aj pohostenie chlebičkami. Vytancovanie všetkých žien vo dvore, v minulosti neodmysliteľné, je v súčasnosti viazané na znalosť tanca, čo ho redukuje najmä na členov miestnej folklórnej skupiny. Po príchode oblievačov sa dievčatá v dome ukrývajú a tí ich musia podľa jemnej navigácie rodičov nájsť. Teplickí mládenci sa na oblievanie zoskupovali podľa lokality, v ktorej bývali. *Dve skupini chodili - z Uhlárovej dole (popot kostol) a z Kobliarok (to je horní koňec). Regrúti kúpali frajerki len z vedrom, aj do potoka.* (muž, 1942) Na Veľkonočný pondelok popoludní okolo 14.00, je šmigorst (*šmigorst*, šmigurst) - obchádzka dedinou po domoch, kde sa ráno bolo oblievať. V súčasnosti je organizovaný folklórnou skupinou, v minulosti regrútmí. Mládenci/regrúti, v krojoch, s harmonikou, volajú dievčatá do tanca, za čo dostanú peniaze a občerstvenie (pálenku, koláče od gazdinej). V každej skupine bol *kaser*, ktorý zbieral peniaze za oblievanie. Šmigorst končí asi o 17.00 v krčme, kde regrúti/mládenci „zarobené“ peniaze minú. Z peňazí sa zaplatil prenájom a muzika - miestni cigáni (v zložení kontrabas, husle, akordeón, kontra saxafón). *Regrúti zme chodili oblievať od štvrtej, pol piatej ráno do desiatej, potom do kostola a od jednej, druhej hodiny po šmigorste. Jedna partia zhora dole, druhá naopak. Stretli zme sa v strede dediny. Bolo nás takých dvacať. Teraz je len šesť, sedem regrútov.* (muž, 1942)

Sadenie májov na Rusadlá (7 týždňov po Veľkej noci) sa v Liptovskej Tepličke realizuje dodnes. Pôvodne týždeň vopred 5-6 regrútov išlo za horárom *sa radiť* o tom, ktoré stromy si môžu vyrúbať na máje. Boli to najčastejšie červené smrek - *smrekovce*. Zvyčajne už v piatok si v hore máje pripravili. V sobotu išli s konským záprahom a rebrinovým vozom, neskôr traktorom s vlečkou tam, kde horár povolil prerezávku (*gde rástlo nahusto*). Narúbali aj 3-4 vozy májov (niekedy aj 80 kusov). Frajerkám sa patrilo postaviť brezu. V sobotu od poludnia do večera (do 22.00 - 23.00) so spevom máje stavali. Dievky im nevenovali nijakú špeciálnu pozornosť. *Zo soboti na nedeľu zme sadili, keď sa ráno stalo, všade kde mali dievki, už máje stáli. Tie nevichádzali. Až nad ránom som išiel frajerke brezu sadiť. Tých, čo sa už išli ženiť, tých aj pohostili, ale regrútov nie, tých len ces oblok počúvali.* (muž, 1942) Máje stáli takmer v každom dvore

⁷ Potrebná analýza DVD 22.04.2011 Krížová cesta obcou (PceP) (archív miestnej televízie).

⁸ Potrebné analyzovať DVD 25042011 Regrúti oblievačka, šmigorst (archív miestnej televízie).

a pred starou krčmou. Nijako sa nezdobili. V prípade potreby chodili Tepličania postaviť máj aj do susednej dediny (ak tam mali kamarátku, alebo frajerku), a naopak, zo susednej dediny postavili mládenci máj v Tepličke. Tolerovalo sa to. *Aj keď postaví z inej dediny, alebo v inej už stojí, svoj máj si zato každý zasadí. Aj do Popradu sme chodievali sadiť.* (muž, 1942) V súčasnosti mládenci stavajú jeden spoločný máj v centre obce, preto príprava stavania a vyjednávanie s horárom sú redukované a jednoduchšie. Niektorí otcovia stavajú máje svojim deťom. Na druhý deň popoludní bol šmigorst – regrúti s harmonikou navštevovali domy, kde postavili máj, vytancovali dievku, za čo dostali peniaze. Aj v tomto prípade boli rozdelení na dve skupiny – dolu Kobylarkami a Uhlárovou. *Máje sa aj bily – bol to groš. Viberalo sa radom, od najmlačších dievčat, aj takých, čo už do školy chodili. Keď dali pešesiat korún, to bola ňehorázne visoká suma, inak po 10, 20, 25 Kčs. U každej dievky, čo mladej, čo starej boli. A frajerka? Tá dávala najviac.* (žena, 1933) Ako vždy, aj tento šmigorst sa končil v krčme. Gazdovia vybrali máje v rusadelný pondelok, brezu si dievka nechávala až do soboty. Smrekový máj sa skúril v peci, brezové prúty sa použili na metly. V súčasnosti sa centrálny máj vyberá v sobotu pred Jánom (24.6., kedy je v obci odpust). Postaví sa z neho vatra – *pagoda*. Kedysi bola nachystaná na najvyššom mieste nad dedinou (kde bol v prevádzke lyžiarsky vlek), posledné roky býva postavená pri amfiteátri. Páli sa v rámci jánskych ohňov. Niektoré ďalšie vatry pálili aj na okolitých kopcoch, dnes už však zriedka.

Na **odpust** sa v amfiteátri o 10.00 koná svätá omša, kam prichádza sprievod veriach z kostola. Zúčastňujú sa jej aj niektorí obyvatelia okolitých obcí, veriach býva vyše 1000. Pôvodne regrúti, dnes mládenci, vždy všetci v kroji, nesú zástavy, dievky v bielom kroji nesú sochu Panny Márie. Príprava amfiteátra na omšu je záležitosťou mládeže a začína skoro ráno, už okolo 5. hodiny.⁹ Starší obyvatelia považujú tento deň za významný kresťanský sviatok, teplický odpust je deň pracovného pokoja a na jánske ohne v minulosti si vôbec nespomínajú.

Na **Mikuláša** (6.12.) údajne chodili teplickí chlapci koleďovať. Masky Mikuláša, čertov a anjelov dopoludnia navštevujú škôlku a triedy v škole, popoludní sú v spoločenskom dome. Mikuláš sa prevezie aj na koči po dedine. Od 90. rokov Mikuláš a anjeli navštevujú aj omšu. Čerti (zvyčajne prezlečení mládenci) nie, tí strašia deti vychádzajúce z kostola. V súčasnosti na večernej omši farár rozdáva deťom lízatka, prihovára sa im v kázni. Pred 10-15 rokmi Mikuláša, anjelov a čertov zabezpečovali členovia miestneho jazdeckého klubu, ktorí jazdili dedinou na bričke v maskách. V rodinách si Mikuláša organizovali sami, zamaskovaný člen rodiny navštívil aj susedov, ktorí mali malé deti. Dnes teplické deti veria, že do rána im do pripravenej zimnej obuvi donesie sladkosti a malé darčeky, čo je relatívne nový fenomén. Podľa najstarších Tepličaniek, dievky triasli ploty aj na Mikuláša, so zariekaním: *Mikluš, Mikluš, daj mi dobrí muš.*

⁹ Potrebné ďalej analyzovať DVD 26.06.2011 Odpustová slávnosť (archív miestnej televízie).

Na **Ondreja** dievky v kúdelnej izbe liali olovo a varili halušky. Zvyčajne ukradnuté olovo liali do kastrolika so studenou vodou cez dierku starého a väčšieho kľúča (napríklad od brány, či stodoly). Vodu brali zo studne, pri ktorej údajne vznikla dedina. Podľa tvaru stuhnutého olova veštili výzor a identitu budúceho manžela, rodinu, do ktorej sa vydajú, kvalitu života a šťastie (zrná, ako ovos predpovedali slzy, plač a smútok; puška, šablá, že to bude vojak; hrable, kosa, že sa vydá za gazdu, bude gazdina a pod.) Varením halušiek tiež predpovedali manžela. Vodu na varenie museli z potoka, alebo studne nanosiť vo vlastných ústach. Na výrobu halušiek potrebovali štochmel – múčny odpad pri mletí (ktorý si dohodli vopred s mlynárom). *Štrba tam mlel v strednom mliňe, ja som bola také dievča, to si pametám.* (žena, 1933) Každá do svojej halušky vložila papierik s menom mládenc-a/frajera, za ktorého sa chcela vydať, a hodila ju do vriacej vody. Ak bolo 30 dievok, bolo aj 30 halušiek. Ako postupne vyplávali na povrch, každá si vybrala jednu. Tej dievke, ktorej sa podarilo vytiahnuť si svoju halušku/meno, sa mala túžba splniť. *To si musela do prstov chiť každá. A aj sa stalo, že sa splnilo. Keď som bola dievka, so susedkami kamarátkami sme to robili.* (žena, 1933) V súčasnosti na Ondreja pozývajú najstaršie Tepličanky do školy, alebo spoločenského domu, na podujatie farskej mládeže, regionálnu výchovu, alebo v rámci detského folklórneho súboru, kde rozprávajú o tom, ako a čo sa robilo voľakedy v zime, najmä na Ondreja.

Na **Luciu** chodievali do kúdelných izieb, kde sa priadlo, ženy zamaskované za Lucie. Bol to zážitok najmä pre deti, ktoré Luciami strašili, keď neposlúchali ...*počkaj, príde Lucia!* Nezriedka boli Luciami ich staršie sestry, alebo vydaté ženy z rodiny, či susedy. So zamúčenou tvárou a krídlom v ruke vymetali kúty izby. Masky Lucie vo svojom prirodzenom prostredí existovali dovtedy, kým sa priadlo, alebo páralo. *Keď som bola dievka, v zime po večeroch zme višľali a háčkovali, dvacať detí nás bolo vo dvore, šesť gazdín tam bývalo. Jedenásť rokov som mala, keď bola vojna. Dievky sa preobliekli – plachtu na plecía, tvár si pomúčili.* (žena, 1933) V súčasnosti Lucie v Tepličke ešte poznajú, ale už nepraktizujú.

Štedrý deň – Vilija (24.12.) patrí medzi najvýznamnejšie sviatky v roku. Najstarší obyvatelia si pamätajú rozšírené vinšovanie muža s ovcou na krku po rodine. V súčasnosti existuje vo forme vinšovania muža susedom. Vinšovať chodili aj cigáni, ktorí dnes už prijímaní nie sú. Vždy prítomný vianočný stromček si najstarší Tepličania pamätajú ešte *vivesení*. Jeho zabezpečenie bolo úlohou otca, alebo staršieho brata. Zdobil sa na Štedrý deň *lístočkami, drevkami zlatými* - ozdobami pripravovanými už počas adventu, kedy sa vyrábali aj domáce salonky (kocka cukru zabalená vo farebnom celofáne alebo pozlátku). Počas pôsobenia mníšok v miestnej škole sa teplické deti naučili vystrihovať vianočné ozdoby z krepového papiera, baliť medovníky a cukor do zlata (salonky). Najstaršia generácia Tepličaniek si na *sestrički* živo spomína práve v súvislosti s prípravou Vianoc.

Ženy celý deň pripravovali jedlo a upratovali. *Ráno mamka zapravili na koláče, chlieb, potplameňíki z brinzou*

a bobálki zo slivkovým lekvárom, posipané cukrom a makom, aj z medom, ale to na osobitnom tašieriku. Poumívala sa dláška, varila sa večera – bobalki, biela káva. Peňaški pod obrus, ovos do korítka na stole, ten celé sviatki. Celý čas ňím statki núkali, abi aj oni vedeli, že sú Vianoce, abi voli boli mocné. (žena, 1933, žena, 1943) Keď pred večerou zvonili v kostole, bolo zvykom posilať deti s džbánkom k studni pozrieť, či už tečie víno. Večera začínala modlitbou otca, nasledoval prípitok dospelých. Otec každému pri stole odkrojil kúsok jablka (abi boli v živote všeci na správnej ceste). Na štedrovečernom stole nesmel chýbať cesnak (ktorým sa po večeri prekrižovali dvere), med, oblátky, orechy a jablká. Výnimkou nebola ani hrachová polievka, no tradičné boli bobalky s makom, lekvárom, orechmi. Verilo sa, že ak sa dcére podarilo vziať jeden otcovi, tam, kde ho utekala položiť, sa vydá. Verilo sa tiež, že ak pri štedrej večeri zoberie dievka za hrsť triesok, vydá sa za tolko rokov, koľko ich v ruke napočíta. (Tento zvyk sa nachádza aj v repertoári miestnej folklórnej skupiny.) V minulosti sa zaväzovala okolo stola reťaz (aby bola rodina súdržná), pod obrus sa dávala trocha slamy, alebo zrna. Na Viliju som vždy piekla bobalki so slivkovým lekvárom, alebo so slivkami sme varili. Keď som zapravila na cesto na chleba, tak aj na bobalki. A potplameňík, to som robila, keď sa chleba piekol. Ces prestávku v škole zme chodili domov na ten podplameňík, teplí, s maslom, brinzou natretí. Potpalek, to tiež keď sa piekol chlieb. Každú sobotu. Ja som pekávala vždy štiri, to bola gazďinej robota. Zo zemiakov a múki. (žena, 1933)

Na štedrý večer v Tepličke koleduje miestna cigánska muzika (v zložení saxafón a husle), aj deti z vyšších ročníkov základnej školy. Koledy a vinše sa učia týždeň vopred v škole. Dnes už v nižšom počte, chodia po spievaní aj dospelí, najmä v kruhu rodiny a priateľov. *Volakedi bolo viac skupín, to sa ozívalo, po večeri až do polnočnej omše, abi čas prešiel.* (žena, 1933) Po večeri chodia aj Betlehemci – v minulosti mladší mládenci, dnes členovia folklórnej skupiny. Navštevujú svoje rodiny, miestnych folkloristov a susedov. *Chlapci z dediny, čo z osmej triedy vichádzali, tri pesničky a vinšovali dnu v kuchyni. Ja si pamätám raz čo prišli Betlehemci ku mne, ale chodia po dedine.* (žena, 1933) Na polnočnej omši Betlehemci sedia v predných laviciach. Od 60. rokov 20. storočia si v tento deň mnohí Tepličania do kostola obliekajú sviatočný kroj, čo je rozšírené aj medzi mladými rodinami. Po omši má v miestnom rozhlase príhovor starosta. Pred kostolom betlehemci s veriacimi spievajú niekoľko náboženských piesní. Potom sa koná Polnočné pastierske víťanie Krista. Vzniklo z tradície trúbenia a plieskali bičmi pastiermi za kostolom. *Po polnočnej pobožnosti pastieri z bičmi pukali, trúbili, robili humbuk po dedine. Boli tu tri košiare – traja bačovia, voli – dvaja volári, jalovičky – dvaja jalovinári, bičky – dvaja takí pastieri, kravi – jeden kraviar. Bol to humbuk.* (muž, 1942) *Pastieri trúbili za kostolom, smiali sa, lebo všetlijak trúbili. Vachtar (strážnik) najskor začal, potom ten, čo ráno viháňal kravi, trúbil pesničky.* (žena, 1933) V ostatných rokoch mládenci na streche požiarnej zbrojnice trúbia na pastierskych trúbach a pukajú bičmi (aj medzi stodolami).

Všetko je osvetlené a ozvučené technikou. Po návrate z polnočnej omše je v kuchyniach domácností k dispozícii aj klobása, grulovník, bryndzovník, podpalek, podplamenník s bryndzou (*Ježíškovi na krstíni*). Na 1. sviatok vianočný, **Božie narodenie** (25.12.), výhradne chlapci, po pastierskej omši pre deti (o 8.00), vinšujú po rodinách. V minulosti dostávali ovocie, orechy a peniaze, dnes len peniaze. Ostatní členovia rodiny sa zdržiavajú doma, na návštevy sa, okrem najbližšej rodiny, nepatrí chodiť. Na Štefana sa v cirkevnej škole hrávalo divadlo. Hry nacvičovali rehoľné sestričky (napríklad Kubo, Hájniová žena, Hrob lásky). Popoludní o 13.00 bývalo predstavenie pre deti, potom pre dospelých (aj pre obyvateľov okolitých dedín). V súčasnosti sú súčasťou vianočnej atmosféry aj aktivity miestnych folkloristov (zo skupiny aj detského súboru). Na jasličkovej pobožnosti mládež interpretuje narodenie Ježiša Krista moderným spôsobom. Pred zdravotným strediskom je postavená koliba so živým betlehemom. Po príhovore starostu obce nasleduje predstavenie Traja králi. Spieva detský chrámový zbor.¹⁰

Na **Nový rok** chodili chlapci vinšovať rodine. V súčasnosti sa tento zvyk už realizuje zriedkavo. Mládenci (pôvodne len regrúti) počas novoročnej omše stoja pred oltárom. Zúčastňujú sa jej vo sviatočných krojoch, dievky stoja po stranách oltára. Pôvodne regrútov, dnes mládenčov, ktorí by v aktuálnom roku narukovali, volajú na obecný úrad, kde ich oboznamujú s ich regrútskymi povinnosťami. Ak nemajú vlastný kroj, požičiavajú im ho. Regrútov bývalo od niekoľkých, do 30, dievok približne 6-8. K povinnostiam regrútov, dnes mládenčov v tomto veku, patrí aj organizácia novoročnej zábavy.

Tanečné zábavy sú rozšíreným fenoménom spoločenského života, ktorým miestni obyvatelia reflektujú viaceré kalendárne obyčaje. Tradičné zábavy sú Katarínska, Štefanská, Silvestrovská, Veľkonočná, Na Rusadlá a Jánska. Okrem Jánskej, ktorá sa koná v amfiteátri a zúčastňuje sa jej aj stredná generácia a seniori, ostatné majú dnes nezriedka charakter diskotéky v spoločenskom dome. Súčasťou Silvestrovej zábavy je pyrotechnika. Stredná generácia sa viac zúčastňuje zábav/plesov (najmä na Jána). Príležitosťami s takmer kalendárnou pravidelnosťou boli aj svadby, ktoré sa konali v období od Veľkej noci až po sená. Zábavy a svadby sa pôvodne konali v boroch (medzi stodolami, na voľných priestranstvách v dedine), v priebehu 2. polovice 20. storočia sa premiestnili do krčmy alebo spoločenského domu. Najstarší si pamätajú zábavy na mieste tzv. pekárne, alebo na priestranstve pri *magazíne* (kde inak dievčatá pásavali husi). Zábavy organizovali regrúti, aj starí parobci. Regrútska zábava bývala pred odchodom na vojnu, mazácka po príchode z vojny. Katarínska zábava do 70. rokov nebývala zvykom, po svätej omši sa z kostola išlo do tzv. pekárne, kde sa popoludní tancovalo a spievalo.

Inštitút regrútsťva je v Liptovskej Tepličke stále prítomný i napriek tomu, že povinná vojenská služba už neexistuje. Regrúti boli pôvodne mládenci v období od odvodu (v auguste) do narukovania (v októbri). V širšom chápaní všetci

¹⁰ Potrebne analyzovať videozáznam miestnej televízie Živý Betlehem 2011.

18 roční, ktorí v ten rok mali narukovať. Dodnes sa regrúti nazývajú 18 roční mládenci, ktorým z toho vyplývajú špecifické kultúrno-spoločenské povinnosti. Odvod bol slávnostnou udalosťou, ktorému predchádzala regrútska zábava. Mládenci naň išli spievajúc dedinou a celou cestou. Regrúti sa zvyčajne v nedeľu po litániách (po 15.00) zastavili v krčme na poldeci, malé pivo a prechádzali sa dedinou so spevom. *Keď bol regrút, keď ho odobrali, to bol chlap. Koho ňeodobrali, toho ani tak do partie ňebrali.* (muž, 1942) Regrúti reprezentovali svoju obec aj vo vzťahu k okolitému svetu. Medzi tými z Tepličky a zo Štrby bývala vždy rivalita, so šuňavskými naopak, solidarita. Podľa teplických piesní ich v okolitých dedinách, aj v Poprade, vždy vedeli identifikovať. Na prvý pohľad kultúrny prežitok, pretrvávajúci zotrvačnosťou, sa už po krátkom, aj keď skôr orientačnom, ako systematickom exkurze niektorých kalendárnych obyčají v obci, mení na významný nástroj realizácie súčasného kultúrno-spoločenského a náboženského života lokálnej society. Ak je niekto regrút, hovorí to o ňom, že je fyzicky aj psychicky zdravý jedinec, kompetentný v pracovnom aj spoločenskom živote. Je to symbol, zrozumiteľný všetkým členom society/nositeľom lokálnej kultúry. Slovo chlap sa v Tepličke tiež vzťahuje až na odvedeného muža. Ešte neodvedení mládenci nemali taký spoločenský status, neboli rovnocenní a plnohodnotní, čo sa prejavovalo v spoločenskom a slávnostnom, ale aj každodennom pracovnom živote. *Do hori ako školák, s mamou do šichti (sadiť stromki, čistiť les), potom ako mládenec do šlógu (na ťažbu s chlapmi). Ako regrút som lesnú smolu (živicu) dával do kôri v tvare srdca a nosil frajerke. Chlapi cez zimu vŕdi do hori chodili robiť. Len ten bol chlap, kto bol šlogar. Keď ňebol dospelý, zaručil sa dospelím z rodiny, lebo aj takí petnác, šesnacroční už išli, a potom na vojnu. Mladí šlogar platil komput – oldomáš, pohostil faktora. Na komput sa chodilo v sobotu. Faktor delil chlapom peňiaze podľa víkonu. Keď zvišilo, dalo sa na kostol. Keď ešte zvišilo, tak mladí dostal zaplatenú chlapeckú cenu.* (muž, 1942)

Záver. Materiál je nevyhnutné ďalej verifikovať, doplniť, analyzovať¹¹, ako už bolo povedané v úvode, no niektoré súvislosti sú zrejmé už teraz. Zánik kultúrnych tradícií je realitou v mnohých lokálnych societach/obciach. Je výsledkom nielen modernizácie, globalizácie, eurounionizácie, ale aj prirodzeného kultúrneho vývoja, ktorý si v rámci medzigeneračného prenosu vynucuje selekciu, redukciu, adaptáciu na nové sociokultúrne a politicko-ekonomické okolnosti. I napriek tomu, alebo práve preto, sú kalendárne obyčaje v Liptovskej Tepličke príkladom vrstvenia kultúrnych prvkov v čase. Nachádzame v nich prvky zo sveta, ktorý „už odchádza“ - sveta najstaršej generácie a jej často len zahmlených spomienok, aj prvky novšie, s ostrejšími kontúrami vykreslenými strednou generáciou, i súčasné, pôvodom síce rozmanité, no viditeľné a detailne zaznamenané na audiovizuálne médiá. Nástrojom prežitia tradícií je silná lokálna identita a hrdosť na svoju dedinu, čo nie je žiadna prirodzenosť, alebo samozrejmosť, ktorá existuje sama od seba. Naopak, stojí za ňou sofistikovaná a cieľavedomá práca

miestnych nadšencov, osvetových pracovníkov, folkloristov aj elity obce (od starostu, cez farára, učiteľov, obecných funkcionárov, po podnikateľov). A to aj za cenu štylizácie/folklorizácie, prípadne importu cudzích prvkov, ktoré sa tradičnými stali „len nedávno“, napríklad aj vplyvom cestovného ruchu, ale to je už iná téma.

Literatúra a pramene:

MICHÁLEK, J. a kol.: *Liptovská Teplička. Poprad – Košice 1973.*

ČUKAN, J.: *Pramene k štúdiu a techniky výskumu v etnológii. Nitra 1997.*

Kronika obce (1954 – 2006 ako rukopis, 2006 – 2009 elektronická verzia). Obecný úrad Liptovská Teplička.

Videoarchív miestnej televízie.

Kontakt:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: llenovsky@ukf.sk

Cestovný ruch ako faktor rozvoja a využívania kultúrneho dedičstva v obci Liptovská Teplička¹

Michal Kurpaš

Kľúčové slová:

kultúra, kultúrne dedičstvo, tradičná architektúra, cestovný ruch.

Abstract:

This article is pointed to describe methodology and major points of research interests in one specific community called Liptovská Teplička. Cultural heritage is important part of culture tourism proposal in the village. Nowadays it acts like major form of tourism, advantage and possibility. One form of culture heritage is traditional architecture. These resources are not used thoroughly in tourism till now. The Main aim of this report is to point out possibilities of using traditional architecture in cultural centers like Liptovská Teplička. I will try to describe development and use of traditional architecture in rural area and its actual status. Another point of interest is to provide analyses of social and economical changes and their influence on municipality development of Liptovská Teplička.

Úvod. Vzhľadom na genézu socioekonomických zmien v Liptovskej Tepličke, ktorej následkom je úpadok miestne-

¹¹ K ďalšej analýze DVD Liptovská Teplička – Dedina roka 2007.

¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA 1/0656/11 Sociokultúrny vývin v obci Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia.

ho turizmu, je výzvou pre jeho renesanciu kultúrny cestovný ruch. Úlohou prítomného príspevku je priblížiť prípravu metodiky využívania tradičnej architektúry v kontexte chalupárstva ako rozšíreného fenoménu cestovného ruchu, ktorý má tendenciu rozvoja práve v lokalitách s bohatým prírodným a kultúrnym dedičstvom. Hlavným impulzom k predloženiu príspevku je projekt monografie obce, v rámci ktorého bude výskum prebiehať.

Obec v kontexte cestovného ruchu. Poloha, charakter prírodného prostredia a kultúrne špecifiká obce determinujú existenciu lokálneho potenciálu pre rozvoj cestovného ruchu. Liptovská Teplička administratívne patrí do okresu Poprad, leží na rozmedzí národných parkov NAPANT a TANAP v severnej časti Nízkyh Tatier, v hornej časti Čierňavážskej doliny. Do Čierneho Váhu sa vlieva potok Teplička, tečúci obcou. Poloha v blízkosti národných parkov zvyšuje atraktivitu prírodného aj kultúrneho prostredia pre cestovný ruch. Podtatranská kotlina je jednou z najdôležitejších aj najrentabilnejších oblastí cestovného ruchu na Slovensku. Pre deskripciu potenciálu rozvoja cestovného ruchu sú nevyhnutné metódy hodnotenia primárnej a sekundárnej ponuky, pozorovanie, heuristika, dedukcia a indukcia, následne analýza aj syntéza.

Penzión Dolinka v Liptovskej Tepličke

Zdroj: Fotoarchív autora 2012

Cestovný ruch v obci je limitovaný viacerými faktormi. Doterajšie hodnotenie ponuky cestovného ruchu potvrdilo, že Liptovská Teplička disponuje pomerne rozvinutou primárnou a sekundárnou ponukou. Prírodný a kultúrny potenciál ju radí k významným lokalitám. Miestna kultúra a kultúrne dedičstvo v podobe osobitého folklóru, či charakteristických pivníc na uskladnenie zemiakov, upriamuje pozornosť práve na kultúrny cestovný ruch ako jeden z najstarších druhov turizmu. Odlišná kultúra a exotika boli motívom cestovania od nepamäti, no kultúrny cestovný ruch začal nadobúdať charakteristické črty až koncom 70. rokov 20. storočia. Rozhodujúcou bola požiadavka účastníkov cestovania preniknúť hlbšie do kultúrneho dedičstva a snaha pochopiť kultúru navštívenej krajiny.² Aj preto sa stáva kultúrny cestovný ruch začiatkom 21. storočia populárnejším a rozšírenejším.³ Prehľad kalendárnych podujatí tento trend potvrdzuje. Okrem folklórnych slávností Pod Kráľovou ho-

lou sa tu organizujú koncerty, stretnutia historických vozidiel, cyklistické súťaže, futbalové turnaje a ďalšie podujatia.

Pivnice v Liptovskej Tepličke

Zdroj: Fotoarchív autora 2012

Sekundárnu ponuku tvorí infraštruktúra, infraštruktúra cestovného ruchu a supraštruktúra, ktorú tvoria ubytovacie a stravovacie zariadenia. Kvalitu všeobecnej infraštruktúry dokazujú ocenenia Dedina roka 2007, alebo druhé miesto v 10. ročníku súťaže o Európsku cenu obnovy dediny v roku 2008. Infraštruktúru cestovného ruchu reprezentujú dva lyžiarske vleky, multifunkčné ihrisko, amfiteáter. Vzhľadom na počet obyvateľov je supraštruktúra dobre rozvinutá (7 penziónov, množstvo poskytovateľov ubytovania v súkromí a atraktívna veľkokapacitná reštaurácia, dokazujúca niekdajšiu úroveň cestovného ruchu). Tieto kapacity sú dnes využívané minimálne.

Reštaurácia Turnička

Zdroj: Fotoarchív autora 2012

V kontexte rozvoja cestovného ruchu v obci je najmarkantnejším faktorom monopolizácia subjektov cestovného ruchu. V ostatných rokoch vo viacerých destináciách nastáva „skupovanie“ malých a stredných podnikateľov v cestovnom ruchu silnými finančnými skupinami. Liptovská Teplička neostala výnimkou. Intenzívny cestovný ruch, organizovaný predovšetkým družstvom a malými podnikateľmi, dostal fatálny úder v súvislosti s odpredajom strategických objektov cestovného ruchu. Lyžiarsky vlek, ktorý bol hlavným motívom príchodu účastníkov cestovného ruchu v zimnom období, nový majiteľ uzavrel v rámci vlastných stratégií. To spôsobilo úpadok turizmu. Ubytovacie a stravovacie zariadenia ostali „zo dňa na deň“ využívané minimálne. Novovytvárané alebo zrekonštruované ubytovacie kapacity ostali prázdne, reštaurácie a predajne suvenírov bez zákazníkov.

² McKERCHER, DU CROS 2002:1

³ STEINECKE 2007:1 a n.

Chalupárstvo – nová príležitosť pre rozvoj cestovného ruchu. Už prvotné pozorovanie dokazuje, že materiálno-technologická základňa cestovného ruchu je využívaná nedostatočne. Potvrdzujú to aj názory miestnych podnikateľov aj ďalších obyvateľov, podieľajúcich sa na realizácii cestovného ruchu. Z neštandardizovaných rozhovorov je evidentné ich presvedčenie, že turizmus v Tepličke už svoj vrchol dosiahol, že v súčasnosti je skôr na ústupe, čím dochádza k znehodnoteniu prírodných a kul-

Rekonštruovaná chalupa

Zdroj: Fotoarchív autora 2012

túrnych predpokladov. V obci sa však čoraz intenzívnejšie objavuje fenomén chalupárstva, víkendového turizmu, spojeného s pobytom v horách a inými druhmi a formami trávenia voľného času. Cestovný ruch je súbor činností zameraných na uspokojovanie potrieb súvisiacich s cestovaním a pobytom osôb mimo miesta trvalého bydliska vo voľnom čase. Ich cieľom je odpočinok, poznávanie, zdravie, rozptýlenie a zábava, kultúrne a športové vyžitie, t. j. získanie komplexného zážitku.⁴ V tejto súvislosti možno konštatovať, že Liptovská

Teplička disponuje dostatočne rozvinutou sekundárnou ponukou. I napriek súčasnému stavu CR ju možno označiť za turistickú destináciu.

Rekonštrukcia objektu tradičnej architektúry

Zdroj: Fotoarchív autora 2012

Tradičná architektúra a jej využívanie v chalupárstve je pre miestnych obyvateľov skôr nenápadným javom a samozrejmosťou. Chalupárstvo, v kontexte kultúrohistorických podmienok, dnes významne determinuje a stimuluje využívanie tejto časti kultúrneho dedičstva. V krátkodobom časovom horizonte nespôsobuje intenzívne zmeny, je však

novodobým trendom, ktorý sa prejavuje postupne a vo väčšine rurálnych destinácií s kultúrnym kapitálom.⁵ Miestne obyvateľstvo takémuto cestovnému ruchu nevenuje dostatočnú pozornosť aj kvôli tomu, že mnohí z chalupárov majú familiárnu, rezidenčnú alebo inú spojitosť s Liptovskou Tepličkou, ktorá im na prvý pohľad nedáva status účastníkov turizmu. Ide najmä o potomkov, ktorí v súčasnosti renovujú či rekonštruujú svoje dedičstvo. Je dôležité poznamenať, že revitalizácia sa netýka len tohto „materiálneho“ dedičstva, ale všetkých kultúrnych aktivít spojených s chalupárstvom. Tým chalupárstvo získava komplexný revitalizačný rozmer. Tento druh trávenia voľného času je subkategóriou kultúrneho cestovného ruchu a nástrojom zachovávania, využívania aj rozvoja lokálneho kultúrneho dedičstva. Takýto pohľad indikuje potrebu nahliadať na problematiku chalupárstva (nielen) v Liptovskej Tepličke interdisciplinárne. Je nevyhnutné pracovať s kategóriami kultúrny kapitál a kapitál cestovného ruchu. Prírodné prostredie, kultúrne prostredie, tradičná architektúra, chalupárstvo, transformácia funkčnej využiteľnosti tradičnej architektúry, sociálne a ekonomické zmeny, to sú témy ďalšieho výskumu.

Zhodnotenie vplyvu cestovného ruchu na rozvoj obce so zameraním na využitie tradičnej architektúry (v rámci rozvoja chalupárstva) je zložitý komplex rozmanitých a lokalizovaných faktorov. Nevyhnutnosť objektívne sa vyjadriť k pozitívam a negatívam pôsobenia cestovného ruchu na obec a jej kultúru, prináša polemiku, relatívne vysvetlenia a ďalšie otázky/témy. Ak chceme hodnotiť chalupárstvo, ako príležitosť pre rozvoj obce a jej kultúrneho dedičstva, musíme poznať genézu socioekonomických a kultúrnych zmien v spojitosti s vývojom tradičnej architektúry. Táto problematika predstavuje parciálny predmet výskumu.

Kultúrne zmeny v 2. polovici 20. storočia, ich dopad na využívanie kultúrneho dedičstva v cestovnom ruchu s akcentom na tradičnú architektúru. Chalupárstvo využíva/malo by využívať lokálne prvky kultúrnej krajiny a autochtónne špecifická tradičnej architektúry ako výsledku tvorivej činnosti človeka v konkrétnych geografických, sociálnych a kultúrnych podmienkach. Jej konečný charakter vzniká historickým vrstvením, dodržiavaním stavebných a technologických postupov a skúseností s cieľom zabezpečiť základné životné potreby. Na vývoj týchto postupov mali zásadný vplyv, okrem kultúrnych a historických procesov, aj sociálne a etnické pomery. Sú latentne prítomné v použitých materiáloch, stavebných technikách a pod. Odkrývanie je otázkou

⁵ Kultúrny kapitál podľa Kesnera zahŕňa hodnoty kultúrne (estetické, symbolické, historické či duchovné), spolu s hodnotami ekonomickými. Môže mať formu hmotnú (sídla, budovy, nehmuteľné pamiatky, zbierky, umelecké objekty, obrazy, sochy a pod.) alebo nehmotnú (literatúra, hudobné diela, orálna história, jazyk, scénické umenie, tradícia remesiel, idey, hodnoty, praktiky a tradície spoločnosti, ktoré spoluvytvárajú skupinovú a individuálnu identitu). Tento kapitál je možné spotrebúvať priamo alebo v kombinácii s ďalšími vstupmi, čím vznikajú produkty a služby, ktoré majú opäť ako ekonomickú, tak kultúrnu hodnotu.

⁴ GÚČIK 2004:18

Príklad tradičnej architektúry v Liptovskej Tepličke

Zdroj: Fotoarchív autora 2012

poznania podmienok formovania sa spoločenstva v čase (spoločenské, ekonomické, politické a iné faktory). Viaceré z nich ovplyvnili jej kultúru aj v Liptovskej Tepličke.

Kľúčovú úlohu vo vývoji architektonickej i urbanistickej tváre slovenského vidieka zohrala v 2. pol. 20. storočia modernizácia krajiny, ktorá sa odohrávala v špecifických kontextoch. Pre Slovensko je charakteristická rýchla, nedôsledná a nerovnomerná modernizácia, spojená so socialistickou industrializáciou a kolektivizáciou poľnohospodárstva. Charakter modernizačných procesov sa síce odráža v premenách vidieckej architektúry už v 30. a 40. rokoch, stále však nadväzuje na mnohé znaky tradičnej stavebnej kultúry. Od 50. rokov zaznamenávame zásadné prerušenie vývojovej kontinuity.

Strata kultúrnej kontinuity v architektúre

Zdroj: Fotoarchív autora 2012

ty. Architektúra reflektuje zásadný rozpor medzi technickou a kultúrnou stránkou urýchlenej a nezavršenej modernizácie. Zmenou hodnotového systému s cieľom zblížovať mesto s dedinou, vyvlastnením ekonomického základu dedinského človeka – pôdy, si kultúrne dezorientovaná dedina začala vytvárať novú symboliku sociálneho statusu. V prípade Liptovskej Tepličky boli centrami kultúrnej difúzie Poprad a Svit. Charakteristickou zmenou je podstatný vzrast reprezentatívnej funkcie obydlija. V tomto období sa jednoznačne presadila kvantita na úkor kvality, necitlivosť a megalománia namiesto funkčnej a esteticky vyhovujúcej architektúry. Výrazne sa zvyšuje počet izieb aj vertikálne členenie domov. Od polovice 80. rokov sa pri výbere projektov čoraz viac presadzujú individuálne názory. Výstavba v rámci sídiel je v tomto časovom úseku ešte diferencovanejšia. Prehľbuje sa nesystematický, neharmonický a často až protirečivý ráz zástavby.

Slovenský vidiek prešiel za uplynulé storočie výraznými zmenami. V porovnaní so stáročiami relatívne plynulého vývoja sa skúmaný časový úsek javí ako intenzívny na zmeny, ktoré nastali pomerne radikálne. Socialistické pokusy o spriemyselnovanie vidieka spôsobili, že dedina nedostala možnosť prirodzene sa vyrovnáť s novými pomermi, ktoré si vynútila priemyselná revolúcia. Zmeny v spoločnosti je možné dokumentovať aj na pokusoch o rekonštrukciu pôvodných objektov tradičnej architektúry, ktoré sú vo väčšine prípadov nekvalitné, prinajmenšom zaujímavé.

Strata kultúrnej kontinuity v architektúre – nekvalitné riešenia revitalizácie

Zdroj: Fotoarchív autora 2012

Smer, ktorým sa uberal vývoj spoločnosti na Slovensku diktovala ideológia. V záujme moderného socialistického štátu a zabezpečenia práce pre ľudí sa budovali fabriky na takých miestach, ktoré sa po zmene režimu v 90. rokoch 20. storočia stali nevhodné.⁶ Vývoj na prelome miléníí načrtnul nové tendencie, ktorými sa môže uberať slovenský vidiek. Do popredia sa dostáva sektor služieb, najmä cestovný ruch. Priemysel sa presúva do priemyselných parkov na okraj miest. Novovybudované ubytovacie zariadenia alebo zrekonštruované pôvodné objekty tradičnej architektúry síce majú tendenciu rešpektovať prírodné a kultúrne prostredie lokality, no vo väčšine prípadov povrchno, lacno, preberajú cudzie architektonické vzory, čím aj naďalej dochádza k strate kultúrnej identity regiónov/lokalít.⁷

Rozvoj cestovného ruchu s bohatou primárnou ponukou musí byť v súlade s charakterom vidieckeho prostredia. Politika cestovného ruchu musí rešpektovať, chrániť a odovzdávať kultúrne dedičstvo budúcim generáciám. Táto činnosť by preto mala byť plánovitá, riadená. Len tak je možné zabezpečiť prežitie a rozvoj tradičných kultúrnych prvkov a zamedziť unifikácii. Výstavba zariadení na slovenskom vidieku má

⁶ Napr. priemyselné centrá v mestách Poprad, Svit, Liptovský Hrádok či Liptovský Mikuláš. Čo však súvisí aj s liberalizáciou trhu a zániku plánovaného hospodárstva.

⁷ K problematike súvislosti kultúrneho dedičstva a cestovného ruchu bližšie LENOVSÝ 2008.

vychádzať z tradície, zachovávať typickú zástavbu, charakteristické prvky, otvorené priestranstvá, bezprostredný kontakt s prírodou, kultúrnym dedičstvom a tradíciami.⁸ Otázkou zostáva, akým spôsobom je možné zabezpečiť architektonickú a urbanistickú celistvosť. Je evidentné, že slovenský vidiek bude aj naďalej tápať v množstve nových architektonických foriem a materiálov, ktoré sa mu ponúkajú, a bez adekvátnych regulačných mechanizmov definitívne stratí svoju tvár. Neko-

Nové architektonické formy

Zdroj: Fotoarchív autora 2012

ordinovanou výstavbou a rekonštrukciou objektov tradičnej architektúry v Liptovskej Tepličke dochádza k strate kultúrnej kontinuity a lokálnej identity. V súvislosti s ochranou a ďalším využívaním kultúrneho dedičstva je potrebné, aby bolo chalupárstvo, ktoré je v obci na vzostupe, usmerňované.

Záver. Pri výskume chalupárstva ako nového trendu a možnosti rozvoja Liptovskej Tepličky, je nutné zohľadniť viaceré aktuálne faktory. Kvalitný lyžiarsky vleč, ktorý môže konkurovať renomovaným lyžiarskym strediskám, nefunkčný a slúži ako trať pre skialpinistov. Aktuálna situácia cestovného ruchu je determinovaná práve týmto krokom. Príležitosťou renesancie turizmu je kultúrny cestovný ruch, primárne pramenienci z využívania kultúrneho dedičstva a z chalupárstva, naviazaného na tradičnú architektúru a kultúrnu krajinu. Aby mal cestovný ruch charakter faktora trvalo udržateľného rozvoja, musia kompetentní prehodnotiť doterajšie priority, stratégie a zefektívniť zachovávanie a využívanie kultúrneho dedičstva. Potrebné je postupovať koordinovane a zohľadňovať všetko bohatstvo obce. Analýza a definovanie možností trvalo udržateľného cestovného ruchu sa tak stáva dôležitým predmetom ďalšieho výskumu.

Literatúra a pramene:

- BENUŠKOVÁ, Z.: *Tradičná kultúra regiónov Slovenska. Prehľad charakteristických znakov.* Bratislava 1998.
- BOKES, F.: *Rozšírenie murovaných a drevených stavieb v Liptovskej kotline.* In: *Zborník MSS*, r. 34-35. Martin 1941.
- BOTÍK, J.: *Turizmus, kultúrne dedičstvo a transformácia spôsobu života v rekreačných lokalitách Vyšná a Nižná Boca.* In: *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov.* Nitra 2006.
- ČUKAN, J.: *Pramene k štúdiu a techniky výskumu v etnológii.* Nitra 1997.

ČUKAN, J.: *Cestovný ruch, kultúra, ekonomika.* In: *Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo.* Nitra 2008.

GÚČIK, M. a i.: *Krátky slovník cestovného ruchu.* Banská Bystrica 2004.

GÚČIK, M.: *Tradičná kultúra ako faktor regionálneho rozvoja.* In: *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov.* Nitra 2006, s. 12.

KOLEKTÍV: *Etnografický atlas Slovenska.* Bratislava 1990.

LENOVSKÝ, L. a kol.: *Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo: učebné texty k vybraným problémom.* Nitra : UKF 2008.

McKERCHER, B. – du CROS, M. *Cultural tourism: partnership between tourism and cultural heritage management.* New York 2002.

STEINECKE, *Kulturtourismus. Marktstrukturen, Fallstudien, Perspektiven.* Mníchov/Viedeň 2007.

Kontakt:

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk

Kultúrne dedičstvo v optike aktuálnej spoločenskej potreby

Michala Dubská – Boris Michalík

Kľúčové slová:

kultúrne dedičstvo, kultúrny potenciál, kultúrny kapitál

Abstract:

Cultural heritage is together with natural attractions the most important part of tourism potential. It is not only a mirror of historical events, cultural development or technological progress, but often a reminder of short-sighted legislation and a memento of disregard for the values. The status, the protection and the use of cultural heritage reflects the overall social and economic development of the society. Current social need emphasizes also the terminological aspects of the issue – e.g. what it is a cultural potential, a cultural value and a cultural capital (assets). If we assign a certain value to a particular element of cultural potential, it becomes a cultural capital. At the same time, it is integrated into the vertical and horizontal classification structure of cultural heritage.

Kultúrne dedičstvo predstavuje popri prírodných atrakciách významnú zložku turistického potenciálu krajiny. Je zrkadlom historických udalostí, kultúrneho vývoja alebo stupňa technického rozvoja spoločnosti, no mnohokrát aj mementom nezájmu, neúcty voči hodnotám či krátkozrakkej legislatívy. Stav, ochrana a využitie kultúrneho dedičstva odráža celkovú sociálnu a ekonomickú vyspelosť štátu.

⁸ GÚČIK 2006:12

Z odbornej literatúry sú známe viaceré definície kultúrneho dedičstva, ktoré sa vo svojej podstate zhodujú. Deklarácia NR SR o ochrane kultúrneho dedičstva hovorí, že je ide o nenahraditeľné bohatstvo štátu a jeho občanov, ktoré je dokladom vývoja spoločnosti, filozofie, náboženstva, vedy, techniky, umenia, dokumentom vzdelanostnej a kultúrnej úrovne slovenského národa, iných národov, národnostných menšín, etnických skupín a jednotlivcov, ktorí žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska.¹ Starostlivosť o kultúrne dedičstvo sa realizuje prostredníctvom ochrany hmotných objektov, u nehmotného prostredníctvom substitučných hmotných objektov, formou záznamu na mediálnom nosiči alebo formou ústneho tradovania.² Jeho zhromažďovanie, ochrana a využívanie sa deje na elementárnej úrovni (jednotlivec, skupina), napr. prostredníctvom rodinných albumov, produktov domácej a remeselnej výroby či rekonštruovaných chalúp po starých rodičoch. Je tu však aj inštitucionálna úroveň, ktorá kultúrne dedičstvo ochraňuje a sprístupňuje prostredníctvom zbierok v múzeách, galériách alebo v rámci činnosti záujmových organizácií (napr. kultúrno-osvetové strediská).³ Obsahom

Kategórie kultúrneho potenciálu

Kultúrne dedičstvo		Kultúrne podujatia a produkty	Kultúrne organizácie a inštitúcie	Kultúrna infraštruktúra (zázemie)
Hmotné (hnutelné a nehmuteľné)	Nehmotné			
Archívne dokumenty; historické knižničné fondy a dokumenty; zbierky múzeí a galérií; diela hudby, tanca, dramatického umenia, scénografie, filmovej a audiovizuálnej tvorby; diela výtvarného umenia, úžitkového umenia a dizajnu; diela ľudového umenia, ľudovej umeleckej výroby a remeselnej výroby; historické sídelné štruktúry v nadväznosti na historické krajinné štruktúry; kultúrna krajina	jazykové prejavy šírené orálne alebo audiomedialne; zemepisné, katastrálne a miestne názvy; technológia výroby; kultúrne tradície; historické udalosti; slovenské a literárne prejavy šírené orálne a dramatické, hudobné a tanečné prejavy			

Zdroj: Dubská, Michalík, Lenovský

kultúrneho dedičstva sú prvky registrované a legislatívne chránené aj dosiaľ nezdokumentované, a tiež hodnoty, javy a procesy, ktoré sú na prvý pohľad latentné, resp. sa už v súčasnej kultúre nevyužívajú. Ak bola v obci košíkarska tradícia, nie je súčasťou miestneho kultúrneho dedičstva aj vtedy, ak sa už v praxi nerealizuje? Prečo ju nevyužiť v prospech rozvoja návštevnosti územia či zvýšenia kultúrneho povedomia domácich obyvateľov?

Kultúrny potenciál, kultúrny kapitál. V rámci podobných úvah sa dostávame do istej polemiky o tom, čo

ešte môžeme v rámci kultúrneho dedičstva považovať za potenciál využiteľný v turizme, resp. len za jav síce existujúci, no bez komerčnej hodnoty. Rôzne súčasti kultúrneho dedičstva sú charakteristické odlišnou mierou využiteľnosti. Nastoluje sa tu otázka základných pojmov a ich charakteristiky. Čo je to **kultúrny potenciál**? Čo je to **hodnota kultúrneho dedičstva**? Čo je to **kultúrny kapitál**? Kým kultúrny potenciál (angl. *cultural potential*) predstavuje istý súhrn či súbor prvkov a javov, kultúrny kapitál (angl. *cultural assets*) reflektuje aj istú kvalitu/hodnotu/úroveň tohto potenciálu.⁴ Hodnota jednotlivých zložiek kultúrneho dedičstva (kultúrneho potenciálu) sa môže meniť v čase a priestore a je tiež subjektívne závislá od toho, kto ju posudzuje. Aká je hodnota Nitrianskeho hradu pre Nitranov a aká je jeho hodnota pre návštevníkov? Praktici by nad uvedeným iste mávli rukou s pripomienkou, že to nevyrieši problém využitia či konkurencieschopnosti kultúrneho dedičstva. No myslíme si, že určenie hodnoty kultúrneho dedičstva ho prirodzene transformuje na kultúrny kapitál. A ak už máme v rukách kultúrny kapitál, môžeme ho považovať za vstup v procese tvorby produktu cestovného ruchu

aj kultúrnych služieb. Ak priradíme kultúrnemu dedičstvu určitú hodnotu a začneme ho využívať, stane sa kultúrnym kapitálom, no zároveň sa na základe toho zaradí do vertikálnej aj horizontálnej klasifikačnej štruktúry kultúrneho dedičstva. Dochádza teda k diverzifikácii a hierarchizácii kultúrneho dedičstva. Problémom zostáva, na základe akej metodiky budeme kultúrne dedičstvo hodnotiť. Bude to návštevnosť, vek, hodnota umeleckého spracovania, ekonomické ukazovatele (zamestnanosť, náklady vs. výnosy)

¹ Dostupné na www.culture.gov.sk/kulturne-dedicstvo/ochrana-pamiatok/vsledky/deklaracia-o-ochrane-pamiatok.

² ŽABENSKÝ 2010:12

³ LENOVSÝ 2008:19

⁴ Ako kultúrny potenciál možno označiť napr. existenciu piatich múzeí v regióne (kvantitatívna charakteristika). Kultúrnym kapitálom sa stávajú až pri ich kvalitatívnom hodnotení – teda analýze napr. kvality a špecifickosti ich produktu, významu, návštevnosti či konkurencieschopnosti na trhu kultúrneho cestovného ruchu.

či miera spokojnosti spotrebiteľov? Rozhodne by malo ísť o algoritmus zohľadňujúci viaceré parametre tak, aby žiadny prvok kultúrneho dedičstva (hmotného aj nehmotného, zjavného aj skrytého) nezostal bez evalvácie.

Dokumentácia a mapovanie kultúrneho potenciálu. Pri mapovaní prvkov kultúrneho potenciálu sa postupne vyprofilovali 4. nosné kategórie – kultúrne dedičstvo; kultúrne podujatia a kultúrne produkty; kultúrne organizácie a kultúrne inštitúcie; kultúrne zázemie (infraštruktúra).

Najsignifikantnejšou zložkou kultúrneho potenciálu je **hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo**. Hmotné kultúrne dedičstvo tvoria: *archívne dokumenty* (dokumenty v štátnych i špecializovaných archívoch); *historické knižničné fondy a historické knižničné dokumenty* (ich existencia súvisí s činnosťou významných osobností, inštitúcií alebo sa viaže na významné udalosti národných dejín, napr. rukopisy, slovacikálne dokumenty, staré tlače) či *zbierky múzeí a galérií* (predmety múzejnej galerijnej hodnoty ako pôvodné hmotné alebo duchovné doklady, ktoré majú schopnosť priamo alebo sprostredkovane vypovedať o vývoji prírody alebo spoločnosti a majú trvalý historický, kultúrny, umelecký alebo vedecký význam). Významnou zložkou sú tiež *diela hudby, tanca, dramatického umenia a scénografie* (nehmotné hodnoty zhmotnené formou špecifických záznamov obrazu a zvuku na rôznych typoch nosičov); *diela filmovej a audiovizuálnej tvorby; diela výtvarného umenia, úžitkového umenia a dizajnu* (najhodnotnejšie z nich sú vyhlásené za hnutelné národné kultúrne pamiatky podľa zákona č. 49/2002 o ochrane pamiatkového fondu, napr. obrazy, súsošia, liturgické predmety) či *diela ľudového umenia, ľudovej umeleckej tvorby a remeselnej výroby* (košíkárstvo, zvonolejárstvo, rezbárstvo, slamienkárstvo, voštinárstvo, papučiarstvo, medovníkárstvo, práca s textíliami, prútím či šúpolím a i.). V očiach verejnosti sú nasignifikantnejšou súčasťou hmotného kultúrneho dedičstva *historické urbanistické, architektonické a stavebné štruktúry (historické sídelné štruktúry) v nadväznosti na historické krajinné štruktúry*. Predstavujú územia a objekty s rôznym stupňom kultúrno-historického potenciálu: územia historických miest a obcí – urbanistické súbory, architektonické pamiatky a diela, objekty ľudového staviteľstva, archeologické lokality a nálezy, historická zeleň a parky, pamiatky vedy, techniky, a výroby, prvky dotvárajúce historické prostredie (stĺpy, súsošia) či drobná architektúra (prícestné plastiky, kaplnky, kríže, fontány, studne). Časť týchto objektov je zaradená do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu. Súčasťou hmotného kultúrneho dedičstva je aj *kultúrna krajina*, ktorá predstavuje krajinné typy a štruktúry vzniknuté činnosťou človeka – sady, vinohrady, pamätne stromy a háje či krajina s nelesnou drevinovou vegetáciou.

Nehmotné kultúrne dedičstvo môže byť zachovávané prostredníctvom a) človeka a skupiny ľudí (tvorca a interpreta – výrobca, spevák, folklórna skupina, rodina); b) audiovizuálnych nosičov (filmové pásy, DVD, digitálna forma na HDD) alebo c) zastupujúcich hmotných objek-

tov (viazucich sa napr. k historickým udalostiam a osobnostiam – pomníky, pamätníky, pamätne tabule, pamätne miesta a objekty). Do nehmotného kultúrneho dedičstva radíme zložky: *jazykové prejavy vrátane miestnych a sociálnych variantov* (slovenský jazyk a jeho lokálne a regionálne varianty, jazyky etnických menšín, národnostných skupín a špecifických skupín, napr. kysucké nárečie, jazyk dolnozemskej Slovákov, jazyk Rusínov, rôzne dobové slangové výrazy); *zemepisné, katastrálne a miestne názvy* (napr. Bratiské majere, štále Borisko, lazy u Okrajkovcov); *technológia výroby a technologické postupy* (napr. výroba črpákov, spracovanie vzorov a dekorácií na textíliách); *kultúrne tradície* (rodinné, kalendárne či pracovné obyčaje, napr. krštenie dieťaťa, odchod drotárov, zvyky na sviatok sv. Barbory) či *historické udalosti*. Podstatnou zložkou nehmotného kultúrneho dedičstva sú *slovenské a literárne prejavy šírené orálne a dramatické, hudobné a tanečné prejavy* (prezývky, príslovia, riekanky, legendy, rozprávky; betlehemci a dorotáši; ľudové piesne a tance). Keďže spektrum nehmotných zložiek je mimoriadne rozsiahle, zaraďujeme sem aj všetky ostatné (vyššie nezaraditeľné) nehmotné prejavy mimoriadnej hodnoty.

Pod **kultúrnymi podujatiami a kultúrnymi produktmi** chápeme udalosti prezentujúce rôzne kultúrne aktivity, napr. slávnosti (fašiangové, dožinkové, turíčne), výročia, dni obce či mesta, súťaže, výstavy, predstavenia, púte, jednodňové i viacdňové podujatia, festivaly (hudobné, tanečné, filmové, spevácke, folklórne, divadelné, literárne, gastronomické), ale napr. aj kultúrne tematické cesty so sprievodným slovom. **Kultúrne inštitúcie a kultúrne organizácie** predstavujú subjekty, ktoré dokumentujú, zachovávajú, reprodukovujú, sprístupňujú a sprostredkujú kultúrne hodnoty, podporujú, rozvíjajú a prezentujú rozličné aktivity v oblasti kultúry. Sú to predovšetkým múzeá, vrátane expozícií v prírode, galérie, pamätne izby, kultúrne centrá, osvetové strediská, centrá voľného času, knižnice, hvezdárne, planetária, archívy, divadlá a tiež folklórne, tanečné, hudobné skupiny a súbory, divadelné kolektívy, rozličné kluby, spolky, spoločnosti, asociácie a združenia usilujúce napr. o zachovanie kultúrneho dedičstva. Ich význam je pre rozvoj miestnej kultúry nespochybniteľný, sú to subjekty, ktoré sa reálne podieľajú na tvorbe kultúrnych aktivít či zachovávaní kultúrnych tradícií. Jednou z nevyhnutných podmienok pre rozvoj miestnej kultúry a ochranu, zachovanie a prezentovanie (nie len) kultúrneho dedičstva, je existencia tzv. **kultúrneho zázemia, resp. podpornej infraštruktúry**. Pod týmto pojmom rozumieme prevádzky, priestory a zariadenia, ktoré poskytujú materiálne a organizačno-technické podmienky pre prezentáciu rozmanitých kultúrnych aktivít (kultúrny dom, spoločenská, výstavná alebo tanečná sála, amfiteáter, divadelná, kongresová a koncertná sála, spoločenská miestnosť, ateliér či verejné priestranstvo – námestie či pešia zóna, v širšom kontexte napr. aj obecný časopis či obecná webová stránka). Kvalita, rozsah, úroveň, vybavenie, vlastníctvo a stav

týchto zariadení môže výrazne ovplyvňovať (stimulovať i obmedzovať) kultúrne dianie v obci a ovplyvňovať tak pasívnu i aktívnu participáciu obyvateľov na rozvoji miestnej kultúry. Zdanlivo nepodstatné aspekty tak môžu rozhodovať o tom, či sa v obci udrží folklórna skupina, dychová hudba alebo ochotnícky kolektív, či vzniknú možnosti pre prezentovanie ich tvorby alebo či sa v obci vytvorí vhodné podmienky pre založenie pamätnej izby.

Marketing kultúrneho dedičstva. Na to, aby sme kultúrne dedičstvo ako kultúrny potenciál komerčne využívali a snažili sa pritiahnuť návštevníkov či miestnych obyvateľov, nemusíme mať unikátne pyramídy ani Eiffelovu vežu. Najdôležitejším predpokladom pre úspech na trhu kultúrneho cestovného ruchu je presné definovanie trhového segmentu - cieľovej skupiny účastníkov, ktorej je ponuka smerovaná. V tom by malo pomôcť stanovenie hodnoty kultúrneho potenciálu. Čím bude vyššia, tým širšia a variabilnejšia bude skupina konzumentov komunikovaného produktu. Je paradoxné, že pri cestách do zahraničia sme nadšení atraktivitami, ktoré ani zďaleka nedosahujú kultúrnu hodnotu tých našich, no ako produkt sú realizované marketingovo efektnejšie. Je potrebné uvedomiť si, že cestovný ruch aj ďalšie oblasti s ním spojené, neboli pred rokom 1989 považované za prioritu v hospodárskom plánovaní, čiže boli vnímané ako ekonomicky neefektívne.⁵ Mnohé zaužívané marketingové a manažérske prístupy v oblasti kultúry a cestovného ruchu preto musia byť nevyhnutne inovované. Súčasnosť však ukazuje, že moderný marketing ako proces vyžadujúci znalosť produktu, prostredia, zákazníkov aj konkurencie v najširších súvislostiach, sa už postupne adaptuje aj do relatívne statickej oblasti kultúry a kultúrneho dedičstva.⁶ Podmienkou pre efektívne zhodnocovanie slovenského kultúrneho dedičstva je čo najpresnejšie hodnotenie kultúrneho potenciálu, vytvorenie primeranej produktovej skladby s efektívnym marketingom realizovaným kreatívnymi a výkonnými pracovníkmi, schopnými flexibilnej adaptácie a zodpovedajúcej reakcie na prebiehajúce socioekonomické zmeny.

Z nášho pohľadu a doterajších skúseností považujeme za podstatné **vytvorenie celoročnej ponuky** využívajúcej kultúrny potenciál určitého územia (objektu, obce, mikroregiónu), rešpektujúc zachovanie určitých kvalitatívnych kritérií. Organizované podujatia sú cenným spiestrením života obyvateľov, neraz aj výhodnou podnikateľskou aktivitou. No často nevyužívajú potenciál lokality/objektu/miesta dostatočne, pretože sú aktuálne len v krátkom časovom úseku. Túto neproporčnosť čiastočne kompenzuje napr. kalendárium podujatí, ktoré prezentuje súbor podujatí vzťahujúcich sa na určitý objekt či územie. Podujatia dokážu byť aj zaujímavým vyrovnávacím prostriedkom v mimosezónnom období. Pri ich organizácii je dôležité zachovať kontinuitu a tradíciu, opakovanie v pravidelných intervaloch a v rovnakom období. V rámci mikroregiónu je dôležité, aby sa do organizácie podujatí zapojili všet-

ky členské obce, čím vytvorí pomyselnú sieť, ktorú je možné marketingovo celoročne efektívizovať. Z hľadiska úspešnosti je nanajvýš prospešné zapojenie domáceho obyvateľstva do procesu komerčného využívania kultúrneho dedičstva a poskytovania služieb návštevníkom. A. Konečná poukazuje na skutočnosť, že „obyvateľstvo je súčasťou primárnej ponuky, ovplyvňuje originalitu produktu a môže podporovať motiváciu návštevníkov. Vzťah domácich a návštevníkov môže výrazne znížiť/zvýšiť hodnotu destinácie.“⁷ Mnohé praktické príklady vidíme vo vinohradníckych obciach (napr. Radošina, Pukanec či Strekov), kde počas už tradičných dní otvorených pivníc ich okrem podnikateľov sprístupňujú aj mnohí iní. Ak sa na prezentácii a využívaní obsahu kultúrneho dedičstva podieľajú miestni aktéri, výrazne to zvyšuje jeho autenticitu a dáva predpoklad k intenzívnejšiemu a komplexnejšiemu zážitku (napr. si predstavme staršie ženy v širokých sukních pečúce a predávajúce domáce koláče počas dedinského jarmoku, resp. predajcov cukrovniiek kočujúcich po celom Slovensku). Zapojenie domáceho obyvateľstva do prezentácie kultúry je nutné koordinovať a zvyčajne závisí od aktuálneho vedenia obce či kultúrnej inštitúcie. Často je podmienené interpersonálnymi vzťahmi a prítomnosťou široko akceptovanej autority, ktorej aktivita je mnohokrát nad rámec bežných pracovných povinností. Aj od toho závisí výsledná konkurencieschopnosť ponúkaného produktu, resp. úspešnosť kultúrnych služieb.

Mapovanie kultúrneho potenciálu. Dokumentácia a spracovanie kultúrneho potenciálu je v súčasnosti veľmi akútnou problematikou a význam týchto aktivít sa bude neustále zvyšovať. V tomto období je možné získať aspoň posledné autentické záznamy od ľudí narodených v 30. a 40. rokoch 20. storočia, ktorí boli svedkami zásadných spoločenských zmien pred 2. svetovou vojnou a po nej. Objavovanie, dokumentovanie a spracovanie údajov o kultúrnom potenciáli môže postupne naplňovať databázu (databanku), ktorá má pomerne široké využitie. Takýto metodický štandardizovaný a komplexný „tabuľkový“ systém umožní hodnotiacim subjektom jednoducho implementovať fakty, ale následne aj analyzovať možné medzery a príležitosti. Subjekty tak získajú prehľad o prvkoch, ktoré sa v obci nachádzajú, ale aj o hodnotách a javoch, ktoré (v súčasnosti) absentujú alebo ich ešte neevidujeme. V ďalšom stupni prechádzajú získané údaje do fázy kvalitatívneho hodnotenia a posúvajú sa tak na úroveň kultúrneho kapitálu. Výsledky mapovania kultúrnych hodnôt a aktivít sú využiteľné pri: a) kultúrnom plánovaní a kultúrnom komunitnom rozvoji; b) ekonomickom rozvoji, najmä s akcentom na oblasť kultúrneho turizmu a c) plnení aktuálnej spoločenskej požiadavky na zvyšovanie dostupnosti kultúry a rozširovanie prístupu ku kultúrnemu dedičstvu. Cieľom tvorby a aktualizácie systematického modelu kultúrneho potenciálu je aj archivácia dostupných poznatkov a informácií pre budúcnosť, čím čiastočne kompenzuje alebo dopĺňa napr. obecnú

⁵ PILÁRIKOVÁ – MICHALÍK 2010:20

⁶ ZIMA – DUBSKÁ 2012:23

⁷ KONEČNÁ 2004:62

kroniku. Disponujeme mnohými inovatívnymi technologickými nástrojmi (3D vizualizácie, virtuálne prehliadky, skenovanie, chemické technológie), ktoré výrazne zjednodušujú proces dokumentácie, spracovania a prezentácie kultúrnych hodnôt. V dôsledku technologického pokroku sa preto hodnoty kultúrneho dedičstva dostávajú do novej vývojovej fázy, tzv. digitálneho dedičstva.

Literatúra a pramene:

- KESNER, L.: *Marketing a management múzeí a památek*. Praha 2005.
- KOVÁČ, M. – CHOMOVÁ, S. – STRELKOVÁ, J.: *Historické, spoločenské a kultúrne dedičstvo sídiel a rozvoj miestnej a regionálnej kultúry*. Bratislava 2012.
- KONEČNÁ, A.: *Regionálna spolupráca v cestovnom ruchu*. Bratislava 2004.
- LENOVSKÝ, L.: *Cestovný ruch ako kulturologický fenomén*. In: *Kontexty kultúry a turizmu*. 2008, 1, 1, s. 17 – 22.
- PILÁRIKOVÁ, A. – MICHALÍK, B.: *Organizácia domáceho turizmu na Slovensku*. In: *Kontexty kultúry a turizmu*. 2010, 3, 1, s. 19 – 23.
- ZIMA, R. – DUBSKÁ, M.: *Marketing v kultúrnom cestovnom ruchu*. In: *Kontexty kultúry a turizmu*. 2012, 5, 1, s. 23 – 26.
- ŽABENSKÝ, M.: *Cykloturistika a kultúrne dedičstvo – metódika tvorby cyklotrás*. In: *Kontexty kultúry a turizmu*. 2010, 3, 1, s. 12 – 16.

Kontakt:

PhDr. Michala Dubská, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: michala.dubska@ukf.sk

Kontakt:

PhDr. Boris Michalík, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Hudba verus hudobná komercializácia

Marcel Mudrák

Kľúčové slová:

hudba, zlé umenie, pop music

Abstract:

Music is product of human creativity that brings profit. The aim of this article is to define when the art becomes bad art. It offers the insight into the typology of music listeners and their different perception and understanding of music. Popu-

lar music is not just a means of shaping its recipients but it is an important phenomenon of modern society.

Hudba je v súčasnosti výhodným produktom ľudskej tvorivosti, ktorý prináša zisk. Čoraz častejšie sa stretávame s pojmami hudobný priemysel, hudobná komercia a podobne. Je zložité definovať a vymedziť, kedy sa hudba stáva len tovarom, bez snahy priniesť hudobné poslanstvo. Aj *hudobný brak* môže priniesť poslucháčovi potešenie, ale väčšinou okrem zábavnej funkcie neponúka hlbšie obohatenie.

Medzi umeleckým dielom, ktoré poskytuje recipientovi určitý prínos a zároveň produkuje zisk, a komerčným dielom, ktorého jediným prínosom je zisk, je niekedy úzka, až neviditeľná hranica. Potreba chápať umenie aj ako prostriedok obživy a zamestnanie je v chápaní spoločnosti normálna a tolerovaná. Umenie ako zdroj obživy je známe od počiatkov civilizácie. Napríklad v Grécku bolo vykonávanie umeleckých zamestnaní označované rovnakým pojmom ako remeslo- *techné*.

Zlé umenie. V dnešnej dobe sa, vzhľadom na komerčný charakter umenia, stretávame s veľkým množstvom tzv. braku a zlého umenia. Názory na vymedzenie toho, kedy sa umenie stáva zlým, sú rôzne. Britský historik umenia Quentin Bell tvrdí, že umenie je zlé preto, že sentiment, ktorý je duševným pocitom umelca a ovplyvňuje jeho prácu, nie je jeho osobným alebo pôvodným pohľadom. V prípade, že tento cit absentuje úplne, sa umenie tiež stáva zlým.¹ Umenie stáva zlým z prílišnej snahy umelca o to, aby zobrazovalo tzv. spoločenskú krásu (to, čo spoločnosť považuje za krásne). Toto prílišné úsilie zapáčiť sa vedie k tvorbe zlého umenia.²

Feibleman tvrdí, že umenie je zlé ak :

1. jednotlivé časti diela sú dôležitejšie ako dielo ako celok
2. morálka nahrádza krásu
3. technika prekračuje obsah
4. uznávané normy krásy sú použité opakovane
5. tvorbu nového diela riadia konvenčné hodnoty
6. súcit nahrádza cit
7. v diele absentuje organizovanosť a smer
8. dielo je zamerané inak ako umelecky³.

Hudba ako tovar. Hudba je v súčasnej spoločnosti tiež považovaná za predajný artikel. Nezávislí hudobníci nie sú podporovaní hudobnými vydavateľstvami, ktoré by im zabezpečili výraznú propagáciu hudobných nahrávok, uhradili výrobu videoklipov k piesňam, financovali turné, vyrobili propagačné predmety a podporovali ich kariérny a hudobný rast. Z hľadiska marketingu mnoho nezávislých kapiel a hudobníkov nemá šancu na úspech. Väčšina úspešných hudobných zoskupení tvorí pod vydavateľskou značkou, ktorá zabezpečuje spomínané benefity. Nahrávacia zmluva viaže mnohých umelcov k určitým povinnostiam k vydavateľstvu, napríklad k počtu albumov, koncertov. Záväzky voči vydavateľstvu teda môžu byť aj nevýhodou.

¹ BELL 1962:9-26

² BELL 1969:20-30

³ FEIBLEMAN 1971:59-73

Mnohé hudobné kapely, prípadne jednotliví interpreti nie sú schopní pod tlakom, ktorý na nich vydavateľstvo vyvíja, stanovené podmienky dodržať. Hudobné kapely kvôli dodržaniu zmluvných požiadaviek produkujú diela, ktorých umelecká hodnota je nízka a ich tvorba je samoúčelná. Rýchla produkcia množstva albumov slúži len ako prostriedok na vyhnutie sa sankciám za porušenie zmluvy.

Iným prípadom je, keď hudobník je iba interpretom, nie autorom. Hudobné vydavateľstvo mu často vyberá vhodné piesne, ktoré umelec nahrá v štúdiu, vystupuje s nimi a propaguje ich. Pri tomto procese je bežné, že vzhľadom na moc masmédií sú mnohé osobnosti populárnej hudby generované ako vzory, ktoré plnia úlohu sprostredkovateľov posolstva hudobného skladateľa a prispievajú najmä finančnými ziskami k tržbám hudobnej spoločnosti. Samotné hudobné posolstvo je v tomto vzťahu až druhoradé.

Zlá hudba. Hudba, ktorú veľké vydavateľstvá tvoria, nie je zárukou kvality, keďže cieľom hudobných vydavateľstiev je predovšetkým zisk. Simon Frith uvádza ako príklad zlej hudby program v rádiu, ktorý bol vysielaný v 70. rokoch s názvom *Worst records ever made*. Tvrdí, že zahŕňa tri typy zlej hudby:

1. *technicky nekompetentná hudba* (hudba tvorená spevákmi, ktorí nevedia spievať, hudobníkmi, ktorí nezvládajú hru na hudobnom nástroji a pod.)
2. *hudba vyjadrujúca niektorý druh nevhodných emócií* (falošný sentiment, príp. precitlivosť, aby sa pieseň ujala v rebríčkoch hitparád)
3. *žánrovo zmätočná hudba* (operní speváci spievajú rock a naopak, a pod.).

Frith ďalej vysvetľuje, že tieto tri kategórie reprezentujú aj tzv. komickú hudbu. Tvrdí tiež, že hudba sa stáva zlou, ak je štandardizovaná, stereotypná a imitujúca⁴.

Sústavné vytváranie a opakovanie hitov ovplyvňuje najmä mladú generáciu, ktorá tieto piesne vyhľadáva. Produkcia hudobných videí, vyprodukovaných k dielam rýchlo vytvorených hudobných osobností, slúži ako prostriedok popularizácie skladieb. Použitie módných trendov a spôsobov, ktoré sú založené na snahe páčiť sa publiku, aj keď s využitím nehodnotných prostriedkov vyjadrenia (násilie, erotické motívy, klamlivé predstavy o živote, snaha šokovať), tiež prispieva k degradácii hudby ako umenia. Výsledný produkt je v prípade rozpoznateľného videoklipu populárnejší, ale často sa hudobné posolstvo stráca a vynára sa skôr vizuálne stvárnenie. Inou situáciou je vytvorenie hodnotného klipu. Mnohé hudobné videá sú považované za umelecké diela. Vizualizácia môže byť prostriedkom, ktorý umelecký odkaz piesne posunie do širších rovín chápania, ale musí byť realizovaná s umeleckým cítením.

Hudobný konzum. Hudobné vydavateľstvá sú producentom komerčnej hudby, ale konzumentom a spotrebiteľom, ktorý požaduje jej tvorbu je spoločnosť. Spoločnosť si žiada hudobnú produkciu diel, ktoré jej vydavateľské firmy

vyrábajú, sprostredkovávajú a predávajú. Ľudská podstata je založená na prijímaní a afinite k známym veciam a odmietať niečo nové. Súčasná hudba je často komerčne úspešná práve kvôli zavedeným vzorom obľúbenosti. V praxi je možné vymedziť základné atribúty hudobnej skladby, ktorá má predpoklady stať sa populárnou.

V súčasných hitoch skladatelia využívajú určité postupy. Sú to najmä chytľavá melódia, ktorú si ako popevok môže hudobný recipient spievať a vryje sa mu do pamäti, jednoduché slová o každodennom živote a situáciách, s ktorými sa aj bežný poslucháč môže stotožniť. Zapamätateľný refrén, ktorý sa mnohokrát opakuje a nie príliš dlhá minútáž skladby, aby ju recipient mal chuť počúvať niekoľkokrát denne. Takto zostavená a interpretovaná pieseň má väčší potenciál stať sa populárnou.

Prispôbenie sa trhu. Niektoré hudobné zoskupenia, ktoré pôvodne vytvárali nezávislú hudbu, pod vplyvom producenta a hudobného vydavateľstva promptne reagujú na požiadavky hudobného trhu a prispôbujú mu svoju tvorbu. Takéto kapely a hudobní interpreti sledujú nové trendy, ktoré zaraďujú do svojich skladieb bez ohľadu na ich hudobné presvedčenie, ale aj vhodnosť a korešpondenciu s ich pôvodným zámerom tvorby. Ak je moderné vydávať akustické verzie piesní, takéto zoskupenie nahrá akustický album, pri zvýšení popularity kapiel, ktoré tvoria piesne s použitím elektronickej hudby sa ich členom stane DJ, a pod. Hudobná tvorba nie je usmerňovaná len umeleckou tvorivosťou, ale trhovým mechanizmom. Jediným ukazovateľom úspechu je finančné ohodnotenie.

Populárna kultúra nie je primárne komerčná. Práve naopak. Výtvary alternatívnych hudobných smerov pôvodne neboli považované za kvalitné. Mnohé hudobné diela, teraz prvotriedne umelecké piesne, boli v dobe svojho vzniku a často dlhé obdobie potom, chápané ako hudobný gýč. Niektoré hudobné formácie boli pôvodne považované za zoskupenia ľudí bez talentu a muzikálnosti. Postupne sa mnohé z pôvodne alternatívnych kapiel stali súčasťou mainstreamovej scény. Alternatívna hudba sa stala popovou a stredno-prúdovou nie preto, že by interpreti zmenili svoj štýl, ale ich minoritný žáner upútal väčšinu a stal sa väčšinovým. Preferencie poslucháčov sa zmenili a za kvalitné začali považovať to, čo predtým považovali za brak.

Pop music je špecifickým odvetvím populárnej hudby. Funguje v symbióze s masmédiami. Nesústreďuje sa výlučne na propagáciu hudobných diel, ale najmä na tzv. hviezdy popovej scény, ich osobný život a s nimi súvisiace bulvárne informácie.

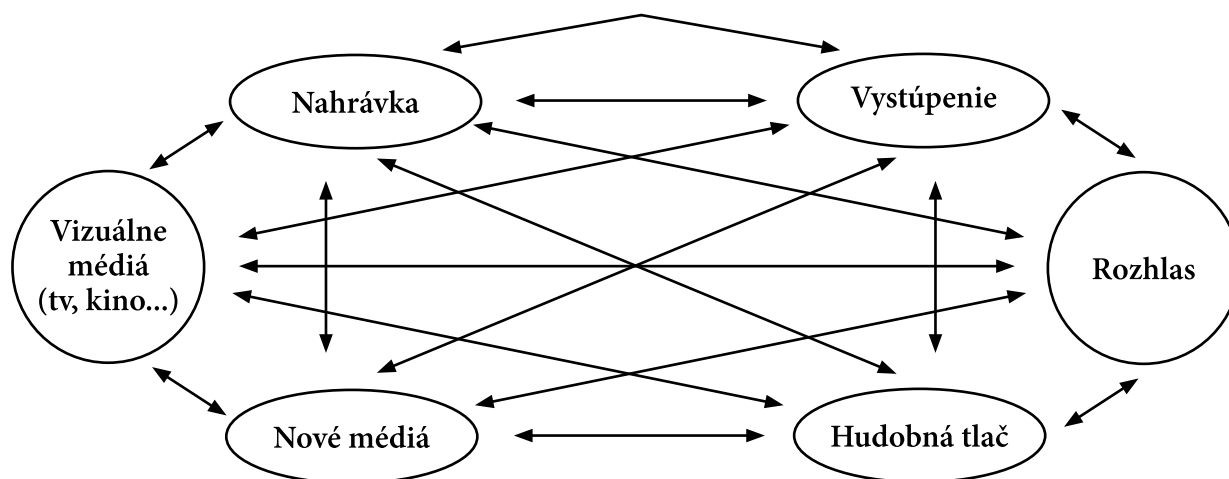
Pop music môžeme definovať pomocou nasledovných znakov:

1. *Historické/produktívne obdobie* - vznikla v 50. rokoch 20. storočia s nástupom rock'n'rollu. Vznikajúce hudobné štýly populárnej hudby v súvislosti s ich vzrastajúcou popularitou a silnejúcim vplyvom nahrávacích spoločností filtrovali žánre prostredníctvom komerčných kritérií.

⁴ FRITH 2004:15-39

2. *Intermediálny rozptyl* - je založená na komerčnej distribúcii hudobných nahrávok a simultánnom prenose prostredníctvom rôznych médií.
3. *Textová forma* - tvoria ju piesne, ktoré sú komunikačnými jednotkami. Je šírená prostredníctvom rôznych spracovaní: vystúpenia, klipy, multimediálne texty atď. Lingvistické črty vyplývajú buď z piesní, ako je napr. ich naratívna štruktúra, alebo z kontextu jazyka média, na ktorom sa text vyskytne.
4. *Konštrukcia identity* - vyvinula novú formu autorstva. Interpret/účinkujúci sa stáva dôležitejší ako jeho piesne a hudba. Hudobníci sa stávajú hviezdami, ktoré budujú svoju identitu intermediálnym spôsobom. Texty, koncerty a vystupovanie v médiách slúžia na potvrdenie ich popularity.⁵

Mediálny systém populárnej hudby - šírenie posolstva

Zdroj: Sibilla 2004

Pop music potrebuje k svojej existencii vzťah s masmédiami. Nasledujúca schéma znázorňuje mediálny systém popovej hudby a šírenie jej posolstva.

Každý uzlový bod diagramu je vo vzťahu s každým ďalším. Napr. pieseň sa stane po vystúpení interpreta populárna, následne sa o nej zmiňujú v tlači, vysiela ju rádio, televízia.

Populárne hudobné žánre v rozsahu obľúbenosti rozhodne prekonávajú klasické hudobné kompozície a historickú hudbu. Je to spôsobené mnohými faktormi, napr. všeobecným nezaujmom o umenie a kultúru, príklonom ku konzumnému spôsobu života, kde prvky vysokej kultúry sú brané ako druhoradé a vytláčané na periférie osobných záujmov jednotlivca. Hektický život a pracovné povinnosti často nedovoľujú vytvoriť si dostatočný priestor pre kultúrne vyžitie. Prežívanie a chápanie klasickej hudby je receptne náročné a je potrebné, aby sa poslucháč primerane sústredil na prijímanie hudobných vnemov. Ak je hudba braná len ako kulisa pri vykonávaní ďalších činností, jej počúvanie síce môže pôsobiť na človeka priaznivo a podporovať jeho výkony, ale širší skladateľský zámer a podtext kompozície recipientovi zväčša uniká.

Do popredia sa dostáva uplatňovanie vekovej primeranosti. Média s týmto javom počítajú a našli východisko. Súčasným adolescentom sa prihováraajú ich rovesníci, mladé objavy súčasnej popovej scény v osobitných programoch, ktoré sú vyhradené kultúre mladých.⁶ Produkcia a distribúcia výsledných hudobných produktov je riadená priemyslom, ktorý odpovedá na príkazy maximalizácie profitu.⁷

Typológia hudobných recipientov. Pri vnímaní hudby každý človek reaguje inak. Adorno vymedzil typológiu hudobných recipientov nasledovne:

1. *Expert* - nevníma hudbu len ako bežný poslucháč, ale vo väčšine prípadov je to profesionálny hudobník. Hudbu nevníma len ako celok, ale rozozná jednotlivé časti i po technickej stránke. Takýchto odborníkov je málo. Spomínaná schopnosť je niekedy nevýhodou, pretože sa

málokedy dokáže odpútať od technickej stránky skladby a vnímať pieseň z nehudobníckeho pohľadu.

2. *Dobrý poslucháč* - rovnako ako expert dokáže vnímať jednotlivé súčasti piesne iným spôsobom ako bežný poslucháč, ale nemusí priamo rozumieť jednotlivým technickým postupom, ktoré boli v skladbe použité, ani si ich nemusí byť priamo vedomý. Pod dobrým poslucháčom môžeme chápať muzikálneho človeka, ktorý má hudobný talent. Adorno poukazuje na skutočnosť, že tento typ poslucháčov kvôli niekoľkým faktorom dnešnej hudobnej scény mizne. Jedným z nich je fakt, že hudobné spoločnosti tlačia skôr na kvantitatívne výkony, nie kvalitatívne.
3. *Vzdelaný poslucháč* - má v dnešnej spoločnosti dôležité uplatnenie, pretože ide o človeka, ktorý počúvanie hudby vníma súčasť svojho spoločenského statusu. Hudbu počúva často, navštevuje koncerty a mnohokrát ide o zberateľov hudobných nosičov a literatúry s hudobnou problematikou. Má obsiahle vedomosti - od klasických hudobných diel, kompozície, hudob-

⁶ PODPERA 2006:49

⁷ PODPERA 2006:34

⁵ SIBILLA 2004:126

ných smerov, po technológii a hudobné nástroje. Zamieriava sa väčšinou na všeobecne uznávané skladby a v nich na svoje obľúbené pasáže bez toho, aby bol schopný oceniť tvorivosť a formálnu výstavbu skladby ako celku. Podľa Adorna je práve tento typ nositeľom verejného hudobného života.

4. *Emocionálny poslucháč* - hudbu, ktorú počúva, nevníma racionálne alebo ako predmet skúmania, ale emocionálne. Hudba mu poskytuje náhradu za neuskutočnené želania, je prostriedkom na romantické snívanie, náhradou kontaktov s druhým pohlavím. Ani najkrajšie hudobné postupy ho neoslovujú, pokiaľ nenesú silný citový náboj.
5. *Odporujúci poslucháč* - pohŕda stredným prúdom a čímkoľvek, čo sa týka populárnej hudby a konzumného spôsobu života. Tento typ nenávidí čokoľvek nové a snaží sa utiahnuť do minulosti, ktorá ho naplňuje. Väčšinou ide o vzdelaného odborníka, ktorý lipne na tradičných kompozičných postupoch.
6. *Jazzový expert* - podobne ako odporujúci poslucháč odmieta stredný prúd, je zameraný skôr avantgardne. Toto označenie môžeme v súčasnosti použiť aj na prívržencov iných hudobných štýlov.
7. *Konzument zábavnej hudby* - je pravdepodobne najpočetnejším recipientom. Hudbu chápe ako zábavu, nie ako vysokú kultúru. Na tento typ sa zameriava majoritná časť hudobného priemyslu aj rozhlasové a televízne stanice a podriaďujú sa ich vkusu. Pre tento typ poslucháča nie je dôležité, aby hudba vyvolávala emócie, ale rozptýlenie a potešenie pri vykonávaných činnostiach. Takéhoto poslucháča je ťažké zaradiť do určitej sociálnej skupiny, vyskytuje sa vo všetkých vrstvách a je zložitý určiť jeho presný hudobný vkus.
8. *Nemuzikálny a antimuzikálny typ* - sa vyskytuje zriedka. O hudbu neprejavuje záujem, prípadne je voči nej ľahostajný až nepriateľský.⁸ Drábek vymedzil typológiu poslucháčov nasledovne:

1. *Normatívny typ* - jednostranne orientovaný väčšinou na pop a rock. Obľubuje známe a prehľadné skladby a stereotypné hudobné postupy. Toto zameranie vedie k zaujatosti voči iným ako nenáročným hudobným formám.
2. *Kognitívny typ* - charakterizuje postoj s rovnakým podielom pozorovania a vžívania sa do hudby. Popri emocionálnom uspokojení sa u neho uplatňuje intelektuálna zvedavosť a fantázia. Oceňuje použitie neobvyklých hudobných stavebných postupov.
3. *Emocionálny typ* - hodnotí hudbu podľa citového zaujatia. Preferuje známe, s nedôverou sa stavia k neznámym skladbám. Je pomerne tolerantný ak použité hudobné princípy nie sú výrazne odlišné.⁹

Takmer každý človek je v kontakte s hudbou a záleží len na jeho vkuse, čo si zo širokej škály súčasných a minulých hudobných diel vyberá. Hudba je tak prostriedkom, ktorý formuje rozvoj osobností a ich názory.

Literatúra a pramene:

- ADORNO, T.: *Typen musikalischen Verhaltens. In: Einleitung in die Musiksoziologie. Frankfurt am Main 1962, s. 14-34.*
- BELL, Q.: *Bad Art. Londýn 1962.*
- BELL, Q.: *Bad Art: A revision. A study in the variation of aesthetic feelings. In: British Journal of Aesthetic. Oxford 1969, s. 20-30.*
- DRÁBEK, V.: *Popularizace hudby. Praha 1992.*
- FEIBLEMAN, J.: *Bad art. In: Tulane studies in philosophy. 1971, s. 59-73.*
- FRITH, S.: *What is bad music? In: Washburne, Christopher and Maiken Dern. New York 2004, s. 15-39.*
- PODPERA, R.: *Quo vadis Musica. Bratislava 2006.*
- SIBILLA, G.: *So empty without me- Intermediality, intertextuality and non-musical factors in the evaluation of pop music: The (not so) strange case of MTV and Eminem. In: Volume I, 2004, roč. 3, č.2, s. 123-141.*
- VINKLEROVÁ, E.: *Přenosná zařízení reprodukcí hudbu, jejich vývoj a role v sociálním chování uživatele: bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, 2012.*

Kontakt:

PhDr. Marcel Mudrák, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mmudrak@ukf.sk

Cestovný ruch a beduíni v jordánskej Petre

Tomáš Kučírek

Kľúčové slová:

cestovný ruch, Blízky východ, kultúra, beduíni, Petra-Jordánsko

Abstract:

Mass tourism is a core part of economy of every developed country. Despite its evident influence on economy and development, we can observe its impact on local culture as well. Middle East region went in late 19th and 20th century through important changes. Industrialization, new communication technologies and transportation ways signed under new development course in Arab countries. Traditional Bedouin society became to change. As research area we choose Petra in Jordan, which is one of the top tourist sites in the country and was inhabited by Bedouin tribes in the past. In recent history government forced indigenous people to move out of the ancient monuments to the new constructed village. Separation from traditional livelihood and living environment caused changes in habits, society and culture of local people. The question of future is, how authorities will implement needs of those people in new planning.

Úvod. Cestovanie a s tým spojené spoznávanie iných kultúr a krajov sú aktivity človeku vlastné. Počiatky cestovania nie

⁸ ADORNO 1962:14-34

⁹ DRÁBEK 1992:72

je možné ohraničiť, pretože s cestovaním sa stretávame počas celého ľudského vývoja. Človek menil z existenčných dôvodov miesto svojho pobytu a presúval sa do menej obývaných, prípadne neobývaných oblastí - kolonizoval. Pri cestách za prácou (obživou) a opätovných návratoch domov hovoríme o *migrácii*. Historicky prvými dôvodmi cestovania boli obchod a mocensko-politické ambície.¹ S masovým cestovným ruchom v užšom ponímaní sa stretávame až v nedávnej histórii. Cestovný ruch (ďalej CR) je v modernej ekonomike jedným z dôležitých činiteľov pri tvorbe HDP a vzniku pracovných miest. Aj keď tento význam, spolu s faktom, že cestovanie sa stáva súčasťou životného štýlu obyvateľov rozvinutých krajín, získava až od polovice 20. storočia, nie je len fenoménom súčasným. Veď Blízky východ bol cieľom návštevníkov zo západu už po celé stáročia. Vyhľadávali ho pútnici, cestovatelia, spisovatelia a nadšenci, v snahe spoznať, čiastočne i zromantizovanú, Svätú zem. Krajiny Šámu (dnešná Palestína, Sýria, Libanon a Jordánsko) možno už od 19. storočia považovať za turistickú destináciu. Príručka, publikovaná v roku 1930 v Londýne, prezentuje Palestínu a Zajordánsko doslova ako stredisko CR. Prílev turistov nevyhnutne spôsobuje väčšie či menšie zmeny v každej lokalite, ktorá sa stane destináciou. Lokálne spoločenstvo sa postupne prispôsobuje prítomnosti cudzieho elementu tak, aby napĺňalo jeho potreby.²

Sprístupňovanie Blízkeho východu. O globalizácii, zrýchlení komunikácie, transportu a dopravy sa zvyčajne hovorí najmä v súvislosti s kultúrno-spoločenskými zmenami a technickým pokrokom v euroamerickom priestore. Je pravdou, že nové dopravné a komunikačné prostriedky minulého storočia výrazne uľahčili cestovanie a prístup k informáciám najviac tu. No svedkami takýchto zmien sme už od 19. storočia aj na Blízkom východe. Objav parného stroja, stavba Suezského prieplavu (1869) aj prepojenie telegrafom sprístupnili svetu i tento región. Ide o prvú revolúciu v cestovaní.

Do 19. storočia bolo cestovanie na Blízky východ realizované najmä v individuálnej forme, cesty boli zdĺhavé a nebezpečné. Koncom 19. storočia spojil známy Orient Express západnú Európu s Istanbulom. O organizovaných cestách možno hovoriť v období 20. storočia, kedy relatívne vyššia bezpečnosť v Stredomorí umožnila pravidelné lodné spojenie do Egypta a Palestíny. Železničné trate spájali Jeruzalem s Jaffou, Damask s Bejrútom a Hidžázska železnica prepravovala pútnikov až do Mediny. Na počiatku 20. storočia bola v rámci osmanskej ríše vybudovaná električková sieť v Damasku a Bejrúte.³

S rozvojom dopravnej dostupnosti a nárastom zahraničných návštevníkov súvisí aj rozvoj ubytovacích služieb. Pôvodná skupina cudzincov (oficiálni predstavitelia, spisovatelia, vedci a iní), sa zvyčajne ubytovala v dome konzula vlastnej krajiny, pútnici využívali pohostinstvo

náboženských inštitúcií. Ak cestovateľ nepatril do žiadnej z týchto kategórií, bol odkázaný na pohostinstvo domáceho obyvateľstva, prípadne na svoje schopnosti a vybavenie. Na prelome 19. a 20. storočia sa začínajú otvárať hotely a ďalšie ubytovacie zariadenia. Do prvej svetovej vojny boli skôr vzácnosťou, ako pravidlom. Lokálne obyvateľstvo začalo poskytovať návštevníkom potrebné služby – transport, doprava, sprievodcovská činnosť, ubytovanie, stravovanie, zábava (napríklad hudba a tanec), atď.⁴

Aj keď sa CR globálne vyznačuje istými univerzálnymi vzorcami (bez ohľadu na konkrétnu lokalitu), vývoj na Blízkom východe vyústil do veľkej diverzifikácie blízkovýchodných krajín v kontexte turizmu, čo sa začalo prejavovať od polovice 20. storočia. CR od 50. - 60. rokov 20. storočia začína významne ovplyvňovať vývoj v Libanone. Nasledovalo Jordánsko a v poslednom období mal významný dopad aj na sýrsku spoločnosť.⁵ V prípade Sýrie sme najmä v posledných desaťročiach svedkami výrazných kultúrnych a hospodárskych zmien, vyvolaných cestovným ruchom. Kontinuitu vývoja prerušilo povstanie a občianska vojna v roku 2011 a 2012, ktorá priviedla krajinu do zlej bezpečnostnej a hospodárskej situácie. Podobnú stagnáciu sme pozorovali aj počas občianskej vojny v Libanone od roku 1975.

Jordánsko patrí medzi krajiny s relatívne dobre rozvinutým cestovným ruchom. Napriek aktuálnemu daniu na Blízkom východe nezaznamenal CR v Jordánsku až taký prepad, ako napríklad v Egypte, Tunisku alebo Sýrii. Stabilná bezpečnostná a politická situácia je nevyhnutnou podmienkou realizácie masového CR.⁶ Aj napriek tomu, že v Jordánsku sa podarilo udržať kontinuitu, krajina utrpela poklesom návštevnosti spôsobeným daniťmi v regióne. Do roku 1967, kedy prišlo Jordánsko vo vojne s Izraelom o Západný breh (Palestínske územia), bol CR najväčším individuálnym druhom príjmu krajiny.⁷ Strata posvätného mesta Jeruzalem mala na CR Jordánska silný negatívny dopad. Do spomínaného roku navštívilo krajinu viac ako 2 milióny turistov, výnos z CR tvoril 10% HDP (čo bol väčší podiel na HDP ako iné druhy exportu krajiny spolu).⁸ Oživenie CR priniesla opätovne mierová dohoda podpísaná roku 1994 s Izraelom. Kým v roku 1994 nenavštívil Jordánsko jediný izraelský občan, v roku 1995 sa ich počet vyšplhal až na 100 000.⁹ V roku 2003 vytvorilo jordánske Ministerstvo cestovného ruchu Národný výbor pre turizmus - organizáciu spájajúcu verejný a súkromný sektor, ktorej úlohou je zvyšovať význam a úroveň CR v krajine. Výsledný efekt bol čiastočne badateľný aj na vývoji v roku 2010, kedy Jordánsko v rámci Blízkeho východu, hneď po Egypte ako lídrovi v regióne, získalo najviac návštevníkov zo západu.¹⁰ Ak nezarábame účastníkov pútnického CR do Mekky. CR pôsobí na jordán-

¹ LENOVSÝ 2009:20

² DAHER 2007:96

³ Tamže s. 96-98

⁴ DAHER 2007:98-100, 106

⁵ Tamže s. 106

⁶ GÚČIK 2000:15

⁷ The Middle East and North Africa 2003:652

⁸ SOUTH 2007:49

⁹ HAZBUN 2002

¹⁰ SOUTH 2007:49

sku spoločnosť osobitým spôsobom. Jeho vplyv na krajinu je dlhodobejší ako napríklad v Sýrii, ale zároveň kratší ako v Egypte.

Petra bola hlavným mestom Nabatejského kráľovstva a významným centrom na karavánovej ceste z južnej Arábie do Sýrie. Nabatejci obývali oblasť približne od roku 300 pred n. l. Patrili k semitským národom. Boli to kočovníci a obchodníci, ktorých bohatstvo pochádzalo z obchodu a z výberu poplatkov za prechod ich územím. Obchodnou cestou prúdil do Stredomoria najmä hodváb ale aj ďalší orientálny tovar. Pre západ ostala Petra známa až do stredoveku, kedy tu križiaci postavili pevnosť. V nasledujúcom období jej význam upadal, až sa úplne vytratila z povedomia. Ako ruiny mesta vytesaného do skál a obývaného beduínmi ju znovuobjavil v roku 1812 J.L. Burckhardt, švajčiarsky orientalista, dobrodruh a cestovateľ. Správa o objavení Petry sa rozšírila po Európe a lokalita vzbudila novú vlnu záujmu. Keď ju prvýkrát navštívila americká fotografka *Vivian Ronay* v roku 1986, ešte stále pripomínala opustené antické mesto, obývané beduínmi.¹¹ V čase našej návštevy, v roku 2012, sa ponášala skôr na preplnený lunapark. Dielo tejto fotografky je dôležité nielen prvotnou popularizáciou, ale jej opätovnými návratmi do Petry v priebehu 20 rokov a zaznamenávaním vývoja kultúry domáceho obyvateľstva od pôvodného hospodárstva a pastierskeho života až po spoločenstvo závislé na turizme, akým je dnes.

Od 19. storočia, kedy Thomas Cook organizoval v Petre kempovanie medzi ruinami bývalého nabatejského hlavného mesta, došlo k zásadným zmenám. Z neďaleko ležiacej dediny Wádí Músa sa stalo turistické centrum s množstvom ubytovacích a stravovacích zariadení, vrátane hotelov medzinárodných sietí. Z lokality postupne nevymizli len stany návštevníkov, ale museli ju opustiť aj beduíni, ktorí tieto miesta obývali po stáročia.

Ako v sýrskej Palmyre, aj v jordánskej Petre vládla vysťahovala z archeologických lokalít pôvodné obyvateľstvo a vyhradila ich výskumníkom a turistom. Obidve lokality sa stali top atrakciami CR. Aj keď Petru beduíni obývali ešte do 80. rokov 20. storočia, museli ustúpiť plánu na vytvorenie archeologického parku a boli vysídlení mimo nabatejských monumentov.¹² Ich spôsob života sa modifikoval prítomnosťou zahraničných turistov. Dnes väčšina z nich pracuje v CR. K podobnej zmene dochádza aj v ďalšej jordánskej lokalite – Wádí Ram.

Zmena zdrojov obživy nevyhnutne spôsobuje transformáciu štruktúry kultúry. Sledovaním interakcie domáceho obyvateľstva a turistov ju možno sledovať aj v beduínskej kultúre. Cudzinec sa mení z hosťa na zákazníka, z nomádskeho pastiera sa stáva predavač alebo sprievodca. S príchodom zahraničného kapitálu sa zvyšuje blahobyt domácich obyvateľov. Kontakt s cudzími kultúrami, dovtedy len ojedinelý, sa zintenzívňuje. Petru obýval beduínsky kmeň, nazývaný *Bedul*. Vo svojom diele ho spomína

už Burckhardt, objaviteľ Petry. Kmene *Bedoul* a *Debour*, ovládajúce územia v blízkosti Aqaby, boli podľa jeho zápisov súčasťou väčšieho kmeňového zväzu s kmeňmi Omran a Howeijat.¹³

Beduíni sú považovaní za základ arabskej spoločnosti a beduínska kultúra predstavuje jadro kultúry arabského národa.¹⁴ Prakticky všetky krajiny Blízkeho východu sa na ňu odvolávajú ako na svoje korene a kultúrne dedičstvo.¹⁵ Na základe čoho sa ale identifikujú samotní beduíni? „Podstatou identity beduínov je viacvrstvé vnútorné presvedčenie o svojej výnimočnosti a skupinovej odlišnosti. Jedným z najvýznamnejších faktorov etnicity, beduínskej identity a etnocentrizmu je spôsob života odvodený od kočovného pastierstva v púšti.“¹⁶

Od polovice 60. rokov 20. storočia sa beduíni postupne vysťahovávali z jaskýň a monumentov Petry do novovybudovanej dediny Umm Sajhun, ležiacej na okraji Národného parku Petra. Tento ústupok cestovnému ruchu nezasiahol len spôsob bývania, ale aj spoločenské usporiadanie. Beduíni sa presťahovali do murovaných obydľí, na poskytovaní služieb CR niektorí zbohatli, čo zmenilo ich postavenie v rámci kmeňa a prispelo k transformácii jeho hierarchie. S novým usporiadaním spoločenstva sa mení aj myslenie jeho členov. Zmeny, vzhľadom na predchádzajúci, relatívne stabilný a tradicionalistický vývoj beduínskej kultúry, prebiehajú až príliš rýchlo.¹⁷ Malé spoločenstvo, založené na tradičných spoločensko-ekonomických vzťahoch, sa dostáva do zlomového bodu, kedy hrozí jeho zánik, respektíve zánik beduínskej identity.¹⁸

K prvým závažnejším zmenám v živote jordánskych beduínov však dochádza už skôr, v časoch formovania moderného jordánskeho štátu. V medzivojnovom období dostáva emír Abdullah pod správu Zajordánsko. Roku 1923 sa stretáva s bedulskými šejkami, získava od nich uznanie štátnej autority a ako protihodnotu im prisľubuje ich pôvodné teritoriálne právo na Petru. Beduíni v Petre naďalej žijú z pasenia kôz a poľnohospodárskej výroby. Ešte v 80. rokoch pôdu obhospodarovali prevažne ručne. Pestovali jačmeň a pšenicu, z kozieho mlieka vyrábali trvanlivý jogurt. Obývali staré nabatejské hrobky, prírodné jaskyne alebo žili uprostred údolia v stanoch z kozej srsti. Je dôležité uvedomiť si, že vplyv prítomnosti beduínskeho osídlenia na túto archeologickú lokalitu bol v minulosti omnoho menší, ako je dnes dopad masového turizmu a s ním spojená modernizácia. V roku 2008 navštívilo lokalitu 800 000 turistov, kým v roku 1990 ich bolo „len“ 100 000.¹⁹

¹³ BURCKHARDT 2010:10

¹⁴ AL-ABSI 2008:36

¹⁵ Pre bližšie informácie o špecifikách beduínskej kultúry pozri Al-Absi 2007.

¹⁶ ČUKAN 2008

¹⁷ RONAY 2006

¹⁸ K výskumu premien v beduínskej spoločnosti sa venuje bližšie ČUKAN 2008.

¹⁹ COMER 2012

¹¹ RONAY 2006

¹² DAHER 2007:106

Príkladom vplyvu CR na medzikmeňové vzťahy je konflikt medzi kmeňom Bedul (obývajúcim ruiny Petry) a kmeňom Liyathnah, žijúcim v dedine Wádí Músa. Isté napätie bolo prítomné vždy, no ešte viac sa prehĺbilo vplyvom podnikania v turizme. V poslednom desaťročí totiž Wádí Músa zaznamenala masívny stavebný boom (hotely, reštaurácie, obchody, cestovné kancelárie a pod.). Účasť Bedulov na CR v Petre spravidla predstavuje len predaj suvenírov v národnom parku a čiastočne poskytovanie jazdy na somároch a ťavách. Kmeň Liyathnah ovláda podniky vo Wádí Músa aj väčšinu ponuky jazdy. Vyčlenenie Bedulov zo ziskovejších ekonomických aktivít tak vedie k ich nespokojnosti a konfliktom. Navyše, je ospravedlňované mýtni o neskoršom príchode do Petry a ich dodatočnej konverzii na islam, ktoré sú dokázateľne nepravdivé.²⁰

Plán rozvoja Petry, založený koncom 60. rokov minulého storočia, bol vypracovaný s pomocou U.S. National Park Service a obsahoval aj spomínané postupné vysťahovávanie beduínov mimo ruín. Výstavba náhradných obydlií v beduínskej dedine bola vládou ukončená do roku 1985. Beduínom ponúkli vyšší štandard bývania, lepší prístup k vzdelaniu a k lekárskej starostlivosti. Vysídlenie neznamenalo len narušenie kultúrnej kontinuity a zmenu tradičných zdrojov obživy (vplyvom CR pretrvávajúcich už len vo fragmentoch, alebo ako kultúrne dedičstvo), ale odsun z Petry znamenal aj stratu zdrojov príjmov z CR. Preto ešte v roku 1988 obývali beduíni niekoľko jaskýň a stanov v Petre. K ich definitívnemu odsunu došlo koncom 80. rokov. V 90. rokoch sa v lokalite vyskytovali už len ojedinelé. Beduínsku dedinu Umm Sajhun a stredisko CR spojila novovybudovaná cesta. Život v umelo vytvorenom novom sídle zmenil spôsob života Bedulov. Zhustený životný priestor, nedostatok voľného miesta v sídle aj pasienkov v okolí, prispeli k významnej redukcii pastierstva a poľnohospodárstva. Mladí ľudia nemajú v lokalite inú možnosť, ako angažovať sa v CR. Obyvatelia dediny sa snažia získať väčší podiel na CR v Petre. Podľa správy UNESCO si však beduíni uvedomujú, že aj napriek tomu, že je CR dobrým zdrojom príjmov, nie je to zdroj bezodný a permanentný. Preto ich záujem znova smeruje k revitalizácii pastierstva a poľnohospodárstva. Kultúrny systém beduínskej spoločnosti je vyjadrením najlepšej adaptácie na dané prírodné podmienky, ale je otázne, ako bude tradičná kultúra beduínov ďalej reagovať na globálne zmeny a vplyv masového CR.²¹

Anglicky hovorí každý beduín, ktorý prichádza do kontaktu s cudzincami. Za dreveným pultom s vyloženými „starožitnosťami“ - suvenírmi, určenými na predaj turistom, stálo malé dievča. Pristavili sme sa a obzerali vystavené kusy. Dievča nás pozdravilo po anglicky a chcelo nám ponúknuť niečo na predaj, nevedelo ale ako sa povie po anglicky lampa, ktorá nás zaujala. Niečo skúsila povedať, potom sa otočila na muža, debatujúceho opodiaľ, evidentne jej príbuzného. Ten sa pobavene rozosmial, preložil jej názov z arabčiny do angličtiny a nechal ju ďalej čeliť problému.

Snaha Bedulov o akýkoľvek zisk z CR odráža aj situácia v parku. Na turistických trasách vo vzdialenosti niekoľko desiatok metrov od seba sa nachádzajú stánky so suvenírmi, kde sa predavači veľmi aktívne pokúšajú turistovi prediť svoj tovar. Arabsky oslovia sprievodcu, aby sa s turistom, sediacim na somárovi, pristavil pri stánku a pomohol mu s predajom. Nezriedka kvôli uzavretiu obchodu pozve predajca turistu aj na čaj. Po chvíľkovom akte pohostinnosti nasleduje pokus o uzavretie aspoň nejakého obchodu, ktorý podľa slov predajcov priniesie šťastie obojstranné. (V Egypte sa neodbytnosť predajcov a povozníkov dostala na úroveň, kedy ponúkajú turistovi svoj tovar ako dar, za ktorý po prijatí požadujú finančnú protihodnotu.)

Záverom. Beduínom z Petry boli v roku 1923 emirom Abdullahom prisľúbené práva na lokalitu, no neskôr sa z nej museli vysídliť. Novo založená dedina im zvýšila životný štandard, ale zároveň narušila tradičný spôsob života. V rámci plánovania sa opäť uvažuje nad tým, že Bedulovia dedinu opustia a zmení sa na trhovisko s remeselnými výrobkami a dielňami. Dokáže beduínska kultúra uspokojovať potreby jej nositeľov? Bude zaujímavé sledovať, ako sa neustálym sťahovaním, vzdalovaním sa od pôvodného miesta aj zdrojov obživy budú meniť stratégie prežitia. Je právo Bedulov, priznané pred takmer storočím, rešpektované? Má správa parku pochopenie pre tradičný spôsob života a organizáciu beduínskej spoločnosti? Práve v tejto súvislosti je aktuálna myšlienka trvalo udržateľného rozvoja. Pôvodní obyvatelia Petry totiž patria k jej jedinečnosti, od národného parku sú neoddeliteľní.

Literatúra a pramene:

- AL-ABSI, M.: *Arabská káva v kultúre beduínov*. Nitra 2007.
- AL-ABSI, M.: *K starším dejinám arabskej kultúry*. Nitra 2008.
- BURCKHARDT, J. L.: *Notes on the Bedouins and Wahabys*. Cambridge 2010.
- COMER, D.C.: *Tourism and Archeological Heritage Management at Petra*. Springer 2012.
- ČUKAN, J.: *K identite beduínov*. In: *Kontexty kultúry a turizmu*, 2008, č. 1, s. 10-13.
- ČUKAN, J.: *Cultural and Methodological Contexts of the Bedouin Fieldworks*. In: *Acta Nitriensiae* 10. Nitra 2008, s. 19-31.
- DAHER, R.: *Tourism in the Middle East. Multilingual Matters*, 2007.
- GÚČIK, M.: *Základy cestovného ruchu*. Banská Bystrica 2000.
- HAZBUN, W.: *Mapping the Landscape of the „New Middle East“: The Politics of Tourism Development and the Peace Process in Jordan*. [online]. 2002. Dostupné na: <http://hazbun.mwoodward.com/mapping.html>.
- LENOVSKÝ, L.: *Kultúra kúpeľného mesta*. Nitra 2009.
- RONAY, V.: *The Bedouin Tribes of Petra*. [online]. 2006. Dostupné na: <http://digitaljournalist.org/issue0607/petra.html>.
- RONAY, V.: *The Bedouin tribes of Petra 1986-2007*. [online]. 2012. Dostupné na: <http://www.petraphotos.com>.

²⁰ SIMS 2010

²¹ SIMS 2010

SIMS, S.K.D.: *The Bedul Bedouin of Petra, Jordan: Traditions, Tourism and an Uncertain Future*. [online]. 2010. Dostupné na: <http://www.culturalsurvival.org/ourpublications/csqa/article/the-bedul-bedouin-petra-jordan-traditions-tourism-and-uncertain-future>.

SOUTH, C.: *Jordan*. Marshall Cavendish, 2007.

THE Middle East and North Africa 2004. Routledge 2003.

Kontakt:

Mgr. Tomáš Kučírek
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: tomas.kucirek@ukf.sk

Vplyv cestovného ruchu na tradičný spôsob života v Nepále

Marian Žabenský

Kľúčové slová:

Nepál, tradičná kultúra, cestovný ruch, Pokhara

Abstract:

The republic of Nepal was established in 2008. Tourism is profiled as one of the most promising economic sectors in the country. Its development directly suppresses the original way of living of local people and their cultural values. Based on two case studies dealing with the issue of traditional way of life and the tourism development we can suggest certain conclusions about the impact of tourism on traditional Nepalese way of life.

Úvod. Príspevok vznikol na základe terénneho výskumu, ktorý sa uskutočnil vo februári 2012 v meste Pokhara a jeho okolí. Jeden uhol pohľadu poskytujú rozhovory s miestnymi obyvateľmi, pracujúcimi v odvetví cestovného ruchu.

Mapa Nepálu

Zdroj: Exciting Nepal [online]. 2012. [cit. 2012-09-07]. Dostupné na internete: <http://www.excitingnepal.com/nepal/>

Druhým zdrojom poznatkov sú údaje získané počas pobytu v rodine LHAKPA, ktorá stále žije tradičným spôsobom života v osade Odaregate pod vrcholom Sarangkot. Rozvoj cestovného ruchu je v Nepále pomerne novým fenoménom s pozitívnymi i negatívnymi dôsledkami, ktoré zásadne modifikujú hodnotový systém miestneho obyvateľstva.

Základné demografické a geografické údaje. Pôvodné Nepálske kráľovstvo sa v roku 2008 transformovalo na republiku na základe maoistického povstania a protestov, ktoré tu kontinuálne pretrvávali niekoľko rokov na prelome 20. a 21. storočia. Hlavným mestom Nepálu je Káthmandu. V krajine s rozlohou 147 181 km² žije približne 26 687 000 obyvateľov. Hustota obyvateľstva v Nepále je v porovnaní so Slovenskou republikou takmer dvojnásobná (199 obyv./km² v Nepále a 110 obyv./km² na Slovensku). Z hľadiska konfesionálnej štruktúry dominujú hinduisti (80%), budhisti (10%) a moslimovia (4%) (MARTÍNEK 2005:89).

Krajina sa rozprestiera v kontaktnej zóne polostrova Predná India (Indický polostrov) s Ázijským kontinentom. Celý polostrov Predná India (Indická platňa) bol v dávnejších geologických dobách súčasťou afrického kontinentu, od ktorého sa odtrhol a neskôr narazil do Ázie. V miestach kolízie vzniklo vrásové pohorie Himaláje. Pohyby platní pretrvávajú dodnes, pričom celé pohorie rastie rýchlosťou 5 mm ročne.

Povrch v Nepále je možné rozčleniť na vysoké pohoria (približne 8849 m n. m. – 6000 m n. m.), stredné pohoria (približne 6000 m n. m. – 4000 m n. m.), stredné vrchy (približne 4000 m n. m. – 1500 m n. m.), sedimentárne vrchy (Sivaliks) a nížiny (Terai) (HRALA 2002:125). Vysoké a stredné pohoria sú takmer neobývané, s výnimkou etnickej skupiny Sherpa. V oblasti stredných vrchov sa nachádzajú rozsiahle údolia a úbočia, ktoré sú pomerne husto osídlené. Sedimentárne vrchy Sivaliks a nížiny Terai sú obývané najhustejšie, pričom je tu viditeľný značný kultúrny vplyv Indie.

Etnické skupiny – stručná charakteristika a príklady. Obyvateľstvo v Nepále sa delí na Indoárijcov, Mongolov, Tibetánov a Tibetobarmáncov, ďalej sa člení na etnické skupiny, ktoré sa vyprofilovali na základe bohatého kultúr-

no-historického vývoja. Pre Nepál je príznačná difúzia kultúrneho vplyvu z Tibetu a Indie, ktorá slabne smerom od hraníc. Tieto skupiny sa diferencujú na základe rozdielneho odevu, jazyka, prípadne dialektu (BISTA 1967:27).

V himalájskom regióne žijú prevažne ľudia tibetského pôvodu (Sherpa, Bhutia a iní). Šerpovia v minulosti putovali s karavánami cez horské priesmyky do Tibetu a zabezpečovali transport tovarov aj výmenu kultúrnych hodnôt. V súčasnosti pracujú prevažne v cestovnom ruchu ako horskí vodcovia, sprievodcovia a nosiči. Mongoli a Tibeti – Barmanci obývajú horské údolia a stredný himalájsky región

Na obrázku vľavo je muž so ženou Šerpa – typické je nosenie čiapky aj pri vysokých teplotách a krátka sukňa znázorňujúca sociálny status ženy (vydatá). Obrázok v strede znázorňuje palác žijúcej bohyně Kumari. Objekt nesie architektonické prvky typické pre stavby ľudu Newar. Obrázok vpravo reprezentuje príslušníka etnickej skupiny Tharo.

Zdroj: Fotoarchív autora 2012

(BISTA 1967:28). Typickým príkladom je ľud Newar, ktorý obýva oblasť hlavného mesta Káthmandu. V tejto časti Nepálu sa značne rozvinula remeselná činnosť. V južnom nížinnom regióne Terai pri hraniciach s Indiou žijú príslušníci etnickej skupiny Thar (Tharo). Obyvatelia majú indoárijský

tuovaná vo svahu so strmším sklonom. Vo vyšších častiach sa nachádza preriedený lesný porast. V osade a pod ňou sa rozprestierajú terasovité polia, kde pestujú prevažne ryžu, kukuricu a *milet*¹, ktoré sú hlavným zdrojom obživy miestnych obyvateľov.

Priestorové zobrazenie skúmanej lokality

Zdroj: fotoarchív autora (2012)

genetický pôvod (obrázok 4), zaoberajú sa prevažne poľnohospodárstvom a stavajú si hlinené obytné a hospodárske budovy (KANDARI 2005:87).

Lokalita Pokhara predstavuje jedno z najznámejších centier cestovného ruchu v Nepále s vybudovanou infraštruktúrou a supraštruktúrou cestovného ruchu. Neďaleko

Pri domoch sa nachádzajú záhrady, v ktorých sa pestujú najmä zemiaky, káva, papája, banány, rajčiny, papriku,

¹ Milet je drobnozrnná plodina, z ktorej sa vyrába tradičný mierne kvasený alkoholický nápoj thumba. Je neodmysliteľnou súčasťou kultúry Nepálcov a okrem neho sa v minulosti nepili žiadne iné alkoholické nápoje.

Ryžové polia a kukuricu v osade Odaregate a lesný porast nad ňou s vrchom Dhaulagiri (8167 m n. m.).

Zdroj: fotoarchív autora 2012

mrkva. Vzhľadom na južnejšiu polohu a teplejšiu klímu sa tu darí aj subtropickým a tropickým plodínám, ktoré sa pestujú do nadmorskej výšky cca 3000 m n. m. Oblúbený je chov kôz. Často sa zdržiavajú pri dome a konzumujú odpad z kuchyne.

Kravy a voly sa pasú v lesných porastoch alebo na mezdiciach. Zvieratá prikrmujú listami, ktoré sa zbierajú v lese. Táto činnosť je spolu so zaobstarávaním dreva na kúrenie výlučne ženskou záležitosťou. V oblastiach s nedostatkom lesných porastov sa ako palivo používa zvierací trus. Tvarujú ho do diskovitých tvarov a sušia na slnku. Rozšírený je aj chov sliepok. Obyvatelia sú hinduistického vierovyznania, nekonsumujú hovädzinu, iba kozľacinu, hydinu a ryby.

Bývanie. Obytné budovy sú postavené z kameňa alebo tehál, ktoré mnohokrát vypĺňajú drevenú konštrukciu. Podlahy sú prevažne hlinené, pričom kuchyňa a niektoré miestnosti bývajú omazané hlinou. V kuchyniach sa nachádzali dve otvorené ohniská. Jedno ohnisko slúži na varenie pokrmov a ďalšie (oblúkovitá hlinená pec) na pečenie *chapati* – chlebových platiek, ktoré sa lepia na vnútornú

Požičovňa člnov na jazere Phewa a Biela stupa – oblúbené výletné miesto nad jazerom

Zdroj: fotoarchív autora 2012

stenu piecky. Niektoré rodiny majú aj benzínový, prípadne plynový sporák. Najdôležitejšou súčasťou kuchyne je dokonale vyleštený medený a hliníkový riad. V jednej medenej nádobe je pitná voda, v druhej úžitková. Čím majú nádoby väčší lesk, tým je gazdina lepšie hodnotená.

Ďalšia miestnosť slúži na odkladanie poľnohospodárskeho náradia napr. žarnovov, vejačiek na ryžu. Najčistejšou miestnosťou je spoločná spálňa. Niektoré domy majú dve spálne, pre manželský pár a pre ostatných členov rodiny. Vyzdobené sú podobizňami hinduistických bohov a rodinných

mi fotografiami. V podkroví sú umiestnené veľké nádoby na uskladnenie poľnohospodárskych produktov, najmä ryže, kukurice, kukuričného šúpolia a *miletu*. Rodiny sú celkom sebestačné a poľnohospodárska produkcia pre nich predstavuje jediný zdroj obživy. Peniaze získavajú iba predajom nadproduktov. V porovnaní s tými, ktorí pracujú v iných sférach, hlavne v cestovnom ruchu, sú títo ľudia uvoľnení, spokojní a usmievaví. Zaujímavosťou je, že rodina Lhakpa mala vo vlastníctve počítač, hoci v dome nemali zavedený elektrický prúd. Elektrickú energiu si väčšina rodín vyrába pomocou generátorov, čo však značne znečisťuje ovzdušie.

Cestovný ruch a „nový spôsob života“ v Pokhare. Inak sa javí život v meste Pokhara, ktoré je situované na brehu jazera Phewa pod vrcholom Anapurny. Atraktívne prírodné a kultúrno-historické predpoklady tu umožnili masový rozvoj cestovného ruchu. Pokhara je jediné stredisko cestovného ruchu v Nepále s rozvinutou primárnou, ale aj sekundárnou ponukou. Jeho dynamický rozvoj podmienila aj existencia cestnej komunikácie z Káthmandu do Pokhary. Okrem nej cez vedie Nepálom druhá cesta (betónová), smerujúca od

čínskych hraníc cez Káthmandu až k indickým hraniciam. Cestovný ruch sa v najväčšej miere rozvíja hlavne v blízkosti týchto udržiavaných komunikácií. Pobrežná časť mesta, nazývaná Lakeside, sa zmenila z pôvodnej rybárskej osady (neskôr mestskej časti) na stredisko cestovného ruchu s mnohými hotelmi, reštauráciami a obchodmi. Celé nábrežie je tvorené hlavným bulvárom s bočnými uličkami.

Ponuka atrakcií je v meste pomerne rozsiahla. Medzi najpopulárnejšie patrí plavba na prenajatom člne po jazere Phewa s možnosťou navštíviť ostrov s hinduistickým chrámom

Hlavný bulvár s hotelmi v Pokhare v časti Lakeside a reštaurácia Parbati – rodinný podnik

Zdroj: Ján Veselovský (2012)

mom alebo budhistickú *stúpu*² („*White stupa*“), situovanú na kopci nad jazerom. Pokhara je vyhľadávaným strediskom paraglidingových športov, ktoré priťahuje návštevníkov z celého sveta. Na vrchole Sarangkot je vyhládková plošina s výhľadom na Anapurnu a nachádzajú sa tu štartovacie rampy pre paragliderov. Zaujímavým produktom je „trek“ okolo Anapurny, ktorý predstavuje dvojtržďňový pochod údolím, spojený s panoramatickými výhľadmi. Populárne sú aj návštevy početných vodopádov a hinduistických svätýň.

Spôsob obživy miestnych obyvateľov je závislý na cestovnom ruchu. Množstvo rybárov a poľnohospodárov zanechalo svoju pôvodnú činnosť a pôsobia v hotelových a stravovacích zariadeniach alebo v obchodoch so suvenírmi a odevmi. Rozvinutý je obchod s turistickým a športovým oblečením, ktoré sa v porovnaní s Európou predáva za zlomkovú cenu.

Opitý človek pri hlavnom bulvári a jeden z posledných rybárov – v pozadí hotelové zariadenia

Zdroj: Ján Veselovský (2012)

V meste bol pred niekoľkými rokmi vybudovaný vodovod a zavedený elektrický prúd. Elektrická energia je dodávaná iba v presne vymedzených hodinách vrátane cestovného ruchu. V prípade nefunkčnosti elektrickej siete sa prúd vyrába v generátoroch, ktoré vytvárajú nad mestom smogový opar, znemožňujúci výhľad na Himaláje. Podobná situácia je v každom väčšom nepálskom meste.

Ponuka ubytovacích a stravovacích zariadení výrazne prevyšuje dopyt. Predavači ponúkajú návštevníkom na uliciach svoje služby, produkty a často sú veľmi dotieraví a neodbytní. Značným spoločenským problémom v meste je alkoholizmus, keďže v turistických centrách je

alkohol bežne dostupný. Na pitie tvrdého alkoholu nie sú Nepálci zvyknutí.

Mladí ľudia hnaní vidinou rýchleho zárobku a lepšieho životného štýlu prichádzajú z dedín a osád do miest. Len niektorým sa však podarí získať zamestnanie. Ostatní žijú pod hranicou chudoby a živia sa napríklad predajom palivového dreva, drobných suvenírov, nápojov a výrobou paliva z exkrementov zvierat. Zvýšená miera urbanizácie sa prejavuje tvorbou *slumov*³, v ktorých mnohé rodiny žijú v chatrčiach s rozmermi cca 2x2 m. Objekty sa stavajú prevažne z dosák a typické je, že nemajú okná, iba dvere. Aj napriek kontrastu medzi pomerne bezstarostným spôsobom života, prácou v poľnohospodárstve a súčasnou zlou životnou situáciou, sú mnohí obyvatelia hnaní túžbou po nadobúdaní hmotných statkov (počítač, mobilný telefón, auto) a skúšajú šťastie vo väčších turistických strediskách.

Vplyv turizmu na tradičný spôsob života obyvateľov.

S cestovným ruchom prichádzajú aj technické inovácie – televízia, moderné dopravné prostriedky, počítače či mobilné telefóny. Dopyt po nich postupne vzrastá. Obmedzená schopnosť uspokojiť tieto vznikajúce potreby však spôsobuje nežiaduce javy, napr. frustráciu a nervozitu ľudí, krádeže, násilie, alkoholizmus.

Zahranční návštevníci prinášajú so sebou značné finančné prostriedky. Jeden úspešný deň spojený s ponúkaním a predajom tovarov a služieb môže miestnemu obyvateľovi priniesť zárobok vo výške priemerného mesačného platu vo výrobnej, prípadne štátnej sfére. V porov-

² Stúpa predstavuje budhistickú sakrálnu stavbu, v ktorej bývajú uložené pozostatky svätých.

³ Slum predstavuje časť mesta obývanú sociálne slabšími vrstvami obyvateľstva.

naní s tradičným spôsobom života a poľnohospodárskou malovýrobou je tento pomer ešte výraznejší. V mnohých prípadoch je predaj poľnohospodárskych nadproduktov jedinou možnosťou doplnkového príjmu. Za získané peniaze nakupujú potreby do domácnosti. Z týchto dôvodov opúšťa mnoho ľudí tradičný spôsob života. Prichádzajú do stredísk cestovného ruchu s vidinou vyššieho zárobku a lepšej kvality života.

Na príklade Nepálu je možné sledovať pozitívne a negatívne vplyvy cestovného ruchu (ako súčasť ekonomického rozvoja spojeného s globalizačnými trendmi) na tradičnú kultúru. V prvých fázach rozvoja pôsobí odvetvie cestovného ruchu na tradičnú kultúru skôr negatívne. Ľudia opúšťajú tradičný spôsob hospodárenia, zamestnania, bývania a sťahujú sa do turistických centier. Snažia sa prijať „západnú“ kultúru a postupne zabúdajú na svoju pôvodnú. Tradičná kultúra tak postupne upadá a zaniká. Spoločnosť si viac začína uvedomovať, že ich pôvodná kultúra môže znamenať aj zdroj príjmov. Z tohto dôvodu sa o ňu začínajú zaujímať, obnovovať ju, ale aj modifikovať pre potreby cestovného ruchu. Príkladom je obec Sawraha v národnom parku Chitwan v južnom Nepále, kde každý večer pripravujú podujatie, zamerané na prezentáciu kultúrnych tradícií. Táto skutočnosť pozitívne vplyva na ich aktívne zachovávanie a pretrvávajúce v modifikovanej podobe. Zániku pôvodného spôsobu života a kultúrnych tradícií je možné zabrániť marketingovou komunikáciou, zameranou na možnosti rozvoja cestovného ruchu. Ľudia v Nepále s tým nemajú skúsenosti a v niektorých prípadoch sa nám zdajú ich kroky nelogické. Vidiecky turizmus, prezentácia kultúrnych tradícií a predaj tradičných výrobkov sú vhodným spôsobom ako motivovať miestne obyvateľstvo k zachovávaniu pôvodného spôsobu života a zároveň k zvyšovaniu ich životnej úrovne.

Literatúra a pramene:

- BISTA, D. B.: *People of Nepal*. Kathmandu 1967.
 HRALA, V.: *Geografie cestovního ruchu*. Praha 2002.
In Exciting Nepal [online]. 2012. [cit. 2012-09-07]. Dostupné na internete: <http://www.excitingnepal.com/nepal/>.
 KANDARI, O. P.: „Cultural Tourism“. *Tourism, Biodiversity and Sustainable Development*. Vol. 1. Delhi 2004.
 MARTÍNEK, J.: *Lexikon zemí světa*. Praha 2005.

Informátori:

- CHULDIM NABARASA - majiteľ reštaurácie Parbati v Pokhare.
 DURGA GESHE - pracovník turistickej informačnej kancelárie.
 GHODE JATRA - majiteľ hotela Namaste v Pokhare.
 LHAKPA - rodina žijúca v osade Odaregate.
 MICHEL MOREL - francúzsky obchodník žijúci 30 rokov v Nepále, zaujímajúci sa o tradičnú kultúru.
 TENSING - pastier žijúci v osade Odaregate.

Kontakt:

PhDr. Marian Žabenský, PhD.
 KMKaT FF UKF v Nitre
 Štefánikova 67
 949 74 Nitra
 E-mail: mزابensky@ukf.sk

Slow food – protiklad ponuky fast food reštaurácií

Katarína Kompasová

Kľúčové slová:

globalizácia, fast food, slow food, Archa chuti

Abstract:

The article refers to globalization and its impact on the supply catering equipment in the form of fast food restaurants. The aim is to highlight the growing trend and a strengthening of its negative consequences. The opposite of this trend is becoming increasingly popular international Slow Food movement, which by its policy of strengthening domestic suppliers and maintaining local and regional specialties.

Fast food ako súčasť globalizačného procesu. Silnejúca globalizácia v cestovnom ruchu prináša ponuku nových produktov, vznik nadnárodných spoločností, sprístupnenie vzdialených cieľových miest, či ponuku priemyselne spracovaných, štandardizovaných a unifikovaných značkových a globálnych produktov, ktoré umožňujú zníženie nákladov a vytlačujú tak z trhu malé a stredné podniky. Prejavuje sa nielen v orientácii podnikov na hodnoty, ktoré preferujú zákazníci, ale aj v starostlivosti o miestnu kultúru, kultúrne a prírodné dedičstvo, ktoré je nenahraditeľným primárnym zdrojom rozvoja cestovného ruchu a konkurenčnou výhodou na trhu.

S globalizáciou ekonomiky prichádza do jednotlivých krajín aj globalizácia kultúry, ktorá výrazne vplyva na formovanie politického, ekonomického aj spoločenskovo-kultúrneho prostredia. Vo všetkých krajinách vystupujú do popredia rovnaké spoločenské trendy a postupne znikajú odlišnosti, ktoré sú im vlastné. Vytvára sa „globálna kultúra“, ktorá sa prejavuje ako kultúra konzumnej spoločnosti. Zanikajú tradičné hodnoty, vzniká nový, univerzálny medzinárodný štýl, ktorý zasahuje správanie ľudí, módu, jazyk, a pod.¹ Takýmito globalizačnými procesmi sú ovplyvnené i gastronomické zariadenia. Jasným príkladom sú známe rýchloobslužné reštaurácie - *fast food*, ktoré sa stávajú prevládajúcou formou stravovania. Najväčším a najdynamickejšie sa rozvíjajúcim, rýchlym spôsobom stravovania sú nielen podniky, ale celé spoločnosti v štýle *fast food*, ktorých svetoznáme značky sa svojimi prepraco-

¹ UBREŽIOVÁ 2005:34–35

vanými marketingovými stratégiami denno-denne vrývajú do povedomia ľudí všetkých vekových kategórií. Klasickým príkladom takýchto zariadení sú reštaurácie *McDonald's*, *KFC (Kentucky Fried Chicken)*, alebo *Burger King*.

Podiel na rozširovaní rýchloobslužných reštaurácií majú národné gastronomické spoločnosti, ktoré pracujú na báze predaja licencie (značky, technológie, „know-how“). Na Slovensku sa nadnárodné gastronomické spoločnosti začali udomáčňovať až po roku 1989 ako symbol západnej demokracie a slobody podnikania. Likvidujú však konvenčné reštaurácie a nahrádzajú ich globálnymi štandardizovanými produktmi, ktoré zavádzajú novú kultúru do stravovania. Tu sa otvára priestor bojovníkom proti globalizácii, ktorí pokladajú zariadenia systémovej gastronómie za symbol zla – uvádzajú ho ako príklad fádnej a nechutnej stravy, ktorá likviduje národnú gastronómiu.² Narastajúcim problémom takýchto reštaurácií je, že ponúkajú jedlá, ktoré chutia všetkým na celom svete rovnako, unifikujú chuť. V dôsledku toho sa zabúda na mnohé krajové pochutiny a prisady do jedál, aj zaujímavé jedlá národnej gastronómie.³ Veď predovšetkým tie majú široké uplatnenie v prevádzkach gastronomických zariadení aj v cestovnom ruchu. Nezriedka sú primárnym motívom návštevy konkrétnej krajiny. Ponuka tradičných jedál podľa pôvodných receptúr a výrobných postupov v autentických objektoch je atraktívna pre nejedného návštevníka.

Slow food ako protiklad rýchleho stravovania. Nástrojom na zachovanie miestnej, regionálnej, či dokonca národnej gastronómie je medzinárodné hnutie *Slow food*, ktoré bojuje proti degradujúcim účinkom rýchleho stravovania typu *fast food*. Jeho cieľom je zabrániť tomu, aby zo sveta nevymizla široká paleta chutí, pričom prednosť dostávajú regionálne kuchyne, ktoré podporujú lokálne dodávateľské trhy.

S nápadom na založenie hnutia *Slow food* ako protiváhou k narastajúcej uniformovanosti gastronómie a rozrastajúcim sa reštauráciám rýchleho občerstvenia prišiel taliansky novinár a gastronóm Carlo Petrini v roku 1986. Hnutie vzniklo ako odozva na otvorenie novej pobočky *McDonald's* priamo na historickom námestí Piazza di Spagna v Ríme. Pôvodný názov hnutia bol Organizácia Agricola, ktorá sa na medzinárodnom stretnutí v Paríži v roku 1989 zmenila na hnutie *slow food*. Práve na tomto hnutí bol podpísaný Manifest *Slow Food* delegátmi pochádzajúcimi z 15 zakladajúcich krajín (Argentína, Brazília, Venezuela, Dánsko, Švédsko, Veľká Británia, Francúzsko, Švajčiarsko, Holandsko, Nemecko, Rakúsko, Maďarsko, Taliansko, Španielsko a Japonsko). Za symbol hnutia bol zvolený slimák symbolizujúci protiklad modernej doby, ktorá je uponáhľaná a plná stresu. Vďaka ulite, ktorú slimák nosí na chrbte, predstavuje aj spätosť medzi prírodou a civilizáciou, je doma kdekolvek a nikdy sa nemusí ponáhľať. Tak sa stáva odolným voči zhonu a stresu. V súčasnosti medzinárodné hnutie *Slow Food* funguje ako

nezisková organizácia so sídlom v Bra na severe Talianska a má viac ako 100 tisíc členov v 153 štátoch sveta. Neustále získava nových priaznivcov a podporovateľov. Základným motom hnutia je „chutné, čisté a spravodlivé jedlo“. Ide o to, že jedlo, ktoré jeme, by malo príjemne chutiť a malo by byť vyprodukované spôsobom, ktorý nezaťažuje životné prostredie, nespôsobuje utrpenie zvieratám a neškodí nášmu zdraviu. Podľa tohto hnutia by mali i výrobcovia jedla byť za svoju prácu spravodlivo ohodnotení. *Slow Food* má v súčasnosti množstvo aktivít, ktoré prispievajú k zjednocovaniu základnej myšlienky tohto hnutia.

Naučiť a vážiť si kultúru stolovania, chrániť a vychutnávať miestne produkty, ktoré by mohli byť odsúdené k zániku na úkor medzinárodne vyrábaných potravinárskych výrobkov a čoraz rýchlejšie sa rozvíjajúcej globálnej kultúre v podobe stravovacích zariadení *fast food*. Členovia hnutia preto presadzujú miestne produkty, domáce odrody plodín a poukazujú na dávno zabudnuté recepty.

- Každý rok viac ako 5 tisíc *Slow Food* iniciatív.
- V 100 krajinách sveta sa koná 1300 vzdelávacích aktivít zameraných na propagáciu *Slow Food* a 350 na propagáciu školských záhrad.
- Snaha o zachovanie biodiverzity prostredníctvom ekogastronómie.
- Organizovanie množstva spoločenských udalostí s možnosťou stretnúť sa s agrovýrobcami a miestnymi podnikateľmi, i ochutnávky ich produktov.
- Vydávanie medzinárodného časopisu *Slow – the International Herald of Taste and Culture* (Medzinárodný posol chuti a kultúry) v šiestich jazykových mutáciách. Časopis informuje o otázkach a novinkách hnutia (módne chuťové trendy, charakteristika miestnych špecialít, rozdiely v príprave vína, syrov, piva a iných špecialít typických pre rôzne krajiny).

Archa chuti. Prostredníctvom Archy chuti sa prezentuje 903 produktov, ktorým hrozí zánik. Ide o projekt, ktorého úlohou je spísať a tak zachrániť tradičné jedlá a potraviny. Cieľom je zjednotiť specialistov a výrobcov potravín aby zdokumentovali tradičné potravinové produkty a jedlá, používané technologické postupy i spôsoby prípravy a používanie špeciálnych pracovných pomôcok typických pri príprave týchto jedál. Produkty do Archy chuti vyberá medzinárodná komisia pozostávajúca zo zástupcov z desiatich štátov. Pri výbere sa uplatňujú viaceré kritéria, pričom hlavným z nich je, že jedlo musí mať výnimočnú chuť a musí vychádzať z miestnych tradícií. Podmienkou je i to, že rastliny a zvieratá musia pochádzať z domáceho územia, prípadne musia byť v rámci dlhšieho obdobia aklimatizované na danom území. Aj prvotné suroviny musia byť produkované na danom území a ak sa dovážajú, musí ísť o tradíciu. Ďalším kritériom je ekologická, socioekonomická a historická spojitosť jedál a potravín s daným územím a ich produkcia je možná len malými podnikmi v limitovaných množstvách.⁴

² GÚČIK – ŠÍPKOVÁ 2004: 81–82

³ GÁLIKOVÁ 2005:45–46

⁴ MARUŠKOVÁ 2007:243–247

V súčasnosti má Archa chutí viac ako 900 produktov zo 67 štátov. Jednotlivé produkty sa delia podľa typov na kategórie ako obilniny, ovocie a zelenina, syry a mliečne výrobky, ryby, mäsové výrobky, bylinky, medy, vína a tradičné spôsoby prípravy koláčov a chleba. Prím má v tomto smere Taliansko, ktoré má v Arche chutí zapísaných 408 produktov. V rámci Slovenska bola v Arche zapísaná bryndza, ktorá figuruje v kategórii syry a mliečne výrobky.⁵

Záver. Hlavným cieľom hnutia *Slow Food* je zachovať a zachrániť jedinečnosť chutí, miestne a regionálne špeciality i produkty miestnych agropodnikateľov a farmárov. Ide i o to, aby sa ľudia naučili jedlo vychutnávať, osvojili si správne stravovacie návyky a zamysleli sa nad tým, čo jedia, odkiaľ jedia a uprednostnili také jedlo, ktoré je zdraviu prospešné.

Literatúra a pramene:

Archa chuti. Dostupné na Internet: http://www.slowfoodfoundation.org/pagine/eng/arca/cerca.lasso?-id_pg=36#risultati [03. 10. 2011].

GÁLIKOVÁ, D.: *Zachovanie miestnej a národnej gastronómie ako súčasti produktu cestovného ruchu alebo slow food verzus fast food*. In: *Ekonomická revue cestovného ruchu*. Roč. 28, č. 4, 2005, s. 45-46.

GÚČIK, M. – ŠÍPKOVÁ, I.: *Globalizácia a integrácia v cestovnom ruchu*. Banská Bystrica 2004.

KOMPASOVÁ, K. – GRACE BENDEOVÁ, M.: *Jedlo ako súčasť životného štýlu*. In: *Top hotelierstvo. Information and inspirations for the hotel industry*. Roč. 5, 2012, s. 203 – 207.

MARUŠKOVÁ, J.: *Regionálna gastronómia ako súčasť produktu cestovného ruchu*. In: *Ekonomická revue cestovného ruchu*. Roč. 40, č. 4, 2007, s. 243 – 247.

UBREŽIOVÁ, I.: *Manažéri s globálnym myslením*. In: *Slovenský výber. Mesačník manažmentu obchodu*. Roč. 9, č. 9, 2005, s. 34 – 35.

Kontakt:

PhDr. Katarína Kompasová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: kkompasova@ukf.sk

Recenzia

ZÁHUMENSKÁ, L. – MOLNÁROVÁ, A. – ŠUSTEKOVÁ, I.: *Slovakia in close-up / Landeskunde der Slowakei*. Nitra 2012.

Výučba slovenských reálií v cudzom jazyku je neoddeliteľnou súčasťou jazykovej prípravy študentov Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre vzhľadom na to, že katedra pripravuje odborníkov na profesionálne uplatnenie v oblasti cestovného ruchu a kultúry. Pre pracovníka v cestovnom ruchu je dôležité, aby svoje odborné znalosti dokázal aplikovať a reprodukovať aj v inom ako materinskom jazyku. Primárnym zámerom autorov publikácie *Slovakia in close-up / Landeskunde der Slowakei* bolo vytvoriť učebné texty, ktoré by mohli byť použité na hodinách odborného cudzieho jazyka – anglického a nemeckého – na výučbu odbornej problematiky, ktorá súvisí s týmto študijným programom.

Problematika je spracovaná v rozsahu 158 strán. Publikácia je rozčlenená do 6 hlavných kapitol a každá obsahuje niekoľko ďalších podkapitol. Z obsahového hľadiska tu môžeme nájsť materiály týkajúce sa geografie, histórie, tradičnej kultúry, politického systému a vzdelávania na Slovensku, aj základné pojmy a poznatky z oblasti cestovného ruchu. Jednotlivé témy sú prehľadne a komplexne spracované. Publikácia by pôsobila ešte komplexnejšie, pokiaľ by popri spomínaných témach obsahovala aj kapitolu hospodárstvo a ekonomika Slovenska.

Tematické zameranie publikácie je podmienené účelu, s ktorým bola koncipovaná. Je vytvorená špeciálne pre katedru manažmentu kultúry a turizmu, pretože okrem histórie a geografie Slovenska sa venuje aj tradičnej kultúre, stravovaniu, tradičnej architektúre, folklórnym festivalom a pod. – t.j. témam špecifickým pre študijný odbor riadenie kultúry a turizmu.

Trochu nekoherentne na mňa pôsobí zaradenie kapitoly o cestovnom ruchu. Je pravdou, že katedra manažmentu kultúry a turizmu sa venuje aj cestovnému ruchu, avšak názov publikácie naznačuje, že sa jedná o učebné texty týkajúce sa reálií Slovenska. Kapitola o cestovnom ruchu obsahuje definície základných pojmov, históriu, formy a druhy cestovného ruchu a pod., ktoré však majú všeobecný charakter a nevzťahujú sa na špecifiká Slovenska. I napriek tomu, aj tieto texty môžu byť využité na hodinách odborného cudzieho jazyka.

⁵ ARCHA chuti 2011 : http://www.slowfoodfoundation.org/pagine/eng/arca/cerca.lasso?-id_pg=36#risultati

Publikácia je vhodne doplnená fotografickým materiálom, ktorý ilustruje spracovávanú tematiku a zároveň spesťuje textové časti učebných textov.

Z didaktického hľadiska sú tieto učebné texty spracované dobre. Každá z kapitol je ukončená prekladovým slovníkom, obsahujúcim základné pojmy a náročnejšie výrazy z prechádzajúcej kapitoly. Slovník pomôže študentom najmä pri samostatnom štúdiu jednotlivých kapitol a zameria ich pozornosť na najdôležitejšie lexikálne jednotky. Kladne hodnotím umiestnenie slovníka za každou kapitolou, čím je slovná zásoba rozčlenená podľa tematických okruhov a môže byť využitá aj nezávisle od textu.

Okrem textov publikácia obsahuje množstvo cvičení a úloh, ktoré sú rôznorodo a pestro skoncipované. Niektoré z cvičení sú zamerané na pochopenie textu, iné na rozvoj slovnej zásoby alebo gramatiky. Jednotlivé cvičenia pomáhajú rozvíjať základné jazykové zručnosti študentov ako sú hovorenie, písanie a čítanie, pričom forma cvičení a úloh sa neustále obmieňa.

Na záver možno konštatovať, že uvedená publikácia sa môže stať dobrou učebnou pomôckou nielen pre študentov Katedry manažmentu kultúry a turizmu, pretože prináša vecne a komplexne spracovaný materiál o Slovensku v cudzom jazyku a okrem toho prostredníctvom cvičení a úloh pomáha rozvíjať jednotlivé jazykové zručnosti.

Jana Hučková

Recenzia

KOVÁČOVÁ, A. – TUŠKOVÁ, T. – UHRINOVÁ, A. (zost.): *Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši-Šáre*. Békešská Čaba 2011.

Hoci slovenský element tvorí v súčasnosti zhruba len čosi menej než 1% obyvateľstva Maďarskej republiky, otázka miery pretrvávania, transformácie, resp. vývoja jeho etnického povedomia a s ním súvisiaceho súboru javov tradičnej kultúry a každodennosti v majoritnom prostredí ostáva stále mimoriadne aktuálnou témou pre etnológov, sociológov, ja-

zykovedcov a pod. Popri regiónoch v Maďarsku výraznejšie osídlených Slovákmi (oblasti s centrami v Békešskej Čabe či Slovenskom Komlóši), nachádzame dodnes slovenské enklávy v hraničných oblastiach Maďarska a Slovenska - najmä v Peštianskej, Novohradskej a Boršodsko-Abovsko-Zemplínskej župe.

V kontexte etnografických výskumov spôsobu života Slovákov v Maďarsku, etnologických bádání v oblasti etnicity, či špecificky zameraných etnomuzikologických a etnochorologických výskumov rezonujú mená viacerých bádateľov (z etnografov možno spomenúť O. Krupu či A. Divičanovú, ktorých práce patria k východiskovej literatúre). K výraznému inštitucionálnemu posilneniu terénnych výskumov, koncepcne orientovaných práve na zber rôznorodého materiálu v prostredí slovenskej národnostnej menšiny, došlo v 90. rokoch minulého storočia. V roku 1990 založil Zväz Slovákov v Maďarsku Slovenský výskumný ústav so sídlom v Békešskej Čabe. Od roku 2001 pôsobí v rámci Celoštátnej slovenskej samosprávy pod názvom Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku (VÚSM).

Okrem mimoriadne intenzívnej výchovno-vzdelávacej, archivačnej a popularizačnej činnosti patrí medzi jeho prioritné aktivity výskum. Osobitou formou jeho realizácie je organizovanie tzv. výskumných táborov - niekoľko dní trvajúcich výskumných pobytov zahraničných aj domácich odborníkov v jednej, vopred vybranej lokalite (spočiatku každoročne, od roku 2006 každý druhý rok). Aj zásluhou reprezentantov Dabaša (maď. Dabas), resp. jeho mestskej časti Šára (maď. Sára), sa v dňoch 26. júna – 1. 7. 2011 konal kolektívny výskumný pobyt 25 odborníkov z rôznych maďarských a slovenských vedecko-výskumných a vedecko-pedagogických inštitúcií. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre bola reprezentovaná pracovníkmi Katedry manažmentu kultúry a turizmu Filozofickej fakulty. Nebol to prvý výskumný počín v tejto mestskej časti, pôvodne samostatnej obci. Ako v úvodnom predhovore informuje A. Kováčová, riaditeľka VÚSM (str. 9 – 10), už v 80. rokoch boli v lokalite realizované dva podobné, avšak inými cieľmi motivované, etnografické zbory. Výsledky posledného letného výskumného tábora prezentuje kolektívna materiálová monografia *Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši-Šáre* (Békešská Čaba, 2011)¹.

Vzhľadom na relatívne veľký počet zúčastnených odborníkov júnového tábora je aj počet jednotlivých príspevkov pomerne bohatý. Veľká variabilita charakterizuje tiež ich

¹ Mesto Dabaš s metskou časťou Šára sa nachádza približne 40 km juhovýchodne od Budapešti (v Peštianskej župe). Šára bola pôvodne samostatnou osadou, k Dabašu bola spolu s Dónom pripojená v roku 1966. Pomer počtu ich obyvateľov sa podľa sčítania v roku 2001 pohyboval v pomere 11800 v ostatných častiach Dabaša ku 4000 obyvateľom Šáry. K slovenskej národnosti sa vo výskumnej lokalite prihlásilo 299 osôb, po slovensky hovorilo 820 osôb (Kazík – Tušková – Uhrinová, s. 98). V súčasnosti je tento pomer upravený v prospech počtu Šáranov. Slovenskí kolonisti oblasť dosídlili po ústupe Turkov v 17. storočí. Pochádzali najmä z južných oblastí stredného a zo západného Slovenska. V lokalite vysoko prevažuje katolícke vierovyznanie.

obsahové zameranie. Za ťažiskovú možno v tomto zmysle považovať problematiku jazyka a jeho nárečových foriem a otázky týkajúce sa formovania a vývoja etnicity v lokalite. V monografii však našli svoje miesto aj témy súvisiace s obyčajovými tradíciami, tradičnou piesňovou a tanečnou kultúrou. Všetkých 20 príspevkov je podľa obsahu rozdelených do piatich samostatných sekcií (okrem úvodných prednášok sú to časti s názvami: *Z histórie obce, Jazyk a školstvo, Duchovná kultúra, Kultúrna a historická geografia*). Kľúčovú časť s príspevkami završujú edičné poznámky, z pohľadu ďalšieho intenzívnejšieho výskumu veľmi užitočná bibliografia prác o Dabaši-Šáre a Peštianskej župe a v závere zoznam informátorov a zainteresovaných osôb.

Po úvodných slovách A. Kováčovej v slovenskom a maďarskom jazyku nasledujú v monografii tri *Úvodné prednášky*, ktoré odznali na slávnostnom otvorení národopisného tábora. V prvej vedúca Katedry slovanskej filológie Univerzity Eötvösa Loránda, M. Žiláková útržkovito a vecne predstavuje výťah zo svojej rozsiahlejšej štúdie (2004) o lokálnom dialekte slovenských Šáranov, dokladajúc ich západoslovenský a stredoslovenský pôvod. Pre etnografický výskum zaujímavejšie premisy a závery, týkajúce sa etnického a jazykového vývoja, predstavuje na nasledujúcich dvoch stranách v samostatnej časti (možno však skôr hovoriť o akýchsi poznámkach, resp. osnove prednášky, než o odbornom článku väčšieho rozsahu). Vybrané aspekty parcelácie, foriem výmeru a územného vymedzovania intra a extravilánu obce, vychádzajúc z listín 18. a 19. storočia, predstavuje G. Kocsis, vedúci Katedry národopisu z tej istej univerzity. Úvodnú časť monografie završuje opäť A. Kováčová, tentoraz zaujímavou analýzou historických písomností „maďarského štátneho komisára pre veci Slovákov v Maďarsku“, Adolfa Pechányu, z prvej tretiny 20. storočia. Cez prizmu historických záznamov sa v príspevku (okrem všeobecnejšieho predstavenia života a úradníckej/agitačnej činnosti A. Pechányu) pokúša dešifrovať úroveň a mieru aktívneho používania slovenského jazyka v Šáre, čím dopĺňa údaje využiteľné pri dotváraní obrazu etnického vývoja medzivojnového obdobia.

Povoynové osudy Slovákov v Šáre mapuje príspevok M. Paríkovej a J. Kerekrétovej. Ťažiskom ich skúmania bol dopad Dohody o výmene obyvateľstva z roku 1946 na zmeny v demografickej štruktúre lokality. Svoj výskum tiež zamerali na poznávanie príbuzenských a spoločenských väzieb medzi Šáranmi a obyvateľmi žijúcimi na Slovensku (konkrétne v obci Kalinkovo pri Bratislave, kde žijú reemigranti zo Šáry).

Jednu z najrozsiahlejších častí monografie tvoria príspevky venované otázkam jazyka a lokálneho nárečia. K. Balleková predstavuje citácie a krátke slovné spojenia z verbálneho prejavu obyvateľov obce s dôrazom na vybrané frazeologické jednotky, škoda že bez hlbšej analýzy. Pomerne zasvätený príspevok F. Vörösa, venovaný priezviskám slovenského pôvodu, ich vzťahu k maďarským, frekvencii rozšírenia a etymológii dopĺňa a rozširuje relatívne podrobná sonda s bohatým materiálom M. Kazíka, T. Tuškovej a A. Uhrinovej, v ktorej sa zamerali „na živé osobné mená

jednotlivcov, mená rodín a mená domov“ (str. 71). Závery oboch príspevkov predstavujú solídny základ pre pokračujúci, sústredenejší výskum. Tí istí autori pokračujú analýzou hypokristík a završujú tak svoj okruh výskumných tém v lokalite. Sekciu venovanú jazyku dopĺňa v závere príspevok P. Pečeňu, v ktorom pomerne angažovane predstavuje aktuálnu situáciu v oblasti výučby slovenského jazyka v Šáre. Pri nazeraní na skúmané javy neobišiel širšie kontexty menšinového školstva v tesnej nadväznosti na otázky etnickej identity a iné, úzko súvisiace možné determinanty.

Osem príspevkov tvorí obsah druhej ťažiskovej časti materiálnej monografie venovanej duchovnej kultúre. Obsahom reflektujú výskum sociálnej kultúry, etnicity a folklórnych prejavov. Prvý tematický okruh reprezentujú diela Z. Škovierovej, A. Kováčovej a V. Sedlákovej. Materiálovo bohatý a zaujímavý príspevok Z. Škovierovej približuje vzťahy rôznych sociálnych skupín obyvateľstva najmä cez prizmu príbuzenskej, susedskej a iných foriem výpomoci. Ťažiskom výskumu A. Kováčovej v tejto sfére bádania boli rôznorodé, v príspevku kategorizované situácie spoločenského stretávania sa obyvateľov obce, čím sa čitateľovi rozširuje obraz o každodennom živote Šáranov. V. Sedláková ho ďalej dopĺňa o obradový aspekt cestou charakterizácie štruktúry a špecifik vybraných elementov rodinného a výročného cyklu. Zástupcovia Katedry manažmentu a turizmu UKF v Nitre sa venovali „svojím témam“ – otázkam akulturácie, kolektívnej pamäti a etnického vedomia obyvateľov. J. Čukan sa zamerl na zaujímavý fenomén – medzilokálne kontakty a ich dopad na etnické vedomie Slovákov. Takto koncipované príspevky sú veľmi nápomocné pre pochopenie významných spoločenských procesov determinujúcich mnohé aspekty lokálnej kultúry. Výsledok širokospektrálneho výskumu vybraných akulturačných faktorov prezentuje príspevok B. Michalíka. Cestu viacúrovňového výskumu, sledujúc otázky budovania a uchovávaní kolektívnej pamäti, zvolil L. Lenovský. Etnomuzikologička E. Krekovičová sa zamerla na vokálnu tradíciu, pričom svoj výskum zamerla predovšetkým na špecifický a z etnomuzikologického hľadiska pomerne špecifický žáner duchovnej piesne, vyžadujúci si osobité metódy skúmania a práce s pramenným materiálom. Pre etnomuzikológov a etnochoreológov je cenný tiež príspevok K. Királyovej, predstavujúci tanečnú kultúru. Obohacujúci a metodologicky inšpiratívny je výskumný záber a obsahová bohatosť príspevku, ktorá nezahrňuje len opis tradičných, ale aj scénických foriem tanca a s nimi súvisiacich tanečných príležitostí.

Do sféry výskumu humánnej geografie spadajú príspevky R. Kustárovej a P. Chrastinu spolu s M. Boltižiarom, ktoré súčasne uzatvárajú obsah zborníka.

Relatívne obmedzený čas, ktorý mali zúčastnení odborníci možnosť stráviť v lokalite, prirodzene neumožňoval sústredenejší výskum a hĺbkovú analýzu javov. Z tohto pohľadu vyznievali niektoré príspevky neúplne, samoúčelne. Ako však A. Kováčová podotýka hneď v úvode, autori nemali ambíciu vytvoriť súbor štúdií pre účely zostavenia všeobecnej monografie. Prvoradou úlohou

bolo zozbierať za vymedzených podmienok maximum možných etnografických, sociologických a iných údajov, využiteľných pre ďalšiu bádateľskú činnosť, významne tiež dopĺňajúcich komparatívny materiál o (tradičnej) kultúre Slovákov v Maďarsku. Z tohto pohľadu možno vidieť veľké opodstatnenie podobných – materiálových – publikačných výstupov. Zborník príspevkov „ku kultúre a spôsobu života v Dabaši-Šáre“, zostavený A. Kováčovou, T. Tuškovou a A. Uhrinovou tak významne rozširuje pozoruhodný rad publikácií, ktorým Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku prispieva k bádaniu o živote Slovákov v Maďarsku. V neposlednom rade možno zmysel podobných projektov vidieť v tom, že konfrontujú odbornú činnosť a do istej miery stimulujú akademickú spoluprácu zúčastnených inštitúcií a ich zástupcov, čo je v súčasnosti nenahraditeľná, pre konštruktívne riešenie metodologických a iných otázok etnologickeho výskumu mimoriadne žiadúce.

Jana Ambrózová

Recenzia

RÁCOVÁ, K.: Trenčín pohľadom Mateja Bela.
Nitra 2012.

Matej Bel patrí k najvýznamnejším osobnostiam Uhorska 18. storočia. Jeho rozsiahle celoživotné dielo je významným príspevkom pre vedu u nás aj v zahraničí. Bel bol po svojej smrti nazvaný veľkou ozdobou Uhorska, čo svedčí o vážnosti jeho postavenia. Dosiahol významné vedecké úspechy. Bol zvolený za člena londýnskej Royal Society, berlínskej Akademie der Wissenschaften a jenskej Latinkej učenej spoločnosti. Pozornosť venoval početným vedeckým otázkam.

Je azda najznámejším polyhistorom, pochádzajúcim zo Slovenska. Vzdelanie, ktoré dosiahol, bolo všestranné a na svoju dobu výnimočné. Zameriaval sa na štúdium filozofie, umenia, teológie, prírodných vied, jazykov a ďalších vedných odborov. Bel patril medzi iniciátorov vydávania tlačných novín *Nova Posoniensia* (Bratislavské novosti), ktoré boli prvými pravidelne vychádzajúcimi novinami v Uhor-

sku. Snažil sa aj o reformu školského systému v Uhorsku. Upriamil sa najmä na výučbu latinského jazyka. Vo vzdelávacom procese zaviedol efektívnosť a postupovanie od menej náročných učív k zložitejším. Výsledkom jeho didaktickej práce bolo, že už v predposlednom ročníku štúdia na Evanjelickom lýceu v Bratislave, kde pôsobil, sa vyučovalo a komunikovalo iba po latinsky.

Bel sa nevenoval len výučbe. Svoje vedomosti a skúsenosti uplatnil aj v troch učebniciach latinčiny. Okrem nich publikoval aj knihy zamerané na výučbu nemeckého a maďarského jazyka, určené samoukom. Jeho učebnica geografie Uhorska bola využívaná ešte dlho po jeho smrti. Pripravil tiež preklady Biblie a náboženských kníh. Najvýznamnejšia a najznámejšia Belova práca je dielo *Notitia Hungariae novae historico-geographica* (Historicko-zemepisné vedomosti o novom Uhorsku).

Notície vzišli z celoživotného vedeckého úsilia Mateja Bela a ďalších bádateľov. Jeho najbližšími spolupracovníkmi boli geometer a kartograf Samuel Mikovín, Belov žiak Ján Matolay a geograf a historik Ján Tomka-Sásky. Bel s nimi získal veľké množstvo informácií o jednotlivých stoliciach a časť ich práce sa podarilo vydať v štyroch zväzkoch. Poskytujú dobové informácie o veľkej časti územia dnešného Slovenska. Notície sú významným a unikátnym vedeckým zdrojom informácií o dejinách, geografii, národnostnom zložení, tradíciách a ďalších cenných poznatkoch o Uhorsku.

Cieľom predkladanej monografie Kataríny Rácovej, ktorá bola vydaná Univerzitou Konštantína Filozofa v Nitre, je predstavenie Notícií Trenčianskej stolice, ich koncepcie a obsahu vybraných častí. Publikácia je rozdelená do štyroch kapitol. V úvode autorka opisuje svoj výskum, štruktúru práce a dôvody, ktoré ju viedli k vypracovaniu monografie. V prvej kapitole sa zameriava na Belov život a jeho dielo. Vzhľadom na fakt, že Bel patrí medzi významné osobnosti pochádzajúce z územia dnešného Slovenska a jeho tvorbu môžeme nazvať dôležitou časťou kultúrneho dedičstva nášho národa, je spomenutá kapitola nevyhnutná a dôležitá. Bez stručného exkurzu do Belovho diela by sme ho chápali zložitejšie. Autorka následne predkladá kapitolu Všeobecná charakteristika Notícií, v ktorej sa venuje problematike vydávania Notícií, zámerom, ktoré Bela priviedli k vytvoreniu spomenutých prác a opisu publikácií, ktoré im predchádzali. V tretej kapitole sa autorka zameriava na stručnú charakteristiku Notícií Trenčianskej stolice, objasňuje ich štruktúru a venuje pozornosť jestvujúcim verziám ich rukopisu. Štvrtá kapitola monografie je nazvaná Matej Bel: Notície Trenčianskej stolice (Preklad a komentáre k paragrafom). Je nosnou časťou recenzovanej publikácie. Obsahovo sa zameriava na dejiny Trenčína od doby rímskej až do Belovej súčasnosti. Delená je na 28 Belových paragrafov z „odseku“ s názvom *O slobodnom kráľovskom meste Trenčín* a 6 paragrafov „odseku“ *O hradoch Stredného slúžnovského okresu Trenčianskej stolice*. K spomenutým paragrafom autorka podáva bližšie vysvetľujúci

komentár, doplňujúce informácie, prípadne vedecké korekcie Belových tvrdení. Publikácia je zakončená záverom.

Vydanie predmetnej monografie možno bez pochyb hodnotiť kladne. Autorka pracovala s archívnymi materiálmi v latinskom jazyku a v preklade sa snažila zachovať autenticnosť Belovho štýlu písania so zreteľom na súčasného čitateľa. Kvôli lepšiemu prehľadu o Belovom spôsobe písania a úpravy diela, mohla autorka na záver práce zaradiť obrazovú prílohu, v ktorej by uverejnila dokumentačný obrázok originálu Belových Notícií. Monografia bude adekvátnym zdrojom informácií pre všetkých čitateľov, ktorých zaujíma osoba Mateja Bela a jeho dielo. Bude aj vhodným študijným materiálom pre študentov histórie, kulturológie a príbuzných vedných disciplín, ktorí z nej môžu získať informácie o Trenčíne, jeho dejinách, ako aj o metodológii vedeckých diel v minulosti.

Marcel Mudrák

Interní doktorandi Katedry manažmentu kultúry a turizmu obhajovali dizertačné práce

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.

Dňa 23. augusta 2012 sa na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre konali obhajoby dizertačných prác interných doktorandov študijného odboru 3-2-1 kulturológia. Svoje práce predstavili doktorandi, dnes už absolventi doktorandského štúdia, PhDr. Michala Dubská, PhD., PhDr. Roman Zima, PhD., PhDr. Bc. Barbara Pavlíková, PhD., PhDr. Marián Žabenský, PhD. Komisiu tvorili Dr.h.c. PhDr. Miroslav Sopoliga, DrSc., vedecký pracovník a riaditeľ SNM – Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku, Prof. PhDr. Dalimír Hajko, DrSc., z Katedry kulturológie FF UKF v Nitre a predseda štátnicovej komisie, doc. Ing. Artan Qineti, PhD., politológ a ekonóm z SPU v Nitre, Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc., doc. PhDr. Marwan Al-Absi, PhD. doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD. a doc. PhDr. Ivana Šusteková, PhD., z Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre.

Manažment a marketing kultúry bol hlavným predmetom prác PhDr. Michaly Dubskej a PhDr. Romana Zimu, ktorí boli vedení školiteľom doc. PhDr. Ladislavom Lenovským, PhD.

PhDr. Michala Dubská, PhD., obhajovala dizertačnú prácu Manažment využívania kultúrneho dedičstva. Dizertačná práca skúma problematiku optimálneho a udržateľného manažmentu využívania obsahu kultúrneho dedičstva, najmä v prostredí cestovného ruchu. Skúma interakciu kultúrneho dedičstva a cestovného ruchu, ich vzájomné paralely, benefity, spoločné a diferenciálne rysy. Kultúrne zdroje

chápe ako inovatívne nástroje rozvoja sociálno-ekonomických a sociálno-kultúrnych vzťahov.

Dizertačná práca PhDr. Romana Zimu, PhD. sa zaoberá aktuálnymi otázkami marketingovej komunikácie s akcentom na kultúrne dedičstvo. Práca analyzuje teoretické východiská marketingovej komunikácie a aplikuje ich na kultúrne inštitúcie a pamiatky. Prínosným výstupom dizertačnej práce je návrh koncepcie efektívnejšieho využívania nástrojov marketingového komunikačného mixu prostredníctvom modelu jednotnej marketingovej komunikácie pre lokality svetového kultúrneho dedičstva na Slovensku.

PhDr. Marián Žabenský, PhD., vedený doc. RNDr. Petrom Chrastinom, PhD., sa zameriaval na vývoj a zmeny kultúrnej krajiny. Práca sa zaoberá problematikou prírodného a kultúrneho dedičstva a jeho synergiou s prírodnou a kultúrnou krajinou. Na základe analýzy prístupov k výskumu kultúrnej krajiny rôznych vedných disciplín autor navrhol metodológiu výskumu kultúrnej krajiny aplikovateľnú v podmienkach kulturológie.

PhDr. Bc. Barbara Pavlíková, PhD., obhajovala dizertačnú prácu Kultúrna politika integrovanej Európy, ktorú pripravila pod vedením doc. PhDr. Ivany Šustekovej, PhD. Predmetom jej záujmu bola problematika integrácie kultúry na európskej úrovni. Analyzovala vývoj právnej úpravy správy kultúry na európskej úrovni, predstavila inštitúcie, do pôsobnosti ktorých patrí na úrovni Európskej únie kultúrna agenda, predstavila aktivity, ktoré Únia vyvíja v tejto oblasti a programy, v rámci ktorých sú členským štátom poskytované finančné príspevky. Prínosom práce je vytvorenie modelu európskej kultúrnej politiky, v akej by v budúcnosti mohla predstavovať potenciálnu súčasť primárneho práva Európskej únie.

Dizertačné práce sú interdisciplinárneho charakteru a majú dostatočný teoretický, empirický a metodologický rámec. Všetky sú prínosné, s reálnou možnosťou aplikácie v spoločenskej praxi. Naznačujú možnosti ďalšieho výskumu a rozpracovávaní vybraných problémov. Okrem výborných výsledkov vo vedecko-výskumnej oblasti, adekvátnych komunikačných a prezentačných zručností, doktorandi preukázali adekvátnu schopnosť samostatnej práce, kritického prístupu a tvorivej invencie. Komisia ocenila širokospektrálne aktivity doktorandov, vrátane ich pedagogických a publikačných výstupov. Úroveň obhajob bola prinajmenšom porovnateľná s prezentáciami v rámci získavania vyšších stupňov vedeckých a pedagogických hodností.

Svetový deň turizmu

Lucia Mészárosová – Lucia Herdová – Filip Štrbka

Oslavy Svetového dňa turizmu sa stali v Nitre tradíciou. Podujatie zorganizovali študenti Katedry manažmentu kultúry a turizmu Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína

Svetový deň turizmu 2012

Zdroj: Jana Sikhartová 2012

Filozofa v Nitre už siedmy raz. Aj tento rok sa oslavy uskutočnili koncom septembra, v stredu 26., na pôde univerzity, Triede A. Hlinku 1, v miestnosti P6. Do projektu sa zapojili nielen študenti katedry, ale podobne ako minulý rok, aj rôzni cestovatelia a subjekty cestovného ruchu (napr. BUBO Travel Agency a NISYS).

V tento deň si ľudia na celom svete pripomínajú význam cestovného ruchu pre spoločnosť. Dátum bol stanovený Svetovou turistickou organizáciou (World Tourism Organization) na 27. septembra ako symbol ukončenia letnej turistickej sezóny na severnej pologuli a jej otvorenia na južnej. Hlavným poslaním projektu je priblížiť kultúru, mentalitu a špecifiká vlastnej krajiny i nezvyčajných destinácií širokej verejnosti a motivovať ľudí k cestovaniu.

Svetový deň turizmu 2012

Zdroj: Jana Sikhartová 2012

Oslavy Svetového dňa turizmu na UKF v Nitre sa aj tento rok realizovali v podobe prezentácií, prednášok cestovateľov a výstavy, počas ktorých si každý návštevník prišiel na svoje. Novinkou tohtoročného programu bola aj súťaž o najkrajšiu fotografiu z ciest, do ktorej sa mohol zapojiť každý. O víťazovi rozhodli návštevníci formou hlasovacích lístkov a odborná porota zložená z pedagógov katedry, profesionálnych fotografů, sponzorov a hostí. Súčasťou programu bolo premietanie cestopisného filmu „Exotika, ako ju nepoznáme“, prezentácie pedagógov a ďalších cestovateľov. Vyvrcholením programu bola aj tento rok beseda s cestovateľom a zakladateľom BUBO Travel Agency Ľubošom Fellnerom, ktorý sa podelil o svoje skúsenosti z expedícií a program spestril aj sprievodca BUBO Travel Agency, Jozef Zelizňák, ktorý motivoval potenciálnych budúcich sprievodcov k výberu tohto povolania.

Na oslavách svetového dňa turizmu bolo 623 zaregistrovaných účastníkov. Medzi divákmi sedeli nielen študenti z oboch nitrianskych univerzít, ale aj žiaci Strednej odbornej školy - Polytechnickej z Nítry a zo Súkromnej strednej odbornej školy z Topoľčian. 63% zúčastnených prišlo na podujatie prvýkrát, zároveň sa zvýšil počet tých, ktorí navštívili podujatie už v minulosti. Dúfame, že táto, už tradícia, bude aj naďalej pokračovať a Svetový deň turizmu na UKF v Nitre nás každý nasledujúci rok obohatí, aj pobaví, prostredníctvom zaujímavých filmov a skúsených cestovateľov.

*(autori sú študentmi 2. ročníka
magisterského štúdia KMKaT)*

Marketing kultúrneho dedičstva v kontexte konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu

Jana Moravčíková – Veronika Nováková –
Barbora Predanociová

Dňa 28. septembra 2012 sa pri príležitosti osláv Svetového dňa turizmu konala v rokovacej sále Župného domu v Nitre konferencia s medzinárodnou účasťou Marketing kultúrneho dedičstva v kontexte konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu. Podujatie bolo organizované pod záštitou predsedu Nitrianskeho samosprávneho kraja doc. Ing. Milana Belicu, PhD. a rektora Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre prof. RNDr. Libora Vozára, CSc. Cieľom konferencie bolo poukázať na dôležitosť marketingu kultúrneho dedičstva ako nástroja na riešenie makroekonomických dôsledkov aktuálnej ekonomicko-sociálnej situácie.

Konferencia

Zdroj: Michala Dubská 2012

Konferenciu otvorili svojimi slávnostnými príhovormi doc. Ing. Milan Belica, PhD. a doc. PaedDr. Marcela Verešová, PhD., prarektorka pre celoživotné vzdelávanie (v zastúpení rektora UKF v Nitre). Zdôraznili potrebu zlepšenia a zveľaďovania cestovného ruchu i prostredníctvom zaťažovania už existujúcich organizovaných kultúrnych podujatí.

Prvý príspevok s názvom Kultúrne dedičstvo – cestovný ruch – konkurencieschopnosť predstavil PhDr. Boris Michalík, PhD. z Katedry manažmentu kultúry a turizmu Filozofickej fakulty UKF v Nitre, v ktorom so spoluautorom, prof. PhDr. Jaroslavom Čukanom, CSc., poukázali na kultúrne dedičstvo – významný ukazovateľ socio-ekonomickej vyspelosti štátu. Ako kľúčovú cestu k úspechu v oblasti cestovného ruchu zdôraznili kooperáciu miestnych aktérov cestovného ruchu a prílev nového kvalifikovaného ľudského potenciálu. Kultúrne podujatia, predstavujúce jeden z rozhodujúcich zdrojov atraktivity nitrianskeho regiónu a motivačný faktor pre domácich i zahraničných návštevníkov, prezentovala PaedDr. Ivona Fraňová vo svojom vystúpení Kultúrne podujatia ako produkt cestovného ruchu. Do popredia kládla originalitu novovznikajúcich kultúrnych podujatí ako produktov cestovného ruchu, načrtla otázku financovania a prirodzených partnerstiev v oblasti cestovného ruchu. Možnosti využitia Nitrianskeho hradu - národnej kultúrnej pamiatky ako produktu cestovného ruchu (s akcentom na náboženskú funkciu hradu) prezentovala Mgr. Veronika Pleštinská. Predstavila zrealizované projekty a načrtla plány budúceho vývoja, ktoré prispievajú nielen k zvýšeniu návštevnosti, ale komplexného zhodnotenia uvedenej kultúrnej pamiatky.

Konferencia

Zdroj: Michala Dubskej 2012

Druhú časť konferencie otvoril Mgr. Pavol Ferčák z Odboru kultúry Mestského úradu v Nitre, v ktorom sa venoval kultúrnemu podujatiu Nitra, milá Nitra a predstavil plánované aktivity na národnej a regionálnej úrovni súvisiace s 1150. výročím príchodu Cyrila a Metoda. Mgr. Alžbeta Sádovská z Regionálneho osvetového strediska v Leviciach sa zamerala na tvorbu kultúrnych podujatí v levickom okrese, so zámerom zvýšiť atraktivnosť a návštevnosť regiónu. Ing. Vladimír Dolejský, PhD., prezentoval projekt vytvorenia geoparku Vysočina ako vhodného miesta pre rozvoj geoturizmu, kde sa prelínajú geologické, kultúrne a ekologické zaujímavosti spolu s historickými pamiatkami. Priblížil marketingový plán a spoluprácu s miestnym obyvateľstvom, ktorá je nevyhnutná pre rozvoj skúmanej oblasti.

Po slávnostnom obede pokračovala konferencia príspevkom Mgr. Silvie Eliašovej, PhD., ktorá považuje múzejný marketing za strategickú a neoddeliteľnú súčasť fungovania múzeí. Poukázala na potrebu zatraktívnenia muzeálnych inštitúcií a predstavila ich ako produkty cestovného ruchu

určené pre širokú verejnosť. Príspevok doc. PhDr. Ladislava Lenovského, PhD. a PhDr. Michala Dubskej, PhD. sa zamerával na významné postavenie mikroregiónu pri rozvoji cestovného ruchu. Na konkrétnych príkladoch poukázali na participáciu Katedry manažmentu kultúry a turizmu na rozvoji mikroregiónov Biely kameň a Trábecko. Mgr. Miroslav Palárik, PhD. z Katedry histórie FF UKF v Nitre a Mgr. Silvia Eliašová, PhD. z Katedry muzeológie FF UKF v Nitre vo svojom príspevku prezentovali problematiku múzeí, pričom vyzdvihli kultúrne odkazy, adresované všetkým vekovým skupinám a poukázali na potrebu skvalitnenia a rozširovania služieb múzejných inštitúcií.

PhDr. Michal Kurpaš, PhD. z Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre vo svojom príspevku sledoval kultúrne dedičstvo a cestovný ruch v kontexte riadenia. Manažment kultúry a destinačný manažment by mali fungovať synchronizovane a navzájom spolupracovať. Dôležitosť marketingovej komunikácie, kooperácie jednotlivých subjektov a existencie koordinačnej jednotky pri dosahovaní strategických cieľov v kultúre zdôraznil PhDr. Roman Zima, PhD., z tej istej katedry. PhDr. Katarína Kompasová, PhD. vo svojom príspevku vyzdvihla tradičnú stravu ako významný faktor konkurencieschopnosti na súčasnom trhu cestovného ruchu, ktorá je jednou z možností regionálneho rozvoja.

Výstupom z podujatia je rovnomenný, recenzovaný zborník príspevkov na CD s ISBN. Na 123 stranách obsahuje príspevky všetkých prezentujúcich. Editorsky ho spracoval Boris Michalík a je k dispozícii na Úrade Nitrianskeho samosprávneho kraja aj na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre.

Konferencia vytvorila priestor na otvorený dialóg medzi akademickými a kultúrnymi organizáciami v Nitrianskom samosprávnom kraji. Prezentácie si prišli vypočuť aj predstavitelia viacerých kultúrnych inštitúcií (múzeá, knižnice, osvetové centrá) a samosprávy, ktorí sa aktívne zapájali do diskusie. Prezentované príspevky nielen zaujali, ale vyvolali aktívnu diskusiu, výmenu poznatkov, i prezentáciu nie vždy súhlasných postojov zúčastnených diskutujúcich. Na základe toho možno konštatovať, že zámer organizátorov sa vydaril a ciele konferencie boli splnené.

*(autorky sú študentkami 1. ročníka
magisterského štúdia MKKaT)*

Slovakia in Close-up, Landeskunde der Slowakei – nové učebnice

Lucia Záhumenská

Katedra manažmentu kultúry a turizmu sa špecializuje na viaceré oblasti. Súčasťou jej študijných programov je štúdium geografie, histórie, kultúry, cestovného ruchu, ma-

nažmentu, a iných spoločenskovedných i ekonomických disciplín. Táto skutočnosť podmieňuje aj charakter a obsah výučby cudzích jazykov. Učebné texty v anglickom jazyku *Slovakia in Close-up* a v nemeckom jazyku *Landeskunde der Slowakei* boli vytvorené práve pre účely výučby slovenských reálií v cudzích jazykoch na tejto katedre. Jej absolventi by mali byť schopní aktívne používať primárne študovaný cudzí jazyk v cestovnom ruchu, v kultúrnych inštitúciách, ako aj v bežných komunikačných situáciách. Z tohto dôvodu sú texty tematicky prepojené so študijným programom, aby boli využiteľné v budúcom povolani študentov.

Učebné texty dopĺňajú (a čiastočne nahrádzajú) staršie publikácie vydané Katedrou manažmentu kultúry a turizmu – *Slovakia – Life and Culture*, resp. *Slowakei – Leben und Kultur*. Nové texty v dvoch jazykových mutáciách nie sú identické, nakoľko každý jazyk má svoje morfológické, sémantické i lexikologické špecifiká, no obe publikácie sú komplexnou, interdisciplinárnou syntézou slovenských reálií a zároveň cvičebnicou vybraných lingvistických javov anglického a nemeckého jazyka. Predstavujú zdroj informácií pre vzdelávací proces (predovšetkým na univerzitnom stupni štúdia). Rovnako sú však využiteľné aj v spoločenskej praxi – či už ako prostriedok propagácie Slovenska, alebo ako informačná databáza pre cestovné agentúry a iné subjekty vykonávajúce svoje aktivity v oblasti kultúry a turizmu.

Dôvodom vydania uvedených publikácií je nedostatok študijnej literatúry príslušného zamerania na Slovensku, ktorá by spájala faktografické informácie s rozvojom komunikačných zručností študentov. Cieľom autoriek bolo zostaviť a vydať odborný materiál z oblasti manažmentu kultúry a turizmu, ktorý môže slúžiť ako aktuálne vysokoškolské učebné texty z oblasti slovenských reálií. Dôvodom reedície bola aj aktualizácia v súčasnosti dostupných publikácií, ktoré prirodzene postupne strácajú faktografickú aktuálnosť. Dielo zohľadňuje napríklad aktuálne sčítanie obyvateľov, domov a bytov, ktoré v roku 2011 prebehlo v Slovenskej republike a výsledky ktorého Štatistický úrad SR postupne zverejňoval v roku 2012. Okrem toho, existujúce cudzojazyčné publikácie nevenujú dostatočnú pozornosť aktívnemu používaniu odbornej slovnej zásoby v cudzom jazyku v príslušnom komunikačnom kontexte. Cudzojazyčné mutácie v anglickom a nemeckom jazyku sú preto koncipované na základe integrácie faktografických údajov s aktívnym použitím odbornej terminológie z oblasti cestovného ruchu a kulturológie.

Príprava publikácií vyžadovala štúdium odbornej literatúry, vytvorenie koncepcie publikácií so stanovením rozsahu a obsahu reálií reflektujúcich potreby študentov KMKT. Významnou časťou kreatívnej práce bolo aj štúdium zahraničnej odbornej literatúry, ktoré slúžilo na vyhľadanie adekvátnych moderných cudzojazyčných ekvivalentov príslušnej terminológie. Špecifikom učebných textov je, že sú vytvorené priamo v anglickom a nemeckom jazyku bez slovenskej jazykovej mutácie. Autorky sa tým snažili

predísť používaniu, pre slovenský preklad typických, „nepreložiteľných“ výrazov do textu. Etape jazykových korektúr a odbornej evaluácie textu predchádzala sumarizácia materiálov získaných štúdiom domácej a zahraničnej literatúry, vytvorenie autorskej fotodokumentácie, jazykových cvičení, konzultácie s odbornou verejnosťou aj primárnymi používateľmi cudzieho jazyka za účelom overenia adekvátnosti používanej terminológie. Technické spracovanie anglickej a nemeckej jazykovej verzie bolo realizované s podporou dekanátu Filozofickej fakulty UKF v Nitre.

Autorky na 160 stranách predkladajú geografické, demografické, historické, socio-kultúrne i politologické reálie Slovenskej republiky, a tým v plnej miere reflektujú vlastivedný a kulturologický zámer učebnice. Takýto didaktický prístup demonštruje komplexné reálie Slovenska v cudzojazyčných mutáciách, čím predložený text spĺňa kritérium študijného textu, aj vhodného orientačného (základného) bedekra pre turistov zo zahraničných aj slovenských destinácií. Učebné texty nemajú ambíciu byť vedeckými materiálmi, keďže ich primárnou funkciou je prezentácia odbornej terminológie.

Kapitoly publikácií majú jednotnú a prehľadnú štruktúru, čím umožňujú čitateľovi ľahkú orientáciu v texte. Učebné texty sú rozdelené do šiestich kapitol. Jednotlivé kapitoly sa zaoberajú postupne geografiou, politickým systémom, históriou, tradičnou kultúrou, cestovným ruchom a vzdelávaním na Slovensku. Jednotlivé kapitoly sú ďalej členené na podkapitoly (napríklad kapitola venovaná geografii je ďalej členená na podkapitoly zaoberajúce sa vodstvom, jaskynnými systémami a horstvom). Za každým textom nasledujú cvičenia, ktoré slúžia na rozvoj jazykových zručností a používanie odbornej slovnej zásoby. Prvý typ cvičení je zameraný na overenie porozumenia textu, napríklad výber správnej odpovede, doplnenie informácií do tabuľky, určenie pravdivosti výroku; nasledujú cvičenia s cieľom rozvinúť slovnú zásobu a precvičiť gramatiku, napríklad použitie správnych tvarov slovies, členov, stupňovanie prídavných mien. Cvičenia na hovorenie a písanie slúžia na precvičenie a aplikovanie poznatkov získaných v predchádzajúcich častiach kapitoly resp. podkapitoly. Sú realizovateľné v školskom aj domácom edukačnom prostredí a sú určené na použitie komunikačných jazykových zručností v konkrétnom tematickom kontexte príslušnej kapitoly. Na konci každej kapitoly sa nachádza slovník pojmov a ustálených slovných spojení. Koncepcia kníh zároveň umožňuje čitateľovi/študentovi prístupovať ku každej kapitole samostatne, v ľubovoľnom poradí. Súčasťou publikácií sú doposiaľ nepublikované fotografie autoriek, ktoré korešpondujú s obsahom textov.

Využitie odborných publikácií je vhodné pre výučbu cudzích jazykov v študijných odboroch zameraných na oblasť kultúry, turizmu, aj geografie, histórie a politológie. Vytvorené publikácie integrujú aktuálne faktografické údaje z príslušných vedných odborov do jednotného celku, čím učebnice získavajú multidisciplinárny rozmer. Vzhľadom k jazykovým mutáciám môžu slúžiť aj ako propagačný materiál prispievajúci k rozvoju cestovného ruchu na Slovensku.

Publikácie obsahujú aj didaktické texty a cvičenia zamerané na oblasť spoločenskovedných disciplín (napríklad regionalistika, právo, etnológia, história, cestovný ruch, sprievodcovská činnosť) a prírodovedných disciplín (napríklad geografia, ekológia, environmentalistika, biológia). Rovnakým spôsobom bude v budúcnosti pripravovaná aj elektronická forma didaktických textov a cvičení. Následne spracované do podoby e-learningových kurzov tak budú môcť byť efektívne využité v dištančných aj externých formách štúdia.

Diela prezentujú aktuálne faktografické údaje a integrujú informácie z viacerých vedných odborov podstatných pre oblasť kultúry a cestovného ruchu. Vzhľadom k absencii cudzojazyčných odborných textov slovenských reálií, ktoré by kládli okrem sprostredkovania encyklopedických informácií náležitý dôraz aj na rozvoj komunikačného aspektu jazykových zručností, publikácie sú významným obohatením jazykovej prípravy budúcich pracovníkov v oblasti cestovného ruchu a kultúry. Predstavujú aj potenciálnu informačnú bázu pre oblasť propagácie cestovného ruchu. Môžu byť využívané ako študijný materiál nielen na vysokých, ale aj stredných školách so zameraním na kultúru, cestovný ruch a manažment. Vďaka jazykovým mutáciám môžu osloviť i zahraničných partnerov a ako propagačný materiál o Slovensku môžu byť súčasťou informačnej databázy cestovných kancelárií a agentúr na Slovensku.

Kontexty kultúry a turizmu 2008 – 2012

Register autorov a príspevkov

Marwan Al-Absi

Smrť a pohrebné rituály v islamskom svete (1/2/2008)
Žena v arabskej kultúre (2/2/2009)
Misbaha a ružencový rituál v arabskej kultúre (3/1/2010)

Marwan Al-Absi – Eva Al-Absiová

Tradičné kúpele v Damašku ako súčasť arabského kultúrneho dedičstva (ročník 1/ číslo 1/ rok 2008)
Saláhuddínov hrad – miesto historického stretu rôznych kultúr (1/1/2008)
Hakawátí (rozprávač) – minulosť a súčasnosť arabskej kultúrnej tradície (5/1/2012)
Arabské kultúrne obrodenie *nahda* v kontexte rodovej problematiky (3/2/2010)

Miroslav Ballay

Divadelné dielo z hľadiska interkulturality (3/2/2010)

Dušan Belko

K chápaniu pojmu viera (1/2/2008)

Mojmír Benža

Regionalizácia Slovenska (4/2/2011)

Zuzana Beňušková

Vplyv turizmu na kultúru a identitu obyvateľov Bali (3/2/2010)
Výskumný projekt „Liptovská Teplička“ (5/2/2012)

Alexandra Bitušíková

Kultúrna a sociálna diverzita a udržateľný rozvoj miest z pohľadu etnológie (4/2/2011)

Ján Botík

Posolstvo našich starých cintorínov (2/2/2009)

Jaroslav Čukan

K identite beduínov (1/1/2008)
Niektoré kontexty konfesionality Slovákov na Dolnej zemi (1/2/2008)
K metodológii výskumu kultúrnych tradícií Slovákov v báčskej Pivnici (2/1/2009)
K metodológii výskumu kultúrnych tradícií Slovákov v Boľovciach (3/2/2010)
Kultúrne regióny Slovenska v kontexte školskej výučby (4/2/2011)
Liptovská Teplička - medzilokálne kontakty (5/2/2012)

Jaroslav Čukan – Marwan Al-Absi

Slovenky v Rakke (3/1/2010)

Ivan Dubníčka

Morálka a kultúrny relativizmus (1/1/2008)
Násilie, sex a mäso (4/2/2011)

Michala Dubsá

Kultúrny cestovný ruch a princípy trvalo udržateľného rozvoja (3/1/2010)
Emócie a tvorba zážitkov v kultúre a cestovnom ruchu (5/1/2012)

Michala Dubsá – Boris Michalík

Kultúrne dedičstvo v optike aktuálnej spoločenskej potreby (5/2/2012)

Darina Eliašová

Slovenské kúpeľníctvo v historickom kontexte (2/2/2009)

Ivan Elko

Evanjelické a. v. artikúlne kostoly v historickom kontexte (1/2/2008)

Roman Flóriš

Revitalizácia ľudovej architektúry a vidiecky cestovný ruch v Hriňovej (3/1/2010)

Janka Hečková

Slovensko na križovatke veľkých ciest staroveku – Jantárová cesta (5/1/2012)
Slovensko na križovatke veľkých ciest staroveku – Dunajská cesta (5/2/2012)

Martin Hetényi

Kultúra maďarskej menšiny na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 (1/2/2008)
Priemik diela sv. Cyrila a Metoda na Kyjevskú Rus (3/1/2010)
Kontexty slovensko-maďarskej propagandy v rokoch 1938 – 1945 (4/2/2011)

Mária Homišinová – Ladislav Lenovský

Etnokultúrny rozvoj minorít v kontexte empirického výskumu (minorita vs. majorita) (4/2/2011)

Jana Hučková

Dôležitosť poznania neverbálnej komunikácie v práci sprievodcu cestovného ruchu (5/1/2012)

Peter Ivanič

Stredoveké cesty a Slovensko (4/2/2011)

Margita Jágerová

Cintorín ako etnokultúrny fenomén (2/2/2009)

Katarína Kompasová (Havranová)

Marketingové riadenie pohostinských podnikov (1/2/2008)

Nové trendy v gastronómii v kontexte cestovného ruchu (2/1/2009)

Event marketing v cestovnom ruchu (3/1/2010)

Slow food – protiklad ponuky *fast food* reštaurácií (5/2/2012)

Iveta Košovská – Alexandra Ferenczi Vaňová

Informačné systémy v cestovnom ruchu s podporou systému riadenia vzťahov so zákazníkmi (4/1/2011)

Erika Kováčová – Ján Moravčík

Internetové sociálne siete (3/2/2010)

Globalizácia, konzum a „tí druhí“ (4/1/2011)

Svätozár Krno

Slobodná krajina bez plotov a kľúčov (3/2/2010)

Tomáš Kučírek

Cestovný ruch a beduíni v jordánskej Petre (5/2/2012)

Waldemar Kuligowski

Kela memb, stringy a Kate Middleton. Komentáre k transformáciám tradície (4/1/2011)

Michal Kurpaš

Cezhraničná spolupráca v cestovnom ruchu v Šariši (2/1/2009)

Tradičná architektúra v kontexte cestovného ruchu v Liptove (3/1/2010)

Cestovný ruch ako faktor rozvoja a využívania kultúrneho dedičstva v obci Liptovská Teplička (5/2/2012)

Michal Kurpaš – Tomáš Kurpaš

Integrácia Slovenska v medzinárodných spoločenstvách a bezpečnosť v cestovnom ruchu (3/2/2010)

Michal Kurpaš – Marek Ondrejka

Význam zachovávaného špecifiku tradičnej architektúry a kultúrnej krajiny v cestovnom ruchu (5/1/2012)

Lýdia Lehoczka

Identifikácia faktorov integrácie Rómov/Cigánov do majoritnej spoločnosti (3/2/2010)

Ladislav Lenovský

Cestovný ruch ako kulturologický fenomén (1/1/2008)

Multikulturalizmus: filozofia – konflikt – optimálny model spolužitia (?) (1/2/2008)

Kúpeľný cestovný ruch ako modifikátor lokálnej kultúry (2/1/2009)

Študenti zo slovenského zahraničia a ich identita (2/2/2009)

Hranica ako kultúrotrvorný fenomén (3/1/2010)

Kolektívna pamäť verus folklorizmus – poznámky

k transformácii kalendárnych obyčají v Liptovskej Tepličke (5/2/2012)

Rastislav Lukáč – Peter Chrastina

Výskum krajiny metódou profilov kultúrnokrajinných vrstiev (4/1/2011)

Boris Michalík

Kontexty faktorov etnickej asimilácie (1/1/2008)

Etnická asimilácia a etnokultúrne procesy (1/2/2008)

Klobásový festival v Békešskej Čabe ako fenomén minoritnej kultúry a cestovného ruchu (1/1/2009)

Cezhraničná spolupráca v kultúre a turizme (2/2/2009)

Marcel Mudrák

Hudobné podujatia ako motivačný prvok pre účasť na kultúrnom cestovnom ruchu (2/1/2009)

Vandrovali Hudci – festival dávnej hudby (2/2/2009)

Hudba v kultúrach sveta (4/1/2011)

Hudobné festivaly v kontexte vzájomných vzťahov hudby a spoločnosti (5/1/2012)

Hudba verus hudobná komercializácia (5/2/2012)

Jozef Palitefka

Civilizačné strety v kontexte diela S. P. Huntingtona (4/2/2011)

Barbara Pavlíková

Národnostné menšiny a európska legislatíva (2/2/2009)

Európska integrácia – národná identita – kultúra (3/2/2010)

Alexandra Piláriková – Boris Michalík

Organizácia domáceho turizmu na Slovensku (3/1/2010)

Daniel Poluch

Ochrana kultúrneho dedičstva ako faktor rozvoja cykloturistiky v okrese Topoľčany (3/1/2010)

Miroslav Sopoliga

Slovenské národné múzeum – Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku jubuluje (4/1/2011)

Petra Štefániková

Sociálny cestovný ruch na Slovensku a v Nemecku (2/2/2009)

Ivana Šusteková

Pašovanie na Kysuciach v 1. polovici 20. storočia (1/1/2008)

Neroľnícke zamestnania ako kultúrny fenomén horských oblastí Slovenska (2/1/2009)

Jozef Vladár

Náboženské predstavy pravekého ľudstva na Slovensku (1/2/2008)

Zlato v praveku Slovenska (2/2/2009)

Cesty v dávnoveku Slovenska (4/1/2011)

Roman Zima – Michala Dubská

Marketing v kultúrnom cestovnom ruchu (5/1/2012)

Marián Žabenský

Cykloturistika a kultúrne dedičstvo - metodika tvorby cyklotrás (3/1/2010)

Historické krajinné štruktúry v kontexte kultúrnokrajinných vrstiev (na príklade Bojníc – časť Dubnica) (5/1/2012)

Vplyv cestovného ruchu na tradičný spôsob života v Nepále (5/2/2012)

Kontexty kultúry a turizmu 2008 – 2012

Register recenzovaných publikácií

Jana Adamusová – Katarína Hallonová – Katarína Kendrová – Alojz Kontrik – Monika Váleková
Veľká kniha o slovenskom drotárstve (*Ivana Šusteková*)
 (4/1/2011)

Marwan Al-Absi
Arabská káva v kultúre beduínov (*Ladislav Lenovský*)
 (1/1/2008)

Eva Al-Absiová
Moderná spisovná arabčina. 1. diel (*Marwan Al-Absi*)
 (3/2/2010)
 Chris Barker
Slovník kulturních studií (*Ladislav Lenovský*) (1/1/2008)

Juraj Borovský – Eva Smolková – Iveta Niňajová
Cestovný ruch. Trendy a perspektívy (*Michala Dubská*)
 (2/2/2009)

Jean Clottes – Barbora Půtová – Václav Soukup
Pravěké umění (*Martin Soukup*) (5/1/2012)

Jaroslav Čukan (ed.)
Pivnica. Kultúrne tradície Slovákov v Bážke (*Ivana Šusteková*)
 (3/1/2010)
Boľovce. Kultúrne tradície Slovákov v Srieme (*Michal Babiak*)
 (4/2/2011)

Daniela Drobná – Eva Morávková
Cestovní ruch pro střední školy a pro veřejnost. Druhé, upravené vydání (*Boris Michalík*) (4/1/2011)

Miloš Dudáš – Ivan Gojdič – Margita Šukajlová
Drevené kostoly. Kultúrne krásy Slovenska (*Ivana Šusteková*)
 (1/2/2008)

Viera Dvořáková
Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO (*Michal Kurpaš*)
 (3/1/2010)

Darina Eliašová
Slovenské kúpeľníctvo v 20. storočí (*Katarína Havranová*)
 (2/2/2009)

Viera Gažová
Úvod do kulturológie (*Ladislav Lenovský*) (3/2/2010)

Peter Ivanič
Západní Slovania v ranom stredoveku (*Marcel Mudrák*)
 (5/1/2012)

Margita Jágerová
Pohrebné obyčaje v súčasnosti (*Ivana Šusteková*) (2/1/2009)

Dagmar Jakubíková
Marketing v cestovním ruchu (*Roman Zima*) (2/2/2009)

Miroslav Kmeť
Historiografia dolnozemsých Slovákov v 19. storočí
 (*Boris Michalík*) (4/2/2011)

Kolektív autorov
As-saura al-arabíja ... wa máza baad? (Arabská revolúcia... a čo ďalej?) (*Marwan Al-Absi*) (4/1/2011)

Kolektív autorov
K otázke kultúrneho vývoja v arabskom svete
 (*Marwan Al-Absi*) (2/1/2009)

Anna Kováčová – Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová (eds.)
Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši-Šáre (*Jana Ambrózová*)

Svetozár Krno
Postsovietsky západ (*Ivan Dubnička*) (2/1/2009)

Ladislav Lenovský
Kultúra kúpeľného mesta (*Boris Michalík*) (2/1/2009)
Santovka. Plniarenstvo, povozníctvo a kúpeľníctvo
 (*Jaroslav Čukan*) (3/2/2010)

Ladislav Lenovský a kol.
Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo (*Boris Michalík*) (1/1/2008)

Lisa Suhair Majaj
Gender, Nation and Community in Arab Women Novels
 (*Eva Al-Absiová*) (1/2/2008)

Libor Martinek
Region, regionalismus a regionální literatura (*Jana Waldnerová*) (1/2/2008)
Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé. 1. díl. Od středověku po internetnické vztahy v regionu
 (*Jana Waldnerová*) (3/1/2010)

Pavel Popelka
Od věnečku k obálence, aneb Co všechno kdysi znamenala svadba na Uherskobrodsku a Moravských Kopanicích
 (*Katarína Nováková*) (4/2/2011)

Katarína Rácová
Trenčín pohľadom Mateja Bela (*Marcel Mudrák*)

Milina Sklabinská – Katarína Mosnáková (eds.)
Slováci v Srbsku z aspektu kultúry (*Jaroslav Čukan*) (5/1/2012)

Jiří A. Svoboda
Počátky umění (*Martin Soukup*) (5/1/2012)

Ivana Šusteková
Podomoví obchodníci z Kysúc (*Jaroslav Čukan*) (1/1/2008)

Jozef Trubíni
Nárečový slovník stredného Požitavia (*Roman Zima*)
 (4/1/2011)

Lucia Záhumenská – Andrea Molnárová – Ivana Šusteková
Slovakia in close-up / Landeskunde der Slowakei
 (*Jana Hučková*) (5/2/2012)